

'97

III.

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT



75 éves

város

SALGÓTARJÁN



Kovács Bodor Sándor: „Cim nélkül”

Tartalom

Horváth István: A jelzők között élő város	291
Paróczai Csaba: A hely szelleme	295
Dukay Nagy Ádám: Az élmények átka	298
Szvircesek Ferenc: Az első „bányászlakok” Salgótarjában	302
<hr/>	
Hidasi József verse	309
<hr/>	
Balogh Zoltán: Salgótarján „közhelyei” az 1950-60-as években	310
Csongrády Béla: „Köszönöm, megvagyok”, avagy az értelmiségről...	316
<hr/>	
Kupcsulik Ágnes versei	321
Handó Péter versei	324
<hr/>	
Cs. Sebestyén Kálmán: Városépítés – várost építés?	326
Erdős István: Legalább a szavak...	332
K. Peák Ildikó: Művészeti élet, művészetpolitika és alkotók...	342
<hr/>	
Ardamica Ferenc: A hetedik	348
<hr/>	
Bedegi Győző: A város és árnyéka	365
Kurucz Anita: A munkásosztály nyomában	378
Zsibói Béla: Ami ilyen, az nem más	387
<hr/>	
Lóska Lajos: A salgótarjáni Tavaszi Tárlat megnyitója	396
Prokay Gábor: A rajz teremtő ereje	398

Nógrád Megye Közgyűlésének
folyóirata

Főszerkesztő:
Pál József

Főmunkatárs:
Nagy Pál

A szerkesztő bizottság elnöke:
Dr. Horváth István

A szerkesztő bizottság tagjai:
Ardamica Ferenc
Dr. Bánlaky Pál
Marschalkó Zsolt
K. Peák Ildikó
Paróczai Péter
Zsibói Béla

Felelős kiadó:
Fehér Miklós

Szerkesztőség:
3100 Salgótarján
Rákóczi út 36.
Telefon: (32) 410-022, 314-386
Levélcím:
3101 Salgótarján, 1. Pf. 270

Kiadja:
a Balassi Bálint Könyvtár
3101 Salgótarján, Pf. 18

Készült:
a Balassi Bálint Könyvtár nyomdájában
Salgótarján

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 11-16.30 óráig
szerda 11-16.30 óráig

Számlaszám: OTP: 11741000-15450250



E számunk szerzői:

Ardamica Ferenc *író* (Losonc, Szlovákia),
Balogh Zoltán *muzeológus* (Salgótarján),
Bedegi Győző *újságíró* (Salgótarján), Cs.
Sebestyén Kálmán *muzeológus* (Salgótarján),
Dr. Csongrády Béla *újságíró, főszerkesztő*
(Salgótarján), Dukay Nagy Ádám *költő*
(Salgótarján), Erdős István *író* (Salgótarján),
Handó Péter *költő* (Salgótarján), Hidasi
József *költő* (Salgótarján), Dr. Horváth István
muzeológus, igazgató (Salgótarján), K. Peák
Ildikó *műv.tört.* (Salgótarján), Kupcsulik
Ágnes *költő* (Salgótarján), Kurucz Anita
újságíró (Salgótarján), Lóska Lajos *műv.tört.*
(Bp.), Paróczai Csaba *költő* (Salgótarján),
Prokay Gábor (Bp.), Dr. Szvircesek Ferenc
muzeológus (Salgótarján), Zsibói Béla *író*
(Bátonyterenye)

Borítóterv: **Orbán György**

Terjeszti a Balassi Bálint Könyvtár.
Előfizethető ugyanitt.
1997-ben megjelenik négy alkalommal.
Egyes szám ára: 120,- Ft,
előfizetési díj egy évre: 450,- Ft
**Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg
és nem küldünk vissza!**
Folyóiratunk Budapesten megvásárolható az
Írók Boltjában (Andrássy út 45.).

ISSN 0555-8867

Index: 25925

Horváth István

A jelzők között élő város

A bennünket körülvevő azonos fajtájú tárgyak, esetek, emberek sokaságát jelzőkkel különböztetjük meg, amelyekkel azoknak minőségére, egyediségükre vagy éppen küllemükre utalunk. Mindennapjaink kísérő jelenségeivel alakult ki ilyenféle „jelzős” kapcsolatunk. Hasonlóképpen viszonyulunk a tágabb világunkhoz is. Így például a számunkra kedves, vagy kevésbé szimpatikus jó, vagy kevésbé jó élményeket nyújtó településekről is megfogalmazzuk véleményünket. Legyenek azok falvak vagy városok, minősítésünket könnyen kiérdemlik.

Egy-egy település - jelesül éppen Salgótarján - történetében, kiváltképp az utóbbi 150 év mozgalmas korszakára nézve, a szaporodó, és különféleképpen az osztályozható jelzők száma feltűnően magas. Jelenlegi ismereteink szerint huszonnégy jelzővel ruházták fel a várost. A jelzőknek koruk, történetük van, amelyek így vagy úgy, igazságtartalmukkal, vagy hamisságukkal viszonyulnak a valóságos történeti eseményekhez. Megismerésük nemcsak izgalmas szellemi kalandot jelent, hanem a vizsgálat mélységétől függően a történeti tudásba is beépülhet a feltárt ismeret, a levont következtetés.

A jelzők születése

Salgótarján történetének áttekintése, végiggondolása, a források vizsgálata azt mutatta, hogy ezen a tájon a kedvező, és az örömet nem okozó minősítések szoros kapcsolatban voltak a város fejlődésével. A prosperitás időszakában a jelzők száma is megnőtt. A nehéz, feszült időszakban elnémultak a jelzőket adó műzsák. Elmondható, hogy három figyelemre méltó és megkülönböztethető korszakot regisztrálhatunk. A XIX. századi ipari fejlődésben Salgótarján nemcsak a munkáskezeket vonzotta, de csudájára járt a magyar sajtó is, így az elragadtatásra utaló jelzők születésének első időszaka ekkorra esik (1880-1910 közötti évek). A méltatás folytatódott a városfejlődés első húsz évében, az 1920 és 1940 közötti években. Néhány év szünet után 1945-1947 között megszülettek az újabb minősítések. Az ezt követő évek a „csend évei” voltak, és csak a városrekonstrukció megindulását követően

a 60-as évek közepétől teljesedett ki az a folyamat, amely ha csökkenő intenzitással is, de napjainkig folytatódott.

Feltűnő, hogy 1944 márciusa és 1945 januárja között egyetlen új jelző sem született. Hasonlóképpen 1949 és 1960 között is elapadt a játékoságra utaló kedv. Ez önmagában is minősíti a dátumok közötti korszak körülményeit és hangulatát.

Kik adták a jelzőket?

A „keresztapaságban” - mind a XIX., mind a XX. században - a magyar köznapi sajtó vitte el a pálmát. Később csatlakozott e körhöz az első polgármester, az itt dolgozó megbecsült bányamérnök, avagy éppen az idelátogató államtitkár. Ez utóbbi már szinte napjainkra esett, és ehhez - szinte folyamatot alkotva - kötődött az építészeti szakirodalom, amellyel teljessé vált a névadók köre. Ezt a kört - összefoglalóan - a *tények ismerőiként* jellemezhetjük, hiszen a jelzőik alapját képező gyár, út, épület konkrétan is látható volt a városban, még ha olykor megszépítő is volt az élmény. A realitásokat szem előtt tartó felfogás időszaka velük zárult. Hiszen napjaink különböző ideológiai alapú jelzős szerkezete tartalmában is pontatlanságokat tartalmazott, a kitaláló ismereteinek hiányára utalt.

A jelzők tartalma - korszakok szerint

A XIX. század végén, a XX. század kezdetén volt a leglátványosabb fejlődés, amely Salgótarján környékén végbement. A gazdasági csoda élménye teremtette meg az első névadás lehetőségét. Ez az általánosan jellemzett folyamat a jelzők minőségében, színeiben is tetten érhető. Az élenjáró országos és helyi sajtóban azt olvashattuk: Salgótarján „*ipari San Francisko*”, a „*magyar Birmingham*”, a „*magyar Ruhr vidék*”. A XX. század elején „*a Klondykei aranymező*” telepéhez hasonlították a település környékén végbement változásokat, aholis Salgótarján „*amerikai módon emelkedett ki a hagyományból*”.

Az idő előrehaladtával csökkent a gazdasági fejlettségre utaló jelző. Az elszürkülésben feltűnést keltett „*a gazdag város*” megnevezés, „*az ipari város*” szerkezetet is elsősorban napjaink újságaiban olvashattuk. (Érdekesség lehet, hogy az itt lakók közül sokan nem szerették, olykor nyilvánosan is tiltakoztak a „*bányászváros*” használata ellen. Felfogásuk szerint ennek jelenléte erőltetett, és a lakosság mesterséges megosztottságát erősítette.)

Korunk építészeti szakirodalma hajlamos volt a szélsőségekre Salgótarján esetében is. Ennek tipikus példájában akként minősített, hogy Salgótarján „*mediterrán típusú város*” (Granasztói Pál, 1978), nyilván a megyeház mögötti teraszos építkezés látványának hatására született meg ez a szó szerkezet. Más pedig egyszerűen „*post-sztálinista városközpontként*” (Jankovich Marcell, 1989) aposztrofálta az újabb városi építkezéseket. Általában ugyanakkor elmondható, hogy az építészek többsége pozitív minősítést adott a városnak. A „*szép magyar város*”, a „*modern város*”, az „*újabb építészetünk kiemelkedő alkotása*”, a „*korszak műemléke*”, elragadtatott szerkezetek az élmények, a látvány hatására születtek meg a tudós írók tollából.

A már említett ideologikus megítélések között olvasható „*a hamis mítoszok városa*”, „*a vörös város*”, nyilván a baloldali mozgalmak tényére utalt. Az első túlzónak tartotta az e tájon fellelhető baloldali mozgalmak súlyát, míg az utóbbiból az olvasható ki, ezek a mozgalmak ténylegesen is jelentősek voltak. Az egymással vitázó felfogások már napjaink jellemzői, korunk emberének bizonytalanságát megjelenítő kifejezések.

A társadalomtudományok művelői alig vettek részt a széles spektrumú névadásban. A két kivétel viszont annál inkább fajsúlyos, jeles személyiség. Szabó Zoltán a két világháború közötti szociológiai irodalom kiemelkedő alakja, úgy vélte: a település nem szerves fejlődés eredményeként jött létre, ahogy ő fogalmazott „*nem született, hanem készült*”. (Cifra nyomorúság. 1938) E megfogalmazása ideológiát jelentett sokak számára, akik a gyökértelesség, az „*egyszer ez is befejeződik, véget ér*”, fordulatát szívesen támogatták. Salgótarján az „*idegen test*”, nem magyar város – nézetét vallók találtak nála forrást.

Szabó Zoltánnal a kortárs tudós Mendöl Tibor szállt vitába, amikor a néhány évvel a korábban megjelent mű után így írt: „*Várost ez a fejlődés [ti. a XIX. században kibontakozó ipari fejlődés] csak egy helyen teremtett, Salgótarjánban a nagyobb szénbányavidék központján*”. (A Felvidék 1940)

A *teremtett* és a *készült* szó között hangulati és tartalmi különbség számomra lényeges. Mindezek mellett a felvidéki magyar városok fejlődési folyamatában beillesztett Mendöl-gondolatsor a megértés új irányát fogalmazta meg, és Salgótarján kutatásának reális lehetőségeire, motívumvizsgálatára hívta fel a figyelmet.

Két nyomasztó jelző

Salgótarján újkori történetébe a politika két jelzőt emelt be és nyomatékosított. A jól ismert *kenyeretlen Tarjánról*, valamint *Tarján kis Moszkva* szó szerkezetéről van szó.

A „*kenyeretlen Tarján*” fogalompár Radványi Ferenc 1716-1729 között írt, kéziratos könyvéből származik. Tehát elég régi, és semmiképp nem alkalmazható a későbbi korokra, kiváltképp nem a XIX-XX. századi salgótarjáni fejlődésre.

Érdemes azért még néhány mondatban erről a forrásról szólni. A mellékletből is feltűnhet az olvasónak, hogy a latin szövegű részben magyarul íródott a „*kenyeretlen*” szó. Nem a latin *panis* és ennek fosztóképzős variációja található a szövegben. A részletes vizsgálattól ez alkalommal eltekintve is megállapítható két tény: nem a konkrét XVIII. századi Tarján környéki gazdasági viszonyokra vonatkozik a jelző, mert akkor ez is latinul íródott volna. Ezt egyébként Belitzky Jánosnak, a korról írt tanulmánya is megerősítette (Nógrád megye története I.k.), aholis a minőségében jobb és jobban művelt földterületekről olvashattunk. De már Moccsáry Antal 1826-ban is azt írta: „*hogyan hajdan*” nevezték így a települést. Mindezt azok a tanulmányírók nem vették figyelembe, akiknél a megjelent mű erős politikai egyoldalúsága határozottan érvényesült. (Salgótarján története, 1972. A salgótarjáni iparvidék 1962.) Másodsor: legkorábban a 20-as évek kialakult politikai kurzusa és később a 60-70-es évek politikai igényeinek láttatása, nyomása szakította el eredeti korától a jelzős szerkezetet, és változtatta meg tartalmát, adott neki hamis jelentést. Meg kell jegyeznünk, a XVIII. század szegénysége nem mosható össze a XIX. a XX. század differenciálódást hozó

nyomorával. A jelző ma is tartja magát. Kutatásaink tükrében talán nem goromba, hanem inkább tárgyilagos a megjegyzés: használata napjainkban komolytalan. Sem a város múltját, sem a jelenét nem ismerő politikai szlogent alkalmazók körében használatos.

Hasonló a helyzet a másik esetben is. A *kis Moszkva* jelzős szerkezetet eredetileg és elsőként 1942-ben olvashattuk egy nyomozói jelentésben, majd az ügyhöz kapcsolódott bírósági iratban. A jelentést író nyomozó szavait idézve: „a falu kis Moszkva” – de nem a salgótarjáni, hanem a Sárísa-pon szervezkedő bányászok mozgalmát jellemezte így a rendőrségi hivatalnok. Ekkor a fogalom egyértelműen negatív tartalmú volt. Az 1945-ben végbe ment társadalmi változások nyomán, a baloldali fordulat eredményeként jelentése pozitívrá változott, és más települések irányából is érzékelhető volt, „némi törekvés” a megszerzésére. Salgótarjában 1945-1946 között kapott a szó szerkezet sajtónyilvánosságát, azzal a bővítéssel, „hogya Salgótarján kis Moszkva, akkor Salgó a Kreml”. A tartalmi változást illusztrálja az is, hogy 1956-ot követően Szolnokot nevezték ekként. Jellemző a fogalomra, mindennapi sorsára, hogy sem a történettudomány, sem a lakosság körében nem volt használatos, nem terjedt el. Használói elsősorban a pártforumok előadói, a szovjet barátságot propagáló rendezvények szónokai közül kerültek ki.

A 90-es évek pártcsatározásai közepette újra megjelent nyilvánosan is. Tartalma egyértelműen negatív jelentést hordozott, a túlzó baloldaliság jelzője lett.

Egy-egy településről, városról, így a Salgótarjáról is összegyűjtött jelzők önmagukon túlmutatnak. Jellemzői kortársaink véleményének, a korban szereplő vezetők magatartásának, a kor szemléletének.

Megismerésük önszemléletünket gyarapítják.

116.

Salgó-Tarjány. Aproxima arce, cuius dictio, ni subest, Salgó nuncupatus; juri's olim Balafsi, ani, nuper Comitis a Wolkra, iam vero Baronis Francisci Bluka, mediocri in comwalli situs pagus, quem dominati's quosdam residentia et subpleta opere lateriti's creata villa amplificat. Habet suam molem imbribus respondentem, hinc proxime bra, satorium domino lucifacientem, pauciores tamen agros et foeneta, quam Iredli's, oeconomie do. minati sufficere possint, defectum ex proximo pae, di's Pony aque dominati, suppletes, sylvis exuperat ceduis et glandiferis. Vulgo Kenyeretlen Tarjány X audit. Habet templum cum parochia commuale erectum. Distat hic pagus a sua arce Salgó medio milliari, de quo iam supra diximus.

Somos Ujfalu. Vicinus hic pagus est, ast meliori's fortuna, ac conditionis, quam proximis Tarjány, quem aqve ab arce Somoskő, cui apper, tinet, derivatum esse volumus. Frequentior hic paulo incolatus, sed infosundam glebam naest, inter angustias montium Karancs et Satoros, paucis, utque forte, quom. vomela suinde possent. Pascea hic fere nulla, nisi montium juga vicem suppleant, quibus sylvae affatim suppetunt, beneficiumque glandinationis cum incolis communicant. Quodanti milliari distare videtur a sua arce Somoskő, de cuius jtu et fati's supra diforamus. Juri's est domini Pauli Ráday

Részlet Radvági Ferenc leírásából

Paróczai Csaba

A hely szelleme

Van egy régi, vissza-visszatérő kép. Tulajdonképpen több is van, de most legyen ez az egy. Aztán majd meglátjuk.

Tehát az a régi kép. Ősidőkből, aranykor-párából egy velem jött, hosszú pillanat. Gyermekek vagyok, kicsi, derekak és térdek ismerője s most délután van, az évszak majdnem mindegy, csak tél nem lehet, mert zöld minden és a főszereplő egy disznó. Egy anyakoca, bár ez csak most, utólag pontosul.

A disznó turkál vidáman, mondanám legel (tudhat?), ropogtat ez azt, ami sikerül. Gyerekek vannak körülötte, olyan velemformák, némelyikük kezében leveles ág. (Talán május.) Időnként rászóznak a hátára, már csak úgy kedvtelésből, durva szavakkal nógatják - nekik ezt is szabad -, s erre a valószínűtlenül nagy állat viszonylag fűgén üget vagy tíz métert. Aztán, mintha mi sem történt volna újra megáll, még az is lehet, hogy visszanéz. A gyerekek utána, azután minden megy úgy, mint eddig.

Kicsit beljebb, az úton nagykalapos, talán bajuszos férfi szürke lovon. Hé barátom, itt van Zapata! A lovon nincs nyereg, s a férfin ezúttal nincs ott a keresztbe vetett lőszeres heveder. De azért így is meggyőző.

Nyugat felől, háta mögött lenyugvó Nap, előtte nagyra nőtt, soha el nem érhető árnyék.

Én anyám kezét fogom, jövünk haza, talán két perc és otthon vagyunk. Mindennek talán huszonöt-huszonhét éve.

Talán meg sem kell már neveznem az utcát, mely lassan egyharmad évszázada életem kerete. Benne toronyház és ott is a legfelső emelet. A távlat adott. Kinézve s a vakolat alá rejtve beton, jó, tartós anyag. Minden közel, minden megkomponált, mint egymást néző hajdani iskoláim.

Sokáig nem szerettem őket, pontosabban nem így merült fel. Vagy fel sem merült, adottság volt, mint minden, és nem kellett belegondolni. Természetesnek vettük hisz megmagyarázták, hogy a belvárosi iskolában a napközi végeztével a kapuban kórusban hangzott fel a *Jó szerencsét!* Egy-két évente látogatás a Bányamúzeumban („Közép-Európa egyetlen földalatti bányamúzeuma - jól figyeljetelek, gyerekek”), ahol ijesztő műbányászok, karbidlámpa, és persze vak bányaló. Az igazgatósági épület előtt elárvult bányász elszántan vágja csákányát - mibe is? A példa mindenesetre magával ragad.

Itt vetődik fel a kérdés, hogy hogyan viszonyuljon az ember a helyhez, mely szülőföld? Mit követel vagy csak vár a hely? Vár-e egyáltalán? Tőlem, a bennszülöttől és az idevonzottaktól. És ez, a mostani változat? Lám-lám a kétségek.

A bennszülöttségnek megvan mindig a maga irracionalitása. A napról napra ugyanaz a kép, ugyanazok az emberek kölcsönözte állandóság-tudat. Az entitás, melyet, ha elfogadok *így*, ha tagadok *úgy* erősítek. A mihez képest. Az otthon.

És itt kerül bajba a gondolkodó. Valami tudatos viszonyulás kellene, a nagy vállalás, hogy igen, lépünk túl az adottságokon, ne legyen elég a tehetlenségi erő akarjuk látni a dolgot, őt magát, *úgyis*, mint gépen fölbe.

Viszonyuljunk hát ehhez az ipszilon alakú völgyhöz, mely térképen inkább százlábú, belülről vasbeton-ritmus, zakatolás. A szocialista városépítés büszkesége. Nagyipari központ, megyeszékhely a modernizáció jegyében. Akarás és megmutatás, a május elsejei felvonulások moráját fényes szelek lobogtatták. De, ha eddig nem, utólag se legyünk igazságtalanok. Végtére is mi élünk itt. Azé a város, aki benne él, aki elfogadja. Tehát mi. Estéknként dobozházaink négyszögeiből egymásnak villognak dobozfényeink. Lencsi-lány lencsi-babát ringat. Diszletnek körös-körül sötétzöld hegyek, romló várromok - a nagy kirándulás. Minden megvan.

Volt úgy, hogy nem fogadom el. Nekem van más is - Alföld-romantika, pástortűz, messze ég. Nagy folyó, évszázadok visszafelé, tudom-kinek-a-fia-vagy. Mit jöttök nekem ezzel a pár évtizeddel, szmoggal meg lármával. Vagy ott van a nagyvilág (enyém az is) és minden, valódi városok, nagyok, mind ismerem. Ha végigjárom őket természetesen teszem. Ott is otthon - ha úgy

veszem, éppoly egyedül. De az mégis más, hát el innen, mielőtt ez itt magyar ugar.

Azután persze mégsem. A könnyűséghez való megmagyarázhatatlan, leküzdhetetlen vonzódás. Nem mondani ellen, megszokni, csápokat nyújtani, gyökereket engedni. Egyre több ismerős arca rádöbbenni, visszaköszönni. Szükségből, tehetlenségből kovácsolt ideológia: itt kell megpróbálni, sőt, nemcsak megpróbálni, de meg is csinálni. Legyen hát ez az otthon, itt lássatok engem, a jó polgárt: oldalamon feleség, előttünk két gyerek, akik már szintén itt s majd innen.

Ezt várja, várna talán a hely, a mindenkori? Vagy csak tőlem várja, valami más által érthetetlen, csak általam dekódolható üzenet száll rám irányítva, nekem címezve? Talán csak én akarom hinni, hogy jön, szól, mutatóujj emelkedik, s azután rám mutat, mint az első világháborús plakáton György király: *A hazádnak szüksége van rád!* Valakire mindig szükség van. Valakinek maradnia kell.

Lehet ezzel élni és lehet visszaélni, feledni víznek árját, de ha mégis így lenne, azt hiszem tévedne, aki megtenné vagy épp teszi. Még akkor is, ha ez anyagilag vagy félreértelmezett műszóval egzisztenciálisan kifizetődő, amúgy meg általában fel sem tűnik ma már. A hosszú évek és a kitartó munka találkozása a Kelet-Európa nevű boncasztalon. Nem, az egzisztencia az valami más.

Talán az, amikor az ember jár az egykor olyannyira kedvelt városi pihenőparkban vasárnap délelőtt, a nagy kirándulások, szalonnasütések színhelyén, orrában a parázsra csöppent zsír keserédes illata, fülében az ide-szűrődő zaj a stadion felől. Akkor őzek, medvék, mókusok, madarak, hajóhintanyikordulás. A most idetévedőt málló játékk-

maradékok, szétvert pavilonok, szemét és letarolt erdő fogadja. Valahol közöttük csöndben haldoklik a hely szelleme.

Tudom, tudom: rendezetlenek a tulajdonviszonyok, leépülés van meg munkanélküliség, szociális és vele szép lassan lelki hanyatlás. Vajon melyik a tyúk és melyik a tojás?

Persze mindenre van magyarázat, és én el is fogadnám jól vagyok tanítva. És elfogadnám a mindenkori magyarázókat is, mert aki magyarázza, az tudja, s jót akar. Értünk teszi, csakis. Most is. Értem. Értem.

A kora nyári délután álmosan nyújtózna végig a városban. A napfény körbeszaladja az utcát, felizzik a házak ablakain. Fényvisszhang. Nagyjából oldódik az egésznapos görcs, már csak néhány óra, azután telihold és tücsök, éjszaka is nyitvatartható erkélyajtó. Szinte hallani, hogyan fújja ki magából a ház a poros meleget. De most még az enyhülés néhány órája előtt. Most még hazafelé. Hosszú perc az utcasarkon, azután átérünk. Lehajolok, nem hallom jól mit mond a gyerek. Persze, itt már elengedhetem a kezét. Vidáman jön mellettem, betűzi a rendszámokat. Mindjárt otthon vagyunk.



Kovács Bodor Sándor: SCI-FI

Dukay Nagy Ádám

Az élmények átka

*"A sivatag tér, tehát maga az idő.
Aki belenéz, saját arcát látja az időben,
ami semmi."
(Bódi Tóth Elemér)*

[I.]

Emlékszem, egyszer egy cirkuszi műsorban, - amit valószínűleg a nyári szünetben láttam -, játszott egy bohóc. Ez már régen volt, gyermekkoromban, mégis *teljes erővel* él bennem ennek a *nevetetőnek* az emléke, mert ilyen szomorú embert azóta sem láttam. Nem tudom már pontosan, hogy műsorszáma közben, vagy utána, de volt egy oly *jelenete*, amelyre azok, akik látták, életük végéig emlékezni fognak. Azt csinálta, amit gondolt - legalábbis a dolog nagyon hiteles volt. A jobb kezével eljátszotta, hogyan dobog a *szíve*: össze-összerándult kézfeje, a ruháján mint egy kismadár, mintha *valóban* ott lenne a kezében a *szíve*. Ezt jó sokáig csinálta, kigondoltan annyi ideig, hogy a legkisebb gyerekek is odafigyeltek, valahogy megérezték, hogy ez a *számot* nem fogja nevetés követni. A közönség elcsöndesedett, és gyakorlatilag némán fölhaborodott: "itt nem az

folyik, amiért fizettem..." *Játszotta* tehát ezt a dobogást, egészen szorosan fogta a mellét, majd nagyon lassan, alig észrevehetően "*emelte ki*" a szívét a *helyéről*, s éppen a viselkedésével tette kétségessé, hogy *szívének* ott van-e a helye egyáltalán. Aztán *véglegesen* eltávolodott a mellétől a jobb keze. Tenyérrel fölfele kinyújtotta, még mindig *imitálta* a dobogást, majd bal kezének élével - nem emlékszem pontosan kettő, vagy négy felé - vágta a kezében *lüktető dobogást*. A darabok szinte maguktól *szökentek* ki a majdnem teljes körben helyet foglaló közönséghez.

Az előadó egyetlen *hibát* kötetett el: hagyta - igaz, csak egyetlen pillanatra -, hogy a *viccesre* mázolt bohóc-arc mögül kibújhasson saját magányos, szomorú ábrázata. Persze az is lehet, hogy csak én láttam így, s mindez tapsvihár közben, tomboló közönség előtt történt. Nem tudom miért, én így emlékszem - pedig nem tudatosan akarok *így* emlékezni, az *emlék élménye* nem tudatos. Ez az én emlékélményem, s ahogyan mindenki, bennem is ott van a bohóc - a maga szomorúságával együtt. Ebből a *jelenlétből* talán *annyi derülhet ki*,

hogyan az élményt megszerezni *viszonylag* kibírható, de őrizni drága, sokszor fölösleges. Így *egyszerűbb lenne az egyszerűség*; ahogyan a börtönőr is rab, vagy például az ideggyógyász is átéli betege vízióit, *csak* segíteni akar, s éppen ennek a segítségnek a *jellegeből* adódik az akarat magányossága. Szóval: *"arcát belenézni idegen életekbe..."* Zalán Tibor liraiságával.

A kérdés - ettől a ponttól - csupán annyit, hogy mi az az alapvető törvényszerűség, amely parancsoló módban *kötelezi a kiszolgáltatottságot?* Valami különleges állapot? Isten? Vagy csak az alkotással járó - s elvben természetesnek is tűnő - őszinteségre való törekvés? Bizonyos és fájó, hogy *ezt sem* tudom megmondani. Viszont ha az írás jogos *szabadságunk* - ahogyan Píllinszky írja naplójában -, illetve hát Isten a szabadság, akkor újólag magyarázatra vár sok, egyébiránt vitathatatlan tény. Abban a szellemben, hogy ha már így van: elfogadható; de legalább *nyitva lenne a magyarázat*. Nem így van. Éppen ezért bizonyos idő után az elfogadás *csak úgy* magától kialakul, s a legnagyobbaknál ez egy meghatóan szelíd, időt és teret *túlélő* bölcsességgel állandósul.

Írásról van szó *s a tájhazáról* lenne illeendő szöveget készíteni. Saját dolgozat lévén, én választhatnám *hőseimet* - mégsem azokat fogok választani, *csupán* megnyilatkozásokat, részleteket, a teljességére szándékosan nem törekedve. (Bár mi lenne ennél könnyebb: alkotók, előadók helyet csak rezdüléseiket érzékelni, nüanszokra figyelni.) Tanulmányomnak nekiveselkednem azonban igazán nem lenne hálás feladat, lévén kitűnő szerzőktől kerültek ki abszolút fontos könyvek; s legfeljesebb, legkiválóbb kutatóink is vallják, hogy *téma* - legyen szó irodalomról, vagy vallásról - mindig na-

gyon nehéz, illetéknéppen ez erőmet fölülmúlja, de talán feladatomban sem. Szívesebben vállalkozom - meglehetősen önző módon - nyugodt, önállónak vélt szövegek lejegyzésére.

[II.]

Általam nagyon kedvelt és fantasztikusan elgondolkodtató, ahogyan *Martin Heidegger* kiemelkedően fontosnak tartotta magát az átélt *hangulatot*. A dolgok - ha lehet így nevezni - *tudattalan megélését*, ami azért nagyon felelősségteljes (az embernek önmagával szemben), és *jól használható lépéső* a legkövetelőzőbb gondolkodásmódhoz is - s az írás ilyen. Követelőzik, tudatosságot és pózt kér számon, kiagyalt, mesterként firkálmányokat követel, ugyanakkor *írnoki ölmeleget*, megnyugvást, az alkotás borzongató *"újra itt van"* stressz-élményét is adja. Legvégül viszont minden kiszolgáltatott magányba fut be, az ölmelegség eltűnik, közömbössé válik a stressz-élmény is, mint egy vallási szekta sokadik összefüggése. Szóval korántsem szabad lebecsülni ezeket a fajta *emlékélményeket*, mert a legjobban sikerült *találkozásokhoz* megbízhatóan (vissza)vezetnek. Az viszont nagyban - bár nem teljesen - az alkotótól függ, hogy az ő *találkozásai* kit is kívánnak érinteni, gyakorlatilag kivel akar találkozni, egy adott szerzeményen keresztül. Ha ez sikerül, akkor talán ez az az eset, amikor egy pillanatnyi nem is megelégedés, hanem talán akkor történik igazi *"jelet hagyni-effektus"* - amennyiben, lehet egyáltalán beszélni ilyesmiről. Viszont minden eddigi alkotásnál hirtelen milliószor fontosabbá válik. Ezek nagyon rövid ideig tartó élmények, mégis elég energiával ahhoz, hogy egy új, talán sokkal reménytelenebb szakaszhoz vezessenek. *Az élménynek talán ez az igazi*

átka. Az író tehát csak teszi a dolgát: semmit sem csinál, alszik, figyel, fölbred, jön-megy, ír, vár, derűtséget mímel... Ez profanizálás, de ennyi. Hasonlóképpen Nagy László körtéfájához, amely a *trenírozás* során, a jó erős szélben megcsavarodott, mégis egyenes maradt, egyenesen áll, s a levelek, no meg a körték valószínűleg nem is tudnak az egésztől. Szóval nem is vesznek tudomást róla, mert *azon keresztül* is megkapnak mindent. Az a törzs is a Nap előtt áll, gyötörtsége mit sem számít.

S mennyi mindent lehet így is keresni, mennyi mindenre lehet törekedni az írásban - *ilyen megcsavart testtel* is.

A siker azonban ritka, sőt szinte soha nem következik be. Merthát lehet keresni, ábrázolásban mondjuk egy kora őszi sétányt. Ezen a ponton visszatérve Heideggerhez az egyetlen út talán a hangulatokhoz való hű, imbolygástól mentes ragaszkodás. S tulajdonképpen ilyenkor a sétányhoz kell ragaszkodni, ugyanis a sétányhoz való ragaszkodás automatikusan "*átáll*" a hangulatra, a *sétány-élményre*. Ez lehet jó, vagy kíméletlen, de semmiképpen nem fog előrehaladást jelenteni. Olyasféle *viselkedés* ez, mint a fölgyorsult bolygón a lámpagyújtogatóé, s valószínűleg épp úgy nem nevetéses - talán, mert *ez is* másokért való.

Vigasztaló lehet, hogy valamiféle megismeréshez némi reményt ad az írás, de hát *valamiféle megismerésért így kitarítani*.

"*Küzdjél utcakövön, / gondolkodj csil-lagon, / bújj szél szárnya alá, / vallasd ki. Így ír Bódi Tóth Elemér megerősítve - többek között - bennem is, a bevallhatóan és vállalhatóan kevés reményt a legalább némileg eredményességhez, melyre esetleg akad fogódzónyi esély. Ugyanakkor a költő széttárt karral fogadja el, - s ki is mondja - azt az eredendően megelőzhetetlen tényt is,*

amely szerint "*... írni annyit tesz, mint a létezés komoly kérdéseit boncolgatni. Ez pedig szomorúsággal jár...*" Ez a *széttárt kar* azonban nem egy riadt tehetetlenség, inkább beérett elfogadás. Ez lehet az a *pont*, ahová el kell jutni.

[III.]

Úgy tűnhet hát, hogy bármennyire jogos ez a szabadság, abban a hitben is élni kell vele, hogy nem vezet semerre, s a végén az ember kígyókkal kezd társalkodni... és zajt sem kelteni majd a homokon. Ebben a reménytelenségben kell élni ezzel a *szabadsággal*.

S hogyné futna be a kiszolgáltatott magányba, a szelid eldőlés, ahogyan a fák *teszik*.

Mégis ott van az a várakozás, azokra a *találkozásokra*, amiket sehol, senki nem fog följegyezni, valahogyan olyanképpen, mint az öreg geográfus, akit nem érdekelt a Kis Herceg virága, mert olyan mulandó.

[IV.]

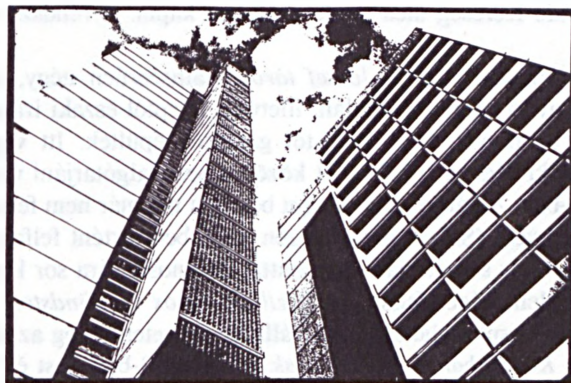
Néhány bekezdéssel ezelőtt azt mondtam, hogy szívesebben vállalkozom önálló-nak vélt szövegek lejegyzésére. Kikerülhetetlen azonban, hogy a "*ki honnan jött*"-ről ne szóljak, hiszen ez mindenkit - pláne egy alkotót! - hihetetlen sülyly érint. Meghatározója az állandóan mozgásban, alakulóban lévő *vértnek*. A "*ki honnan jött*"-nek természetesen egyéntől függően mindig más minőségű és mértékű a szerepe, súlya, fontossága azonban vitathatatlan.

Ha azzal a módszerrel közelítenék, amivel egy pár éves kisgyermek tenné akkor lennének - talán - a leghitelesebb, nem ha mindenféle *fortélyos* mondatokkal kerülnének egy *hétköznapi tényt*. Elmondhatnám, hogy egy városban élek, ami nem túl nagy, de nem kicsi. Megyeszékhely - szóval még el is lehet benne tévedni... stb.

De így nem közelíthetek. Ilyesmit bárhol a világon mondhatna egy gyermek. Mi meg ITT vagyunk. Meg van még itt egy város, s az írás. Ez nagyon fontos. Nekem. Én ebben a városban jegyezgetek föl ezt-azt. Lehet, hogy ez a vidékiséggel jár, de ha tölem azt kéri, beszéljek magamról, akkor nekem nagyon sok mindent kell mondanom a városról, ahhoz, hogy én értelmezhető, viszonylagos biztonsággal elhelyezhető legyek. Szóval az, hogy olykor leírok néhány sort, abban nagyon ott van a városélményem, bármilyen műfajjal próbálkoznék. Ezt természetesen lehet tagadni, meg vállalni, ez tény. Itt van az a néhány négyzetméter, ahonnan reggelenként elindulok, itt van az íróasztal, meg a törzshely - eddig még csak itt élnek olyan emberek, akik figyelmére igazán számíthatok. Lehet persze, hogy nem ebből a szögből kellene közelítenem, de ez a körülölettség, amit a város nyújt, ezer dologgal húzta, húzza letörölhetetlen vonásait az arcokon. Az enyémen is - jókat, rosszakat.

Heideggeri gondolatot említettem, s el-mékedését nem is kell túlzottan vizsgál-gatni ahhoz, hogy belátható legyen az általa vázolt *hangulat* fontossága, mekkora súllyal jelentkezik egy *élőhely* esetében. Tehát saját példámhoz ragaszkodva, hogyan is lehetne egy *otthonról* hitelesebben írni, ha nem az *egyedi* hangulatához (ami kétségtelenül van!) próbálnék hűen ragaszkodni? Ez a ragaszkodás mi is lehetne más, mint a *figyelem* és a *nyitottság*. Egy ekkora méretű város, még (már?) tud biztosítani olyan helyeket, rendezvényeket, intézményeket, műhelyeket ahol valóban igényesen kialakulhat bármilyen tevékenység, de *alkotói* mindenképpen.

Szép példa erre jelen folyóirat is, mely mutatja az alkotás csak a szerzőkön múlik, hisz' ők *csak* így várhatják, várják élőhelyük figyelmét. Ehhez persze sok-sok talán lényegtelennek látszó részletet, innen származó, itt kialakult *élményeket* szükséges ismerni, megélni. Igazán szép vázlatrajzokat talán csak akkor lehet készíteni egy városról. Ezúttal nevezzük Salgótarjánnak.



Kovács Bodor Sándor: Garzon

Szvircsek Ferenc

Az első „bányászlakok” Salgótarjában

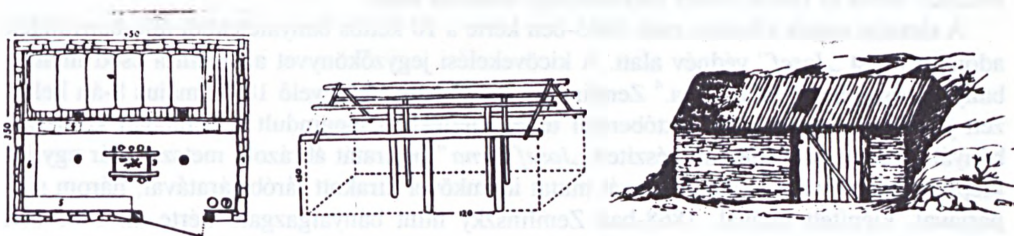
„A tarjáni speciális themákból csak nem lehet kifogni” - írta 1926-ban a *Munka* tárcaírója.¹ Az alábbi kis írással csak erősíteni szeretném az előbbi gondolatot, mely a barnaköszénbányászat korai időszakából meríti témáját.

Városunk észak-nyugati része - több helyszínhez hasonlóan - szervesen kötődik a barnaköszénbányászathoz. A *Pipis-hegy* (300 m) keleti szélén, a „*Siketárnyék*” dűlőben alakult ki a *József-bányatelep*. Miután 1879-ben lemélyítették a *József-aknát* és megépítették lakótelepét, megkülönböztetésül az „*öreg*” előtagot vette fel. *Öreg József(i) telep* és *Öreg József(i) rakodó* egy bányaterületre, de nem azonos helyszínre utalnak. Az *Öreg József* telep a *Kemerovó* lakóteleppel azonos. Régi utcája az *Öreg József* utca, ma *Móricz Zsigmond* utca. Az *Öreg Józsefi rakodó* a MÁV vasútvonal mellett létesült, az 1960-as évekig néhány barakkja emlékeztetett régi szerepére. A III. katonai felmérés (1883) 4763/4-es szelvényén, melyet többször kiadtak, 1928-ban *József psz.*-ként jelölik. Salgótarján m. város 1940-es térképén (M=1:10 000) már *Öreg József telep* a neve, utcái: *Losonci* utca, *Gácsi* utca, *Öreg József* utca. 1967-ben *Fáy András* körút, 1972-ben *Kemerovó* körút a neve. Az alatta húzódó *Kercseg* utca nevét 1950-ben kapta. A rendszerváltás után visszakapták régi nevüket.

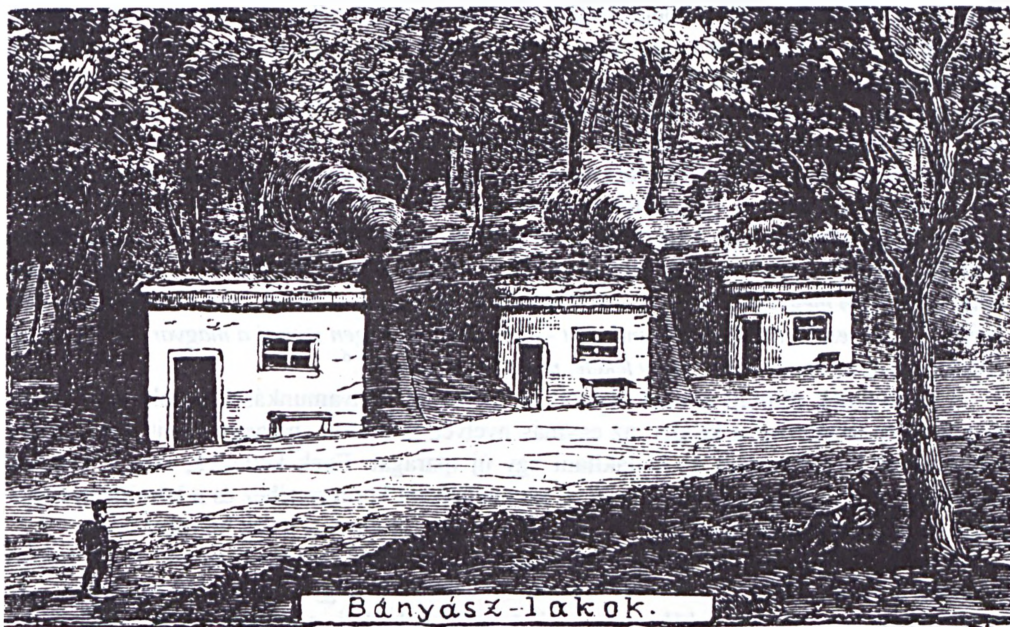
Vizsgált területükön létesültek a *József tárok* számszerűen négy, a mai *Fáy András* körútra vezető útról nyíló völgy baloldalán, illetve a teleptől északi irányban. Meddőanyagokkal töltötték fel a völgyet, ahol 1970-től garázsok épültek. Itt végződött, a hajdani SBTC sportpálya északi végénél 1867-1871 között a pest-salgótarjáni vasút, mielőtt tovább építették volna 1871-ben. A bányatárók, alagút bejárata ma már nem fedezhető fel.²

A Salgótarján környéki (Salgó) barnaköszén 1766-ban történt felfedezése után egy évszázad kellett ahhoz, hogy salgótarjáni központtal hasznosítására sor kerüljön. A barnaköszén lehetőségét és jelentőségét felismerő *Brellich János* és *Windsteig Georg* szervezése nyomán 1860-ban egy társulat alakult. Ez a vállalkozás vetette meg az alapját az 1861-ben létrejött *Szent István Köszénbánya Társulatnak*, mely 1863-ban Pest és Salgótarján között vasútépítkezésbe fogott. A korabeli pénzügyi viszonyok következtében 1865. július 11-én

csődöt jelentettek, melynek feloldása állami közreműködéssel 1866. október 6-án történt meg. A vasútépítés mellett a bányák újrainyitását is elvégezték, melyeket majd két év óta elhanyagoltak. Ebben a munkában jutott fontos szerephez *Zemlinszky Rezső* bányafelügyelő, majd 1868 után az első salgótarjáni bányaaigazgató. A feladataihoz igazodva gyakran nevet váltó társulattól 1868. augusztus 6-án alakult meg a *Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság*, a vasút átvétele után pedig a MÁV.³



Bányászkarám, K. Fulierová rekonstrukciója (Közli Batta István, 1988)



Földbevájt bányáslakások József-táró telepen (Részlet Liptay Pál rajzáról, 1968.)

Írásunk tulajdonképpen az „Öreg Józsefi” története, mely a Szent István Kőszénbánya Társulat előtti időkig nyúlik vissza. Brellich János 1859-ben szerezte meg *Balásné Jankovich Helena* és *Lubyné Jankovich Antonia* szénjogait és nyitott bányát a területen. Luby Józsefné birtoka volt többek között a *Vadaskert* valamint a „*Havas*” területe. *Pesty Frigyes* helységnévtárában 1864-ben szerepelt, hogy a „*Havas*” nevű dűlőben ismeretes volt a kőszén. A Szent István Kőszénbánya Társulat 1864-ben felvett körzeteinek áttekintő térképén már megtaláljuk a „*Josefi Feld*”-et, azaz a *József bányatelkeket*. (Ugyancsak szerepeltek: a római, vecseklői, inászópusztai, kazári, pálfalvai, baglyasaljai bányatelkek.) Salgótarján területének szinte egynegyedét a „*Johann Grubensfeld*” fedte le. Névadójuk Brellich János és Havas József helytartósági tanácsos lehet.

A társulat ennek ellenére csak 1865-ben kérte a 10 kettős bányatelekből álló bányatelek adományozást „*Josef*” védnév alatt. A kicövekelési jegyzőkönyvet azonban a csőd miatt a bányahatóság hatálytalanította.⁴ Zemlinszky Rezső bányafelügyelő 1867. május 8-án keltezett jelentése szerint 1866. októberétől teljes mértékben megindult a korábban szünetelő bányák üzeme. Az 1868-ban készített „*Josef tárna*” bejáratát ábrázoló metszet már egy jól kiépített, több év óta működő bányát mutat idomkövel kirakott táróbejáratával, három sínpárjával, kiépített útjával. 1868-ban Zemlinszky mint bányaaigazgató kérte az 1865-ben igényelt bányatelkek feltárási pontjainak megállapítását. Az ügy nem mozdulhatott el a holtpontról, mert 1869-ben *Gíczy Samu* a vállalat nevében tiltakozott a határkövek eltávolítása ellen. Végül a pereskedések és jogi huzavonák után elkészült a kérdéses jegyzőkönyv, sőt 1870-ben a bányatörvényszék záradékkal is ellátta.⁵ A *József táró* mindezek ellenére üzemelt, termelte a barnakőszénét. A hiteles tudósítás 1868. szeptemberében jelent meg a társulatról, szerzője *Liptay Pál* korának ismert gazdasági szakírója volt. Végigolvasva cikkét és alaposan tanulmányozva eredeti rajza után a *Pollák S.* által metszett képeket, megállapíthatjuk, hogy személyesen járt a bányánál, nem hallomásból írta cikkét: „*A Salgó-Tarját környező hegyek majd mind szént tartalmaznak és így könnyen megtörténik, hogy míg a hegy egyik oldalán a társulat aknázza szorgalmasan a föld e fekete aranyát, addig a túlsó oldalon magánvállalkozók igyekeznek szintén kiaknázni*”. A vállalat tulajdonában ekkor hat táró: József-, Jakab-, Rudolf-, Antal-, László- és Oszkártárna volt. A további három akna: Emma-, Mária- és Jánosakna. A bányákban 400-600 munkást foglalkoztattak, létszámuk télen azonban elérte a 800-900 főt. „*Legtöbb köztük a tót, kik a felső megyékből nagy számmal jönnek le; de van német, cseh, tirol és krajnai munkás is elég. Legkevesebb itt is - mint mindenütt - a magyar. Nem igen szereti a magyar a bányamunkát, legyen az az arany sárga, vagy fekete, melyet kiaknáznak*”.⁶

A vállalatnak mindig gondot okozott az ideérkező bányamunkások elhelyezése. Mára szinte elképzelhetetlen a kezdet: az egymás nyelvét, szokásait, hagyományait nem ismerő emberekkel megteremteni és kialakítani egy új iparágat. Évek kellettek, míg e munkás összetétel egységes bányamunkássá vált és asszimilálódott környezetéhez és a körülményekhez. Akik nem bírták néhány hónap után otthagyták a bányát, de azonnal jöttek helyükre újak.

A nehézségek közül elsősorban a lakáskörülményeket kell megemlítenünk. A 19. század közepén a Tarján-patak elárasztotta és elmocsarasította a fővölgyet. „*Nádasok rengetege ülte el széltében-hosszában a sekély részeket.*” A patak baloldali, a Pécskö felé húzódó részén „*a felburjánzott gaz, bürök, fűzbokrok sűrűjében alig lehetett észrevenni azt a néhány*

szegényes nádfedelű putrit, mely a falut képezte” - írta Jungmann Mihály. 1850-ben 128 szalmafedelű és vályogból, fából épült parasztház képezte azt a települést, mely a barnaköszénbányászat révén rohamosan fejlődésnek indult. A lakosság a hosszanti keskeny fővölgyön végigvonuló út mentén, a domboldalra húzódva építette meg házeit. „A házak igen kevés kivétellel a lehető legkönnyebb modorban épültek... hirtelen nagyobb tömegű embernek kellett elhelyezkedést biztosítani és pedig nem örök időre”.⁷

Fleischl Róbert az SKB Rt. számára is dolgozó építész a munkáskolóniákról írt tanulmányában világít rá erre a kérdésre: „A bányaművelés, az új bányák nyitása biztató előtanulmány és kutatás dacára kétséges vállalkozás, mert a nyitással kapcsolatos épületeket a legegyszerűbb eszközökkel, a legvorsabbban kell megoldani.” Ennek szellemében - ismereteink szerint - az első állandó épületek a József tárónál és az Emma aknánál épültek meg. A vállalatnak 11 holdnyi földje volt a József tárónál és rakodónál. Az állandó épületek mellett Liptay Pál rajzán érdekes épületek is feltűnnek, a fákkal sűrűn benőtt hegyoldalban (Kercseg) „Bányász-lakok” felirattal. Mint írta: „Érdekes itt látni azon lakásokat is, melyeket néhány szál deszkából a hegy oldalába építenek. Mint rajzunk mutatja, egy ablak, egy ajtó és egy ág minden, mi az ily viskóban elfér; teteje földdel van behintve, melyen buján tenyészik a fű és burján, az oldalakat szintén földdel töltik fel, hogy télen meleget, nyáron pedig hideget tartson.”⁸

A felvidékről toborzott bányamunkások ideiglenes jelleggel építették meg ezeket a szállásokat. Elegendő lakás a faluban nem volt, illetve onnan kijárni a bányába időt igényelt, korábbi helyükön megszokott módon segítettek magukon. Az analógiát a szomszédos Gömör megyében találjuk meg, a rozsnói Batta István kutatásaira támaszkodva. Az ottani „bányászkarámok” célja, építési módja alapján leszögezhetjük, hogy nem a vállalat embertnyomorító építményével van dolgunk, mely a kizsákmányolás elrettentő példajaként sokáig történeti irodalmunkban negatív előjellel szerepelt. Ezeket az épületeket, „lakokat” az együtt érkezők közös vállalkozásban húzták fel, az építőanyagot a bányavállalat adta itt is, a munkát a bányászok végezték. A bányakarámok eredetileg az érctelepeknél létesített bányák közelében keletkeztek, a munkások hétköznapi hevenyészett lakóhelyüül szolgáló primitív épületekként. A későbbi barakkok, legényszállások szerepét töltötték be szükségmegoldásként. „Az építkezésre kiszemelt területet rendbeszedték és kiegyengették, majd felépítették a karám falait. A falat bányai meddőközetből durva illesztéssel készítették miközben a hézagokat nedves agyaggal vagy földdel töltötték ki, illetve tapasztották össze. A 4,5 x 3,5 m alapterületű épület mindössze egy helyiségből állott, melynek alja döngölt föld volt. Az első és hátsó fal magassága 1,5 m volt az oldalakon lévő oromfalakat pedig a leendő tető magasságáig emelték. A nyeregtető gerendából készült tartószerkezete a kőfalakon nyugodott, de belülről még négy támfával is alátámasztották. Fedőanyagként eleinte félbefürészelt gömbfát vagy egymást takaró széldeszkákat használtak amelyre egy réteg lapáttal elegyengetett s vízzel megöntözött földréteg került.”

Salgótarjában a Pipis-hegy (380 m) keleti lejtőjén kialakított (Havas, Siket árnyék) telepen elegendő faanyag állt rendelkezésre, szemben a kőanyaggal. Ezért a „lakokat” fából rótták össze, és a jobb hőszigetelés végett nemcsak a hátsó fallal támaszkodtak a hegyoldalba, hanem oldalukat és tetejüket földdel szórták be. A rajzon jól kivehetően gerenda az alja.

A felvidékről érkezett bányamunkások, a tetőn nem hagytak szellőzőnyílást vagy füstnyílást, hanem az épület oldalához, kívülről kéményt építettek. A szobában ezek szerint a bal oldalon lehetett a tűzhely, a hátsó falnál a fekvőhely, szemben vele az ajtó. Az egyetlen ablak alatt vagy a láda, vagy az asztal helyezkedett el. Mindegyik ház, ablaka elé egy deszkapadot (rönkpad) ácsoltak. A lakók közösen gondoskodtak a rendről, tisztaságról és vízről. Ételüket is maguk készítették az otthonról hozott, vagy a faluban vásárolt alapanyagokból.⁹ A később emelt barakkok is erre a korai típusra vezethetők vissza, a barakkbeli élet is teljes hasonlóságot mutat. *„Egész héten a barakkban voltak, még ha éjjelesek voltak akkor sem mentek haza. Hétfőn nem jöttek. Egy falubeliek egy helyen voltak a barakkban is. Sparhelt volt és főztek maguknak, babot, haluskát, kenyeret hoztak otthonról. Szalonát meg vettek a magazinban. Sokan csak télen dolgoztak, októberben kellett jönni és márciusban már elmentek, nyárra csak a külföldiek maradtak”* - emlékeztek Mátraszelén a bányászéletre.¹⁰ Liptay rajzai már állandó jellegű épületeket is megörökítettek a József-telepen. Ezek építési stílusban is elütöttek a falu házaitól. Favázás, téglafalú épületek a falu 1867-es térképén is megtalálhatók „Jozsef Tarna” néven. (III.O.C.VIII.23.ch.) A vasútvonal végállomása is itt volt a mai Móricz Zsigmond útnál. Jó tájékozási pont a 69. sz. őrház épülete. A házak háttérében ábrázolt táj valójában a teleptől ÉK-i irányban fedezhető fel. Kinagyítva Salgó várának körvonalait fedezhettük fel.

Liptay a gyorsan izmosodó vállalatnál nyert tapasztalatai révén írhatta: *„... csakhamar Salgó-Tarjánon is gyorsan fognak emelkedni a munkásházak, a mire nagy szükség van, iskola a munkások gyermekei részére, kóroda, stb. Mint hallottuk, Zemplinszky igazgató úr erre is készített már tervezeteket.”*¹¹ Dzsida József monográfiájában 1869-ben született visszaemlékezést idéz Petik Istvántól (1869-ben érkezett a faluba, kezdetben bremzes, majd kutyairó, azaz csillefeliró a József-tárnánál. 1870-ben kolóniai lakást kapott.) *„Édesapám cipésmester volt Leobenban, ahol az ottani bányászoknak bakkancsokat készített. Egy szép napon levelet kapott Salgótarjából, hogy itt új bányák nyílnak, nagy a munkalehetőség és munkáshiány, jöjjön ide és hozzon magával, ha lehet bányászokat is. Apám összegyűjtött 14 bányászcsaládot és 1869. nyarán elindultunk és 4 napi utazás után megérkeztünk Salgótarjánba. Az állomás egy kis épületből állt, a vasút Józsefrakodóig volt kiépítve. A mai bányatelep helyén csak egy hosszú kolónia állt, melyben mintegy 100 család volt összezsúfolva. A többi családok kis üregeket vágtak maguknak a hegyoldalba, elejét bedesztették és készen volt a lakás. A mai bányatelepen nagy sürgés-forgás volt, pörére vetkőzött cigánygyerekek futkostak ide-oda, öreg cigányok vályogot vetettek és téglát égettek. Apám az új kolóniában kapott lakást: egyszerűen betelepítették 101-iknek a többiek mellé. Egy szobában 3-4 család is lakott és ugyanannyi asszony főzött egy-egy konyhán.”*¹² A későbbi történeti munkák talán innét vették a kis „üregek” kifejezést és általánosították a bányászok lakásaiként. A képeket nézve talán jobb körülmények között laktak, akik ezekben a „lakokban” húzták meg magukat, mint idegen családokkal összezsúfolódva, egy szobában élni a felépülő kolónia lakásokat kivárva.

Szabó József neves geológus, 1862-től tevékenykedett a salgótarjáni bányászat körül, 1873-ban foglalta össze ismereteit a vállalatról, s így József táróról is értékes adatokat kapunk. Ekkor

3 bánya szája volt a tárónak, 2 fékező műje (ereszke) és 3 légaknája. A sikló hossza 40 öl (75,6 m). Termelőképesség napi 3000 bécsi mázsa (1680 q). Fontos, hogy megemlítette a bánya további feltárását. Ez cáfolni látszik az 1873-as bezárás dátumát. A táró lelke 10 h 1158 n.öl. Ezen áll egy kovácsműhely lakással, iroda (Anstaltstube) raktár és felőr (Huttmann) lakás téglából megépítve. Volt egy löportorony és egy munkáslakás 8 szobával és 4 konyhával szintén téglából építve.¹³

A *József táró* megszűnéséről jelenlegi ismereteink szerint pontos adat nincs. Az 1878-ban kiadott *Umgebungen von Fülek und Pétervásár H.5.* térképen „*Jozsef Tarna*” szerepelt. 1880-ban már nem tett róla említést Müller János.¹⁴

Az SKB Rt. dokumentumai között szerepel egy 1905. szeptember 5-én keltezett szerződés, amely szerint a vállalat *Luby Gézától* a *József táró* újrainvitása céljából 910 n.öl területet vásárolt. A megnyitott tárót az alagút keleti kijárata mellett nyitották fel, rajza egy 1936-ban készített térképen látható, a mai Gizella út keleti oldalán, a *József rakodóval* szemben. A mai utca helyén volt a keskenynyomtávú kisvasút három váltóval ellátott pályája. Az utca végénél biztonsági pillérhatárt hagytak.¹⁵ *Gerő Nándor* 1910-ben írta, hogy egy homokbeágyazás a régi *József táró* újrainvitásakor a széntelepet két padra osztotta, melynek távolsága 6-8 méter volt. A padokat külön-külön fejtették le.¹⁶

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a régi salgótarjáni barnaköszénbányák a somlyói és baglyas-alsópálfalvai bércek között, egy tektonikai árokban feküdtek. Ezt a mezőt fejtette a *József táró*, *József akna*, *Károly akna*, *Emma akna*, *Újakna*, *Forgách akna*, *Jakab táró*, *gyurtyánosi lejtősakna*, *József lejtősakna*. Az ismertetett *József tárók* szénmezeje a határvető mentén fennakadt kis produktív rész volt, a somlyói bérchez tartozva. Legkönnyebben hozzáférhető lévén a leghamarabb tárták fel. Működési ideje alatt 4 kisebb-nagyobb tárója volt, melyek külszíni siklón szállították le a szenet a *József rakodó* szintjére. Összes termelésük 3,2 millió q volt.¹⁷ A szerző emlékezete szerint, úgy az 1950-es évek elején, a *Pipis-hegy* oldalában kutató tárót mélyítettek. Még a 60-as években is látható volt a táró haldája, mely a *Sportcsarnok* feletti hegyoldalban, egy kis völgyelést töltött fel.

A város nyugati szélén, a *Karancs utca* végénél (jobb oldalánál) 1879-ben létesítettek a *József aknát*, mely 1895-ig üzemelt. Szenét a *József rakodóra* egy 780 m hosszú alagúton szállították a *Pipis-hegy* alatt lovakkal. 1890 után villamosvontatást vezettek be. Ugyancsak a *Karancs utca* jobb oldalán létesült 1889-ben a *Károly akna*, 1914-ben zárták be. A külszínre emelt csilléket 400 m-es sikló pályán szállították a *József aknához*, majd az említett alagúton jutott a *rakodóra*. Kezdetben kézirakodásra volt berendezve, majd villamosították és körbuktatóval, válogatószalagokkal látták el. 1914 után az alagúti szállítást megszüntették. 1925-ben a *rakodót* lebontották és *Ilonabányára* szállították.¹⁸

1925. július 26-án adták át az *Öreg Józsefi rakodó* palahányóján kialakított SBTC új pályáját. A telep parcellázása 1936-ban kezdődött el, 1942-ben az ONCSA telkeket jelölték ki a *Lubyak* által átengedett területen.¹⁹ Az *Öreg Józsefin* 1941-ben még 4 lakóépület volt 17 lakással és 51 lakossal.²⁰ 1967 után épült ki a *Kemerovó lakótelep* a régi bányatelep helyén. 1979-ben *Pál Károly* bejelentése nyomán a múzeum munkatársai beszállították a *József táró* telkének utolsó, homokkőből készült *határvösvét* melyen jól olvasható a kicövekedés dátuma: 1865.

Jegyzet

1. A tanulmány az OTKA T 014812 sz. kutatás keretében valósult meg, része egy nagyobb monografikus feldolgozásnak.
Salgótarján dicséreti. A Munka 1926. április 24.
2. Salgótarjáni Új Almanach. Salgótarján. 1997. 122.o./A továbbiakban SUA/ Théta JK:Kft. A nógrádi szénmedence bezárt bányáinak összefoglaló katasztere. 1995. I. 28.o.
Hlavacska Edit: Salgótarján utcanevei. In: Museumi Értekező. VI. Salgótarján. 1989. 35, 37.o.
3. SUA. 1997. 99-100.o.
Pogány Mária: Vállalkozók, mérnökök, munkások a magyar vasútépítés hőskorában 1845-1873. Bp. 1980. 110.o.
4. OL.Z.222.1.cs.1.sz. 1861/921, 1862/920, 1865/15, 498.
5. OL.Z.222.1.cs.1.sz. 1867/507, 1869/345, 1869/523, 1870/363
6. Liptay Pál: A salgó-tarjáni kőszéntermelés, In: Magyarország és a Nagyvilág. IV. évf. 39.sz. 1868. szeptember 27. 465.o.
7. SUA. 1997. 13-14., 92.o.
Sült Tibor: A nógrádi szénbányák eredményei a megyei és vállalati ipari tevékenység fejlesztésében. 1972. 18. 42-43.o.
8. Fleischl Róbert: Munkáslakásokról. In: Bányászati és Kohászati Lapok. 1911. I. 87.o.
Szvircsek Ferenc: Törzsgárda létrehozására irányuló kísérletek a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. munkáspolitikájában. Im: NMMÉ, 1990/XVI. 301-302.o.
Liptay Pál. 1868. im: 465.o.
9. Ing. Batta István: A bányászkarámokról. Kézirat. Rozsnyó. 1988. dec. 5. 1-2.o.
10. Fehér Julianna mátraszeclei gyűjtése. 1956. VI. 25-26. NTM Adattár: 295-67. 5,17.o.
11. Liptay Pál. 1868. im: 465.o.
12. Dzsida József: A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868-1943. Salgótarján. 1944. 37-38.o.
13. Szabó József: A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság bányászatának leírása. In: Math és Természettud. Közl. XI.k. 1873. 78-83.o.
14. NLHH. 1880.VIII. évf. 40-41.sz. Müller János (Ruttkay Sándor) felolvasása az inászói bányatelepen.
15. NML. XI. 5.12.d.11.sz.
16. Gerő Nándor. 1910. im: 676, 682.o.
17. Dzsida József, 1944. im: 60-63.o.
18. Dzsida József, 1944. im: 62-64.o.
19. Dupák Gábor: Salgótarján történeti kronológiája. I. Salgótarján. 1996. 98., 157.o.
20. NML. XI. 5,12,d.57,63.sz.
OL.Z.928.99.cs.107/2.sz.
OL.Z.223.195.ca.80/1.sz.

A

Útba esik jövet-menet:

- a fiatal az öreg
- a sokadik gyermekes
- a csábító kocsmák világa
- a pénz ördögsgazú hatalma
- a tört szívű anya
- a megcsalt szerető
- a hazatérő gazdag rokon
- a zsúfolt képernyő
- a megtört prédikátor
- a családfa ágak nélkül
- a kultúra érték nélkül
- a fiatal aki megunta
- a világot és sajnálta
- a széthulló családot...

Útba esik jövet-menet

a kút

Balogh Zoltán

Salgótarján „közhelyei” az 1950-60-as években

Írásunk címét *Mikszáth Kálmán* egyik korai publicisztikai műve, a *Balassagyarmat közhelyei (1873)* alapján választottuk.

Az író a korabeli megyeszékhely társas életének nyilvános színtereit, a vendéglőket vette száma. Merőben más korszakra, s más helyre terjed ki vizsgálatunk. Salgótarján 1950-60-as évekbeli szórakozásának színhelyeiről kívánunk képet adni.

Az 1945-ös új esztendő, a karácsonyi felszabadulás után, újabb ajándékkal lepte meg Salgótarján polgárait: egy miniszteri rendelet jogilag is feloldotta a szesztilalmat, határozatot hozott a nyíltárusítási üzletek kötelező nyilvántartásáról. Ennek megfelelően január 6-án reggel 8 órától a még ép, vagy kevésbe romos állapotban levő vendéglátóipari üzletek is kinyitottak, hogy esetleg megmaradt italkészletükből valamit a lakosság rendelkezésére bocsássanak. Néhány vendéglő, kocsma tulajdonosaik elmenekülése következtében maradt zárva, a legnagyobb múltú üzlet, a *Pannónia Szálloda*, étterem és kávéház pedig örökre töröltetett a salgótarjániak étlapjáról még 1944-ben, amikor zsidó vallású tulajdonosát elhurcolták a náci haláltáborok egyikébe. Jobban járt a másik kedvelt szálloda, a *Badacsony*, amelynek söntése a környék és a vidék legnagyobb megelégedésére 1945 szeptemberében megnyílt. *Mózer József* személye ellen az igazoló bizottságnak sem volt kifogása, az első *Mózer kocsmát* annak 1950-es államosításáig ő vezette. A környék lakói számára különösen az itt rendezett szilveszteresték maradtak emlékezetesek.

A politikai megbízhatóság feltétele mellett legalább ugyanolyan fontos szerepet kapott az iparúzők és kereskedők szakértelmének és szakmai megbízhatóságának vizsgálata. Az iparrevízió azért vált szükségessé, mert a tisztos iparosok és kereskedők közé számos hozzá nem értő és megbízhatatlan elem is keveredett, akik a felszabadulás után kialakult zűrzavarban minden korlátozás nélkül juthattak iparjogosítványhoz. A kereskedelem mellett a kocsmányitás látszott a megélhetést leginkább biztosító foglalkozási ágának. Salgótarjánban 1945-ben 7 új kocsmát nyílt, amelyből azonban 5 igen rövidéletű volt, mert iparrevíziós kérdőívet már be sem nyújtottak. 1947-48-ig, bezárásukig azonban valamicske haszonhoz így is hozzájutottak. Még inkább jelentkezett a vállalkozási kedv a kereskedelem területén.

A kereskedelmi kormányzat visszaállította a kereskedelem teljes szabadságát (pl. megszüntette a kereskedői képesítésre vonatkozó előírásokat), így tehát bárki előtt nyitva állt az út. Salgótarjában 1945-ben 86-an váltották ki az engedélyt. Az új próbálkozásokon túl természetesen kinyitottak Salgótarján korábbi közkedvelt vendéglői, kocsmái is.

A közellátás területén jelentkező nehézségek, a súlyos élelmiszerhiány miatt éhező városi lakosság számára némi gyógyírt jelentett a *Fő u. 6.sz.* alatt megnyílt étkeзде, ahová „*kitűnő házi koszt*” reményével csalogatták a tehetősebb vendégeket. A lelegezettebb rétegeket országszerte a kormányzat karitatív intézményei karolták fel. Salgótarján „proletárvárosi minőségében” sem maradhatott ki az akcióból. A város szociális ügyosztálya a *Nemzeti Segély* és a *Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ)* helyi csoportja 1945 decemberében egy közkonyha felállítását határozta el. A *Nemzeti Szálló önálló* földszinti helyiségébe telepített közkonyhán ezáltal a város arra rászoruló szegényei ingyenes, a nagyon szerény keresetű munkások és értelmiségiek pedig olcsó ebédhez juthattak.

Az éhségen kívül a korán beköszöntött kemény hideg is keserítette a szegények sorsát, ezért a *Nemzeti*, egéjszapos nyitvatartással, melegedőhelyként is *szolgált* számukra.

Egy újabb miniszteri rendelet az ország egyes területein a fényűző vendéglátóipari üzemek bezárását, az áru- és anyagkészletük leltárba vételét és közellátási célra való igénybe vételét rendelte el.

A helyi hatóság a salgótarjáni cukrászdákat találta fényűző vendéglátóipari üzemeknek, áru és anyagkészlet hiányában azonban el kellett tekinteni a rendelet alkalmazásától.

Nem volt sokkal jobb a helyzet a vendéglőkben, kocszmákban sem. A nagyfokú húshiány következtében betiltották bármiféle hús, vagy abból készült étel kiszolgálását. A városban a legprimitívebb cserekereskedelem virágzott, az éhínség szélén álló városi lakosság érték-tárgyait, használati eszközeit, ruhaneműit cserélte élelmiszerre a bejövő vidékieknél. A kereskedők és iparosok csak élelmiszerben fogadtak el fizetséget, amint az a korabeli sajtóból kitűnik. A nehéz helyzet természetes velejárójaként megjelent a feketekereskedelem és vele együtt az árdrágítók.

E cserekereskedelem, a „batyuzás” révén jutottak élelmiszerhez és borhoz a salgótarjáni vendéglők és kocszmák, ha máshonnan nem tudtak szert tenni enni-innivalóra. A Gyöngyös környéki földművesek (Gyöngyöstarján, Gyöngyöspata) siheder korú legényei demizsonnal járták Salgótarjánt, hogy a kapott pénzzel vagy a mezőgazdasági munkához nélkülözhetetlen szerszámmal térjenek haza. A *Gyöngyöstarjáni Földművesszövetkezet* kocsmát is nyitotta a *Karancs u. 14.sz.* alatt amely 1950-ben szűnt meg.

Nem sokkal élték túl az újrazedést a salgótarjáni kocszmák és vendéglők sem. 1949-50-ben nagyrésztük beszüntette működését: vagy visszavonták iparendélyüket - tulajdonosaik politikai megbízhatatlanságára hivatkozva - vagy súlyos anyagi körülményeik következtében nem tudták üzemeltetni üzleteiket, ami automatikusan maga után vonta a felszámolást. Az államosított üzletek egy része kisebb átalakítási munkák után hamarosan ismét megnyílt. Az állami hálózat első tagjai a már korábban államosított nógrádi szénbányák élelem-tárai, italmérései, kaszinói kezelésére létrehozott *Csille Bányászellátó Rt.* által átadott üzlethelyiségek lett. (Az italmérést mellékületként gyakorló Csille Rt-t, amelynek tevékenységét később az állami vagy államosított iparvállalatokra is kiterjesztették, 1948-ban

nemzeti vállalattá alakították át.) Így az első államosított üzlet a Zagyvapálfalva bányatelepi 1. számú *Zöldfa italbolt* lett. Ezt pedig a szintén Zagyvapálfalván, az Üvegyártelepen található 2.számú *Csinos italbolt*, közismert nevén a 2-es követte.

A kormányzat a régi, rossz emlékünek tartott kocsmá elnevezés helyett a finomabb, előkelőbbnek vélt, de már azóta szintén lejáratott italbolt fogalmat vezette be. Az új elnevezéssel egyben minőségi váltást is terveztek, a régi elavult berendezésű, az egészségügyi követelményeknek nem megfelelő helyiségeket tiszta és világos üzletekkel kívánták felváltani. Komoly gondot jelentett azonban a helyiséghiány. Az államosítások során a nagyobb alapterületű vendéglátóipari üzlethelyiségeket sajátították ki. A *Badacsony szálloda* épületébe a nyomdaipar költözött, a *Pannóniát* a megyei *Népbolt Nemzeti Vállalat* vette birtokba. Az ipartestületi székház pedig a városi kultúrház szerepét töltötte be az új művelődési központ felépültéig. E funkció addig sem állt távol a székháztól, hiszen korábban a város legnagyobb színházterme volt itt, amely gyakran adott helyet az egyesületek rendezvényeinek. Az Erzsébet téri *Vadász vendéglő* helyén a városi könyvtár nyílt meg. A vendéglátó vállalatnak tehát a *rosszabb állapotú épületek maradtak meg*, ami cleve kizárta az üzletek magas színvonalon való üzemeltetését.

A vállalat első jelentősebb létesítményét, a *Népbüfét* 1953. augusztus 20-án adták át. A szocialista vendéglátás új üzlettipusai előhírnökeinek tekinthető népbüfeket a dolgozók széles körű, olcsó ellátásának biztosítására hívták létre az 1940-es évek végén.

A város közepén (Rákóczi u.96.) elhelyezkedő üzlet, amely az egyelőre még gyerekcipőben járó üzemelmezést is hivatott pótolni, igen nagy népszerűségnek örvendett a salgótarjániak és a vidékről bejáró dolgozók között. A *Népbüfé* forgalma öt év alatt a duplájára emelkedett, naponta 2000 ember fordult meg itt, rendőrtisztól, bánya- és gyárimunkáson át az ügyeit a megyeszékhelyen intéző tsz-elnökig. Szerepet játszott ebben az üzlet olcsó és jó konyhája, amely az alkalmilag étkezőket minden szempontból el tudta látni. Naponta 800-1000 ember étkezett a *Népbüfé* talponállójában. Általában 25-30féle ételből válogathattak: többféle leves, főzelék, tészta mellett csaknem 20 különböző húsétel, köztük sertéssült, rizses hús, székelykáposzta, sertés- és marhapörkölt kínálta magát. A másik 1000-1200 vendég egy sörré, fröccsre tért be a söntésbe, vagy éppen feketét vagy süteményt fogyasztott az üzlet eszpresszójában. Borból, sörből igen nagy volt a kereslet, forró nyári napokon nem volt ritka, hogy 12 hl sör is elfogyott. Ilyenkor hosszú sorok álltak türelmesen a sörcsap előtt, mert gyakran előfordult, hogy a korsók is elfogytak. A szomjas vendégek azonban nem ritkán távoztak száraz torokkal a *Népbüfé*-ből. Az óriási kereslet miatt hamar kifogytak a készletek, az italellátásban jelentkező áruhiány következtében pedig nem tudtak mindennap kiszolgálni.

A *Népbüfé* megnyitásáig a város vendéglői ellátásának terhe a *Nemzeti Szálloda* éttermére nehezedett. A helyi sajtó által a város nem éppen diszes nevezetességének titulált *Nemzeti* körül napirenden voltak a botrányok. A vendégek elsősorban az előfizetéses menü adagaival voltak elégedetlenek, de a gyakran chetetlen ételek miatt is elég sok panasz érkezett az étterem vezetőihez. Az egykori patinás mulatóhely színvonala egyre süllyedt, kocsmásodását talán éppen az is segítette, hogy naponta délelőtt 10 órától éjjel 2 óráig tartott nyitva. Szilveszteri báljai, nótacstjei, cigányzenéje, ahol *Botos Bandi* népi zenekara játszott, vendégei számára így is örökre emlékezetesek maradnak.

1953-54-ben fekete fellegek gyülekeztek a *Nemzeti Szálloda* fölött. A szaktárca által 1954-ben Salgótarjánba felépítendő új szálloda és étterem helyéül ugyanis a *Nemzeti Szállodát* és környékét jelölték ki. A tervezett ötszintes szálloda és étterem azonban soha nem valósult meg, a *Nemzeti* megmenekült a lebontástól, de az új szálloda is csak tíz év múlva épült fel az új városközpontban.

1955 nyarán a *Déryné cukrászda* megnyitásával új szórakozó központ keletkezett Salgótarjánban. A város egyik legnagyobb forgalmú italboltját, az államosított *Bodó kocsmát* félmilliósi költséggel varázsolták át zenés cukrászdává, *Déryné* korabeli biedermeier hangulatú berendezéssel, csillárokkal és falfestéssel. A cukrászda vendégeit mindenekelőtt a zenés-táncos szórakozóhely vonzotta, nem utolsósorban pedig, hogy a cukrászda hétfégenként éjszakai bárként működött. Kedvezett a szórakozóhely forgalmának, hogy egyes kultúrotthonokban a szórakozást, a modernebb táncot, úri mulatságnak tartották és igyekeztek különféle feltételekkel kordában tartani (ismeretterjesztő előadások, művészietlen színdarabok megnézése stb.) az ifjúság új iránti lelkesedését. Hozzá tartozott a fiatalok szórakozási szokásaihoz, hogy egy-egy este, munka után - főként hétfégen - felkerekedtek és végigjárták a város zenés-táncos szórakozóhelyeit, a bányakaszinótól az acélgyárig. Általában a *Déryné cukrászda* volt az utolsó állomás, ahol kiváló jazz-zenészek játszottak hazai slágerket és szólaltatták meg a Nyugat zenéjét...



A *Déryné cukrászda*, 1955-1961. (A Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményéből)

1961-ben a megszüntetett *Déryné cukrászdából* a Vásártéren felépített új lakónegyed egyik épületének földszintjén kialakított *Salgó étterembe* helyeződött át a szórakozás- és az éjszakai élet központja. A 200 férőhelyes II. osztályú étterem és a hozzátartozó 80 férőhelyes presszó hosszú évekig a város egyik legkedveltebb szórakozóhelyeivé váltak. A tágas hely, a modern berendezés mellett elsősorban a város híres dzsessz-zenészeiből verbuválódott *Boros-Lukinich-Schnéberger* trió jelentette a nagy attrakciót. Előfizetéses étkezés bevezetésével, lakodalmak, magyaros vacsoraestek és magyar nótáestek, szilveszteri bálók rendezésével, színészek, énekesek fellépésével próbálták meg rentábilissá tenni az üzletet. A környék közelebbi és távolabbi lakói törzsvendégekké váltak, de a megye vezetői és magas rangú vendégei is - köztük *Kádár János* - megfordultak a *Salgóban*.

Pár év múlva, 1964-ben az új városközpontban felépített szálloda visszahódította a *Salgótól* az elsőséget. A salgótarjáni vendéglátás súlypontja a *Karancs Szálloda* és étterem reprezentatív épületkomplexumába tevődött át. A 84 szobás szállodai részt 200 személyes étterem, 150 fős eszpresszó és bár egészítette ki. A vendégek szórakoztatására népi és tánczenekart szerveztek. Ezzel elhárult az akadály Salgótarján idegenforgalmának fellendítése útjából. Jelzésértékűnek foghatjuk föl, hogy a *Karancs* első prominens vendége *Adrian Grigorjevics Nyikolajev* alezredes, a harmadik szovjet űrhajós, az 1962. augusztus 11-én felbocsátott VOSZTOK-3 pilótája volt. Salgótarján idegenforgalmának, a *Karancs szálloda* vendégeinek nagy részét ezután a Szovjetunióból érkezett csoportok tették ki.

A szórakozás nagyobb centrumainak áttekintése után, amelyek általában az aznapi mulatás végállomásait jelentették, figyelmünket a kisebb nevezetes szórakozó-, mulatóhelyek bemutatására irányítjuk. A város 1945 előtti egyik leghíresebb szórakozóhelyét, a *Kioszkot* 1954-ben vehette birtokba ismét a közönség. A akkori városi strand felett (ma kb. a sportcsarnokkal szemben lévő házak környékén) található *Kioszk* vendéglőjében pedig már 20-25 forintért kiadós ebédet lehet kapni. Az üzlet vezetői, felélesztve a régi hagyományokat, állandó cigányzenészeket szerződtettek, hétvégén pedig dzsessz-zene szólt a táncparketten. A dzsessz elterjedésével feléledt a 30-as évek végén fellángolt vita: a cigányzenészek által játszott népi zene, vagy dzsessz kell-e a zenés szórakozóhelyekre? Szalonzene szólt a *Kioszk* után nem sokkal később átszervezett hajdani *Polk* vendéglőben az ekkor *Vadaskerti kisvendéglő* nevet viselő üzletben is. A zenés kisvendéglő kerthelyisége különösen a fiatal párok között volt népszerű. 1945 előtti elődjéhez, a közkedvelt *Jancsovics vendéglő* hírnevéhez híven működött a *Kulacs* zenés kisvendéglő, a mai Arany János utca sarkán. Az államosítás után kocsmaként, majd 1955-től *Sport* vendéglő néven is működött. Az üzlet vezetői újdonságképpen régi tájjellegű ételek receptjét gyűjtötték össze, hogy a múltban divatos felvidéki ételeket vendégeikkel megkedveltessék.

Egy-egy lakótelep ellátására szerveződött az 1956 nyarán az *Acélgvár* melletti emeletes épületben megnyitott *Salgó* és az 1958-ban indult *Fekete Gyémánt* kisvendéglő. Előbbi később *Muskátlí* falatozóvá alakult, és leginkább csak *Fekete Laci* néven vált ismertté, üzletvezetőjéről. Utóbbi a születő vásártéri lakónegyed ellátását célozta. A *Fekete Gyémánt* kisvendéglő volt az első "gebines" üzlet Salgótarjánban. A kisvendéglőt *Hoffmann Pál* virágoztatta fel. A ő közvetlensége, üzletének meghittsége, családiassága vonzotta a vendégeket. Előfizetéses étkezési lehetőséget nyújtott - a *Fekete Gyémánthoz* hasonlóan - az

1955-ben létesített *Jóbarát* vendéglő. Bárcsak 3-4 féle ételből válogathatott a vendég, az ételek és felszolgálatás kifogástalanok voltak. Nem is maradt vendég nélkül a *Jóbarát*, negyedévente 1 millió forintot forgalmazott. Idegenforgalmi céllal, 500 millió forintos költséggel 1965-ben létesítették a *Napsugár* kisvendéglőt Eresztvényben.

Tájjellegű és vadhúsból készült ízletes ételei, szervezett programjai révén méltán vált a salgótarjániak kedvenc kirándulóhelyévé. Az iparváros levegőjétől, a szűk lakásokból a zöldbe menekülő embereknek nem kellett otthonról magukkal hozniuk sem ételmet, sem italt, a vendéglő mindezt olcsón biztosította.

Említést érdemelnek Salgótarján neves cukrászdái, mindenekelőtt a *Duda* és a *Peész* cukrászdák. Előbbi a Pécskő üzletház papírboltjának helyén, utóbbi az ÉVI II. üzletházzal szemközt állt. Az iskolaváros diákjai időztek elsősorban szívesen e helyeken. A *Peész* cukrászda 1957-ben, közönségére is utalva ezzel, az *Ifjúsági cukrászda* nevet vette fel. Fagylalt és sütemény mellett azonban a legfőbb vonzerőt a cukrászdák boxos berendezése jelentette. El lehetett rejtozködni a kíváncsi tekintetek elől, így tiltott dolgokat is ki lehetett próbálni: meginni az első kevertet vagy bonbonmeggyet, elszívni az első cigarettát. Az ifjúságon kívül kosaras falusi nénik, unokáikat sétáltató nagyszülök is szívesen felkeresték.

Eszpresszová alakulás után vált nevezetessé a *Gyöngvirág* cukrászda (Rákóczi út 11.), amelynek 1963-as korszerűsítése révén született meg a *Fagylaltkert*. Az egyben zenés kert-helyiségként is működő üzlet a nyári szórakozások központjává nőtte ki magát.

Végül nem szabad elfeledkeznünk a salgótarjáni kocsmákról sem. Az új üzlettípusok bevezetése és az ezekkel járó átalakítások a „múlt szomorú örökségét” akarták feledtetni, azt, hogy a munkásosztály fellegránának nevezett Salgótarján vendéglátóüzleteinek 75 %-át az italboltok alkották. E népszerű vendéglátó egységek életéről egy másik írásunkban szándékozunk képet adni.



A Salgó étterem és eszpresszó a Vásártéren, 1960-as évek második fele
(A Nógrádi Történelmi Múzeum gyűjteményéből)

Csongrády Béla

„Köszönöm, megvagyok”, avagy az értelmiségről – fekete-fehérben

Soha nem volt könnyű eligazodni a világpolitikában, de ember legyen a talpán, aki ma, - a lelkesedő nagy barátok, az ügyesen takargatott (olykor éppen ezért gyanús) érdekviszonyok dzsungelében, az integrációs folyamatok kontra nemzetiesedési tendenciák, az együttható monetáris illetve szociális központú törekvések közepette - kiismeri magát. Nincs ez másként az országhatáron belül sem. Folyvást gazdasági eredményekről, a stabilizációt övező nemzetközi elismerésekről hallani a kormánypártok oldalán, mégis csökken - legalábbis '94-hez képest - a népszerűségi indexük, a közép- és leszakadt rétegek képtelenek aprópénzre, betevő falatra váltani a valutaalap megelégedését.

Talán nem is véletlen, hogy hasonló ellentmondás feszíti a salgótarjáni közéletet, közhangulatot. A város vezetése jogosan büszke arra, hogy - bár kemény, a lakosságot és az intézményeket is sújtó intézkedésekkel (csakúgy, mint országos szinten) - sikerült elkerülni az önkormányzat pénzügyi csődjét, és csodálkozik azon, hogy sem az ellenzék - de ami nyilván számára fontosabb - sem a közvélemény nem honorálja a válságmenedzselés sikereit. Pedig az emberek nem kárhoztathatók azért, mert nem értik a bonyolult közgazdasági összefüggéseket, s csak abból ítélnek, amit a saját bőrükön éreznek. Tehát a munkahelyek, a foglalkoztatottak, a munkanélküliek, a lakások számából, kinek-kinek jutó négyzetméterből, a fizetések, a jövedelmek nagyságrendjéből, az árakból - azaz az életszínvonalból -, a szolgáltatások szintjéből, a városkép esztétikai és higiéniai alakulásából. S bizony ha e sorból bármelyik tényezőt elemeznénk is, akadna bírálni és tennivaló.

Természetesen az értelmiségiekre - mint városlakókra - is kihat e sajátos kettőség, de önnön élethelyzetük is jócskán produkál kétarcú jelenségeket. (E helyütt - minden más lehetséges közelítésmódot mellőzve - változatlanul önálló társadalmi rétegnek tekintjük az értelmiséget méghozzá felsőfokú végzettsége és kívánatos szellemi igényessége okán, s kevésbé a munkamegosztásban elfoglalt meglehetősen bonyolult helye szerint.)

Mint az ország bármely településén, Salgótarjában is erősen differenciált az értelmiség. Csak néhány hagyományos területen (oktatási, egészségügyi, közművelődési intézményekben,

államigazgatásban, törvénykezésben) lehet(ne) tételelesen kimutatni létszámát. E helyeken azok dolgoznak, akikben még ma is él valamiféle hivatástudat, szakmai ambíció, azt szeretnék csinálni, amire oklevelük jogosítja őket, amire készültek. Mondjuk gyógyítani és nem gyógyszerrel ismertetni, tanítani és nem ügynökösködni. De meddig?

Arra csak nagyon keveseknek volt (van) induló tőkéjük, hogy saját vállalkozásba fogjanak, viszont bármelyik pillanatban elcsábíthatja őket is mondjuk egy sokszorosan nagyobb kereseti lehetőséget nyújtó biztosító társaság, de arra is van példa, hogy jó pénzért elmennek szakértőnek, menedzsernek (pedig az utóbbi, felfogásunk szerint alapos szakmai felkészültséget igényel és nem elnevezés kérdése) és akkor még nem is említettük a bankszférát, ahol akár kezdő - nyilván beosztott - közgazdák is messze felülmúlják volt általános és középiskolai igazgatójuk, vagy főiskolai, egyetemi tanszékvezetőik fizetését.

Salgótarjánban azonban nincs igazán sok lehetőség a pályaelhagyásra, viszonylag kevés a nagy befektető, a vegyes vállalat, a különböző értelmiségi tudására számító komoly vállalkozás. Ezért - főként a fiatalabb évjáratúak, vagy az idősebbek közül a bátrabbak - elég nagy számban inkább másol vállalnak munkát. (A legfrissebb példa egy közismert és elismert népművelő, aki a jövőben egy amerikai cég kötelékében hőerőművi vállalkozási igazgató lesz, jó néhány kilométerre innét.) A potenciális pályakezdők egy része pedig eleve a fővárosban, nagyobb - esetleg dunántúli - centrumokban próbálkozik, ahol ab ovo lényegesen magasabbak a tarifák.

A város (nehéz)iparának leépülése, átrendeződése következtében alaposan megcsappant a műszaki értelmiség iránti igény. Egy részüket „felszívják” a kis- és közepes vállalkozások, másik részükre pedig éppen olyan sors vár, mint bármely más, diplomával rendelkező társakra. Viszonylag nagy a kereslet a számítógépeket nemcsak kezelni tudó, hanem működésük elméletéhez is gyakorlatához egyaránt jól értő, ügynevezett rendszergazdák, a több idegen nyelvből is magas fokon jártas fordítók, tolmácsok iránt.

Ebből a felemás helyzetből eredően szinte naponta találkozni munkanélküli, állást kereső szakemberekkel, s rohamosan növekszik az „eltévedt”, helyüket, lelki békéjüket kereső értelmiségi száma. Mert bizony nehéz azt bárkinek tudomásul venni, hogy nincs szükség a sok-sok éves tanulás révén felhalmozott tudására, a mások által is igazolt értelmére, intelligenciájára.

Hasonló gondolatok kerítik hatalmába azt a humán értelmiségit is, aki tudja, hogy az új társadalmi hierarchiában szinte véletlenül magasra került xy nem több nála felkészültség, ismeret, szorgalom, tehetség, becsület dolgában, de csak azért mert szerencséje van, s - nem ritkán politikai összeköttetések, gazdasági kapcsolatok, netán kölcsönös érdekeltségek, összefonódások révén - egy jól fizető szférában, munkakörben dolgozhat. (A jutalmakat, prémiumokat, külföldi utakat tekintve még a polgármesteri hivatal is ilyennek számít, nem is beszélve a képviselői „tiszteletdíjakról”, amelyeknek egyike másika akár meg is halad(hat)ja más értelmiségi alapfizetését. Nevezhetjük akár irigységnek is ezt, az értelmiséget alaposan felparcellázó érzést. De helytállóbb az igazságtalanság miatti méltatlankodásként, alkalmasint felháborodásként kezelni.

Persze azért senkit nem lehet elítélni, ha a jobb kereset reményében, illetve biztos tudatában pályát vált (a korrupciókról, az erkölcstelen ügyletekről most nem beszélünk), mert jobban akar élni, többet akar nyújtani családjának, gyermekeinek. De az a kérdés már jogosan

tehető fel, hogy ha ezek után megszűnnek szakmai ambíciói, csökken az érdeklődése, igénytelenné válik a szellemi, kulturális értékek iránt, nevezhető-e még értelmiséginek, még ha erről úgymond papírja van is. Ezért veszélyesek az úgynevezett másodállások, az ilyen-olyan részfoglalkozások, a felszínes produktumokat szülő „fekete- és maszekmunkák” (nem az adózás szempontjából), különórák, „külsőzések” is, mert elvonják az időt, energiát az értelmes kutatómunkától, a pedagógiai, orvosi, jogi, közművelődési stb. gyakorlat tapasztalatainak elmélyült továbbgondolásától, összegzésétől, publikálásától, a tudományokkal való lépéstartástól, az értelmiségre jellemző permanens - szervezett és autodidakta - önképzéstől, továbbképzéstől. Nem is beszélve a már-már végképp "öncélúnak" tetsző (pedig erkölcsnemesítő, anyanyelvfejlesztő) szépirodalom-olvasástól, vagy a kulturális rendezvények látogatásától.

S vajon mi a tényleges helyzet ezen a téren? Mit nyújt Salgótarján szellemi élete a lakosságnak, köztük a joggal vájt fülűnek - nem sznobnak - vélt értelmiségnek? Megelőlegezzük a választ: többet, mint amennyit kamatoztat, mint amennyit kihasznál. Ez talán meglepő azok számára, akik távol élnek s továbbra is valamiféle, rideg, füstös településnek, sötét, vaskalapos, a szocializmusban épült „dobozvárosnak” képzelik, de merjük remélni, azokat is mellbe vágja, akik idevalók ugyan, csak régi beidegződések alapján nem akarják tudomásul venni a tényeket. Olyannyira, hogy gyakran nem tudnak arról, hogy mikor, mi zajlik a városban. (A propaganda hiányosságai tekintetében azért lehet némi igazuk, még akkor is, ha az a véleményünk, hogy ha valakit valami nagyon érdekel, az apró betűs újsághirdetményben éppúgy észreveszi, mint a legkisebb méretű plakáton.)

Pedig számos, akár ideai példával igazolható a művészeti élet pezsgése. Itt rendezték - immáron ötödször - az orgonaszakos zeneiskolai növendékek országos találkozóját. Igazán dicséretes a Tarjáni Tavasz - olasz „színekkel, ízekkel nemesített” - rendezvénysorozata is, benne a soha nem tapasztalt magas színvonalú nemzetközi dixieland-fesztivállal, amelynek házigazdaságát - most már, „befutottan” - örömmel vállalná sok magyar város.

De érdemes konkrétan megemlíteni a helyben megtriplázott időtartamú könyvhét rendezvényeit is. Fellépett *Fullajtár Andrea*, a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója *Csalog Zsolt Csendet akarok* című monodrámájával. A Balassi Bálint Könyvtárban vendég volt *Baranyi Ferenc* és *Czigány György* (előbbi *Könyörgés apátiáért* című új kötetét a Mikszáth Kiadó segítette napvilágra), előadás hangzott el *Pilinszky János ars poeticájáról*, saját kiadású - s a Nógrádi Mecenás Alapítvány támogatásával megjelentetett - verseskötetével mutatkozott be egy helyi költő (*Paróczai Csaba*), a Nógrád Megyei Közművelődési Intézet *Jó palócok könyvműhelye* adta ki és mutatta be *Pogány ima* címmel *Szepesi József* verseit, ankétot tartott Mikszáth-émlékszámról a *Palócföld*.

Igazán imponáló lista ebben a versidegennek, kultúraidegennek tartott - de talán „visszahumanizálódó” - világban. S bár Baranyi, mint Tarjánhoz ezer szállal kötődő költő, vagy az abszolút tarjáninak számító Paróczai programjára kifejezetten sokan voltak kíváncsiak, a többi rendezvényt változó látogatottság kísérte.

A gyér számú közönség nem újdonság, hiszen a városi szimfonikus zenekar évadvégi koncertjén szinte többen voltak maguk a zenészek a színpadon, mint a hallgatók a nézőtéren.

A színházi béreltsorozatoknak, egyedi előadásoknak megvan a maguk néhány százás törzsközönsége, de érdemes lenne közvéleménykutatást végezni, hogy az értelmiségiek hány százaléka tekinthető színházlátogatónak. Lehangelő arány jönne ki, s ebben még véletlenül sem szabad az évek óta változatosnak, összességében színvonalasnak tekinthető színházi program kritikáját látni.

Se szeri, se száma a képzőművészeti kiállításoknak (élükön az idén újra megrendezett tavaszi tárlattal), a különböző fórumoknak, gondolatébresztő, vitára is serkentő előadásoknak a városban. Az iskolagalériákban természetesen nem gond a megnyitóünnepségek közönségét biztosítani, de az egyéb helyeken szinte csak a szakmabeliek, a szervezésben érintettek és a kiállítók, előadók rokonai, barátai, ismerősei jelennek meg. Meg az a szűk réteg, amelyik szinte minden kulturális rendezvényen jelen van, alig változó összetételben.

S bár nem lehet kétségbe vonni, hogy az értelmiség egy része komoly anyagi gondokkal küzd - ezzel magyarázható például a megcsappant érdeklődés a nagyon megrágult könyvek iránt -, a passzivitás csak ezzel nem indokolható. A már más összefüggésben említett kényszerű keresetkiegészítési elfoglaltság, az időhiány, a fáradság, a hajszolettség, a stressz is jogos, de nem elégséges kifogás. Az összképbe belejátszik némi restség, érdektelenség, kényelmesség, szellemi igénytelenség is. Ez viszont nem közvetlen függvénye a gazdasági, anyagi viszonyoknak. Annál inkább összefügghet politikai tényezőkkel, a rendszerváltás eufóriáját feledtető csalódásokkal, az illúzióvesztéssel, a kultúra növekvő szerepébe vetett bizalom szertefoszlásával. A visszahúzóadás lehet egyfajta reagálás arra a helyzetre is, hogy a piacgazdaság vesztesei között a „mezei értelmiségnek” - legalábbis egyelőre - „fenntartott helye” van.

Az értékrendbeli, etikai válság ugyancsak nem tartozik az inspiráló tényezők közé. Sokak véleményét tolmácsolta Baranyi Ferenc legutóbbi itt jártakor, amikor idézett egyik új verséből: „*Am a semminél / még a betyárbecsület is több ebben a becsületherdáló világban.*” Továbbra is kibékíthetetlen ellentétek látszanak bizonyos zászlók alá tömörült értelmiségiek között, s alig van kivétel abban, hogy ki miként viszonyul saját magatartásának színváltozásához és hogyan ítéli meg azt mások esetében. Az előbbi természetesen fogja fel, (meg)magyarázza, az utóbbit egyértelműen köpönyegforgatásnak, Janus-arcúságnak tartja.

S mindezek ellenére vannak, sőt az utóbbi időben még gyarapodtak is az értelmiségieket (is) mozgósító egyesületek. A *Balassi Bálint Asztaltársaság* köré főként az alkotó, a művészetekben jártas tagság tömörül már évek óta. Egészen más jellegű, a múlt évben alakult *Salgótarjáni Polgári Kör*, amely a városért végzendő tevékenysége jegyében képes a legkülönbözőbb - szakmailag, világnézetileg, politikailag - értelmiségi rétegek kerek- és fehérszattal mellé ültetni. Értelmiségiek állnak az élén a különböző városrészek (Zagyvapálfalva, Baglyasalja) néhány éve alakult baráti köreinek is.

Az átalakulás e panaszokkal teli időszakában Salgótarjában más kedvező (kulturális) jelenséggel is találkozni. A várossá válásának hetvenötödik évfordulóját ünneplő megyeszékhely önkormányzata három jubileumi kötetet is szponzorált. A könyveket nemcsak tartalmuk, színvonaluk, formai megjelenésük minősíti, hanem az a tény is, hogy szerzőik valamennyien helybeli értelmiségiek. (Többségükben salgótarjániak készítették el a közelmúlt nagy vállalkozását, a legfrissebb megyemonográfiát is.) Dacára a gazdasági nehézségeknek, az

elmúlt időszakban újabb műalkotásokkal is gazdagodott, szépült a megyeszékhely, szintén főként itt élő művészek - s ugyancsak az önkormányzat valamint más támogatók - jóvoltából. Számos új kitüntetési forma létezik a városban, amelyek főként az értelmiségiek munkáját hivatott elismerni. S ezek csak kiragadott példák a „napos oldalról”.

Sokan és sokszor sópáncodnak azon, hogy folyamatosan csökken Salgótarjánban az értelmiség, nincs a városnak megtartó, illetve vonzereje, nincs miért otthónként szeretni ezt a települést. Amint a fentiekben írtuk: az egzisztenciális érvényesülés szempontjából vizsgálva valóban nem ideálisak, s feltétlenül javítandók a feltételek. De nagy tévedés azt állítani, hogy azért menekülnek innen a szakemberek, mert kedvezőtlennek vélik a kulturális kínálatot, nincs módjuk igényeik szerint művelődni. (Hacsak nem balettintézetbe akarnak járni, vagy ami realisabb: állandó színházat szeretnének.) Kétségtelenül lehet valakinek valamiért rossz a szája (mert szorító léthelyzetben él, úgy érzi képtelen kibontakoztatni tehetségét, esetleg nem talál támogatót újabb könyve megjelentetéséhez, nem sikerül pályázati pénzt nyernie terve megvalósításához), személyében érezheti kevésbé megbecsültnek magát, öszszességében azonban a város nagyságrendjéhez, pénztárcájához képest komoly kulturális kínálatot, s megvalósult értékekkel rendelkezik. Az értelmiségnek kellene sokkal jobban élnie az adódó lehetőségekkel, a másik teljesítménye megismerésének, elismerésének szándékával, annál is inkább, mert e folyamat révén az aktivitás újabb értékeket hoz(na) felszínre. (Természetesen itt is érződik a vidékiség szindrómája, de ez nem helyi specialitás, s egyébként is biztató lehet az alkotó értelmiség számára, hogy a magyar irodalom színéjára, a *nyugatosok* fő vonulata vidékről bizonyított, mint ahogyan az a tény is, hogy számos helyi képzőművészt - például *Czinke Ferenc*, *Földi Péter* - tartanak nyilván országos szinten; *Bódi Tóth Elemér* az évek során innen lett jegyzett költő, az itt élő *Marschalkó Zsolt* színpadi művét néhány éve a fővárosban is bemutatták.)

Örömök és boldogtalanságok, sikerek és csalódások, szárnyalások és beszűkült, ellehetetlenült életterek együtt és egyszerre jelentik tehát a salgótarjáni értelmiség közérzetét befolyásoló, meghatározó hátterét. Manapság ha közülük (és ha nem közülük) találkozik két ember, a szokásos „*hogyan vagy?*” kérdésre általában az a felelet: - „Köszönöm, megvagyok”. Kerülnek tehát a „jól vagyok” válaszformulát. A miértre talán a fentiek adnak némi magyarázatot. A kiútra pedig a *Lengyel Lászlótól* - a neves közíró, politológus *Tépelődés* című könyvéből - kölcsönvett, témánkra alkalmazott mondatok: „*Az igazság nem kívül van. Helyzetünket nem mások ismerik jobban, hanem mi magunk... Sarjadnak itt új erők és új igazságok.*”

Kupcsulik Ágnes

végkiárusítás

könnyen ment először szorongtam de felvidított
a sorban állók bárgyúsága a hármaskörű ajtó előtt
az ajtón felirat ENGEDMÉNYES BŰNBOCSÁNAT LELKISZEGÉNYEKNEK
félrefordultam mert bántott az erős világítás
ekkor szívélyes hang ütötte meg a fülem
miben segíthetek elmondtam jövetelem célját
ő udvariasan egy kellemes sötét tónusú folyosón át
a párnázott ajtóhoz vezetett fizettem számlát
nem kaptam de nem is kértem kölcsönös bizalom
esetén mindenkinek jobb így feketén
különös hogy utóljára kifelé jövet láttalak
szóltál de nem értettem szavad és elveszítettelek
mielőtt szólhattam volna ne sírj
nekem már mindent szabad

bomlástermékek

tizenhat évig gyűlöltelek
mert egyebet nem
csak elhibázott sorsod hagytad rám
most a tizenhetedikben
a nap gyomorfordító szagokkal kelteget
unokáiddal egy apró szobára ítélt édesanyád topog
topog a lábszárán leomló vartyogó halomban
kínáló tenyeréből potyog
a tárgyi valóság
fürdőkádba hajolva számolok
mosóporthipótveszekhamaradpénzemkenyerettejet
szökik a szerelem
könyékig sárga lében
ki viszi le hintázni a kicsit
ez
a
te
életed
az enyémet magaddal rántottad
együtt hevertetek összerakhatatlan darabokban
átkozlak
mert fölmosolyogtál ha nem is maradt arcod
tízemelet magasba a könnyű
nagyon könnyű aszfaltról
mint szűzféher papírra ütni az első betűt
legyen neked olyan nehéz a föld
anyám

éjszakai betolakodók

itt vannak megint és zörgetik
az álom beszögelt redőnyeit
egyikük rést talál
nagy suhogással mind beszáll
körülsattognak versengve
követelnek valamit
ha elfordulok halántékon vágnak
jobb ha engedelmeskedem
lámpát gyújtani sóhajtvá kelek
fellököm a szuszogó homályt
szép fehér papírral szépeníró tollal
átsietek a felvert szobán
akkorra már a scholban szállnak
utánuk küldöm a szemem
ezüst fejecske papírágyára hull
könnyű paplanná lényegül kezem
így van ez mindig
mert így kell legyen

néhány lényegtelen holmi

(csend kéne csend
olyan zivatarelőtti
mikor azt mondod nincs szél
mikor azt mondom pihen
pedig
fák mögül izmait megfeszítve figyel
jelre vár
csend kéne
de a mennydörgés tudása nélkül)

(nálam volt a tudás
de nem engedték át a vámon
csak egy-két foszlányt
azt is úgy ha
földi szavakra váltom)

Handó Péter

Útban az egy felé

tizenkét éjszakán keresztül
táncoltam táncoltam táncoltam
gejzír tört föl forró szívemből
kilenc bolygónyi örült titokban
két napra végre nyugvásom leltem
nyári záporok heves süvege alatt
s megszentelődtem mind a négy mederben
három szent kezétől várván hallgatag
míg sorsomban egymásnak feszült a kettő
s virágot bontott előttem az egyetlen élettő

1996. július 28.

Hontalanul

Én már csak
elrejtett kövek közé ékelt csend lehetek.
Fölöttem kavaroghat a hab,
nincsenek utak,
melyről lesodorhat az élet.
Zsúfolt álmokban szenvedem
messzeséged.
Egy seholsincs-hontalan
így telik el végleg.

1996. szeptember 17.

Szenvedő Isten

Meddig bírod még
remegve és lebegve
a rád szakadt
világgyetemben?

Torkodon elfolyó sóhaj
mikor csomósodik meg?
Hány szóban hagyod rám
végső nyughelyét
érveidnek, éveidnek?

Marad-e valami
írott hangodon kívül,
ha elmégy?
Sajog-e majd miattad, érted, benned
akkor is az öröklét?

S akkortól miként vagy? - bár többé nem vagy
megszólítható alakban.
Mint síró kavics, oly szokatlan
lesz, hogy néma vagy,
hogy halott vagy,
és mégis halhatatlan.

1997. március 21.

Cs. Sebestyén Kálmán

Városépítés - várost építés?

A települések, ugyanúgy mint az őket létrehozó, benne élő emberek, különböző életszokásokat élnek meg. Más-más arcot mutatnak gyermek-, kamasz, ifjú és felnőtt korokban.

„Ha kötelességemmé tennék, hogy Salgótarjánról írjak és tollamra vegyem itteni tapasztalataimat, szólnék a következőkben.”

A Tarján-patak áradásai elől a domboldalakra húzódo házak félelemmel vegyes csodálkozással néztek a múlt század közepétől egyre szaporodó idegenekre, kiknek nyelvükön, szokásaikon túl munkájuk színtere és eredménye is szent borzadállyal töltötte el a falu lakóit. A földalatti világ, a kohók és gépek zaja mellett a térbeli elkülönülés szintén táplálta ezt az érzést. A mellékvölgyekben gyorsan szaporodó kolóniák, melyek más anyagból, más elv és más célszerűség szerint épültek mint a parasztházak, a látható világot tágították, míg a mocsaras völgyfenéken keresztülfutó vasút a világ látásának lehetőségét jelentette. De a távolságtartást még mutatták a lakóhelyek közé beékelődő szántóföldek. Az időről-időre beözönlő "vad" gránerek, s az „arisztokratikus” acélgyáriak között őrlődő falu lassan talált magára. Vezetői azonnal nagy fába vágták fejszájüket: 1870-ben a városi rang megadását kérték, de a két év múlva megkapott nagyközségi státus követelményeinek is csak jelentős erőfeszítéssel tudtak megfelelni. Ennek ellenére a település megváltozott szerepének, új funkcióinak hivatalos elismerése rövid idő alatt megtörtént. A csendbiztosság mellett hamarosan a füleki járás szolgabírája is ideköltözött, majd a századfordulóra járásbírói székhely lett. Akkor, mikor a községi képviselőtestület jegyzőkönyvében rögzítette, hogy a község területén élők egy része nemcsak előttük, hanem a „rendőri személyzet előtt is ismeretlen”.

Ismeretlen, mert állandóan vándorol, változik; ismeretlen, mert nincs lakása. S akinek jutott hely, közülük soknak abban sem volt köszönet. Egy „salgótarjáni honpolgár”, ki a tankötelesek összeírásánál tevékenykedett, beszámolt tapasztalatairól a *Salgótarjáni Lapokban*: *„Igen sok olyan lakást találtam, ahová belépni nem lehetett a romlott levegő miatt. Egy kis szobában, zárt ajtó és ablak mellett aludt 3-4 személy a földön, ágyban és kanapén szintén aludtak olyan munkások, kik éjjel dolgoztak.”* Mikor kigyulladt egy-egy

ilyen teleprész, ahol „a lakások egész tömkelege valódi tűzfészket képez”, mindig megújult a remény: „Talán így a tűz által ezen állapoton is jobb lakások építése által segítve lesz.”

Közben „rohamosan, valóban amerikaias módon fejlődött Salgótarján.” A századfordulón a mezítlábas cselédlányok már emeletes házak között „korzóztak”. Az üzletek fölötti emeleti ablakokból kinéző pedig a földes Fő úton hullámzó vásári tömegre, lófogatokra, ökrös szekerekre látott. Ünnepeken a hölgyek napernyőit színezték a palettát, s a gyerekekre is ráadták a legjobb ruhát. Hétköznap pedig: „Lázás munka, idegörlő munka zaja tölti be a levegőt, köszénpor, gyárak kéményeinek füstjével vetekedik az utcák pora. Ha megszólalnak a gyárak, a bányák bűgő kürtjei, sápadt arcú, horpadt mellű munkások sietnek a föld alá vagy irtóztalt pörölyeikhez, iparosok, kereskedők rohannak dolgaik után, napszamosok, cselédek raja lőt-fut, hivatalnokok, lateinerek mennek irodájukba. Mindenütt élet, a munka élete, amelyet annyi ember táplál verejtékével, vérével, egészségével. De hát hol szedi magát ez a sok nép? Tizenháromezer lélek ebben a fészekben.” Ez a „fészek” az új községháza felépültével az addigi templom, kúria körül szerveződő faluközpontból lassan észak felé nyújtózott. Egyre feltünőbbé vált, hogy „a legjártabb utak is helyel-hellyel oly keskenyek, hogy ott két szembejövő kocsi csak a legnagyobb ügyvelbajjal térhet ki a köprizmák között.” A belakott helyek szűkek lettek, s kiformalódott az a vélemény, „hogy itt semmi nyoma annak, mintha egészségügyi törvény és építkezési szabályrendelet is volnának a világon.” A maliciózus kedvű hírlapíró megjegyzi: „Igen erős fantáziájú embernek kellene lennie annak, aki elhinné, vagy másokkal el tudná hitetni, hogy Salgó-Tarján szép rendes és tiszta nagyközség. Mert az egészségből csak egy igaz, tudniillik az, hogy Salgótarján nagyközség, de a többi nem igaz.” Pedig a tervek - ha lassan is - fogalmazódtak az itt megtelepült és egzisztenciát teremtők körében. A megoldás kulcsát a patakok szabályozásában látták. A vizek - a Pécskő-patak, mely egy-egy nagyobb eső után elmosta a főúti közlekedést biztosító fahidat, illetve a Tarján-patak, melynek a medrén csak gyalogjáró ívelt át - sok hasznos, építkezésre, terjeszkedésre alkalmas területet foglaltak el. Kordában tartásukra történt néhány kísérlet, de komolyabb elképzelést, határozottnak látszó lépést a szükség kényszerített ki. A tervek elkészültek, a megvalósítás tolodott, miközben a „vízentúli rész” épült: 1907-ben átadták az új járdával ellátott és kiépített Meszes aljai utcát; a hosszan elnyúló telkek megosztásával a Tarján-patak felőli oldalon formálódott az Úri utca. A patak keleti oldalán viták sorozata, kérvények garmadája után megkezdte működését új épületben a polgári iskola. Kijelölték és felépítették a vasúti megállóhelyet, mely nyomán az „utazó közönség” nem volt „kénytelen minden előtt megismerkedni a salgótarjáni illatos porral, az itteni piszkos bérkocsikkal”, legalábbis nem azon a három kilométeres úton, mely a korábban egyetlen vasútállomásra a községbe vezetett. A posta is ide, a Szilárdy-család által 1896-ban a községnek átadott új vásártérre költözött. Egykori helyére utalva a Zsidó, majd Posta utca 1927-ben hivatalosan is a Régi posta utca nevet kapta. De a salgótarjáni ember előbb mehetett „kinematográf színház”-ba, ahol „sokat tapsoltak a meglepőbbnél meglepőbb tanulságos, érdekes mozgófényképeknek”, melyek közül „különösen az angol-búr háború keltett nagy tetszést”, mint esős időben a Fő utca másik oldalára sárdagasztás nélkül.

Bár Salgótarján hivatalosan nagyközség volt, de az itt élők szóban és írásban régóta természetes egyszerűséggel csak városnak nevezték. A Kispiaczra, melyre korábban

„Erzsébet királyné emlékfái”-ként hársfákat ültettek, tervezték az első köztéri alkotást, a Kossuth szobrot, emlékezve születésének centenáriumára. Az építészeti bizottság határozata szerint *„ha ez a szobor fennáll, Salgótarján városi jelleget ölt, s ott, hol most kocsizámsra a szemét terpeszkedik, zöld pázsit fog futni.”* Igazuk is lett. Ugyan nem Kossuthot mintázta a szobor, hanem a világháborús katonát; ugyan nem a Kispiaczra, azaz az Erzsébet térre került, hanem a főtérrre; ugyan nem zöld pázsit vette körül, hanem kőburkolat, s a felállításaig eltelt még két évtized, de az első köztéri szobor hivatalosan már várost talált itt. Mert egy-egy felbuzduláskor *„mindenki mindent akar. Neki iramodott mohósággal teleszórják a levegőt mindenféle ideákkal, hogy szinte borsózik tőle a hátunk. Megrohanják a közügy rügyező ágait és gyümölcsöt akarnak szedni róluk. Elfelejtik, hogy előbb még a virágok fognak kifakadni, gyönyörködtetve a tavasz bámulóit, azután lepergetik szirmukat, mind-egy a frázisok mulandóságát szimbolizálva, végre még a küzdelmes nyarat is végig kell élni, mire ölükbe hull az érett gyümölcs.”* Korholta is elégszer a helyi sajtó a viszonyokat, mint szülő a gyermekét. Egyszer azért, mert mindenképp város akart lenni és szertelen fantáziával képzelte el jövőjét, másszor pedig azért, mert ennek elérésére ha mozdult is valamit, nagyon lassan tette: *„Város és közegészségügye felveheti a versenyt Ázsiával. Város és főutcáján végig csörgedezik a mosogatókonyhák szappanos nedűje. Város és sehol társas kör, hol a polgárság valóban összefogna. Város és rosszabb mint az utolsó falu.”* (A záró mondat azért korholásnak is erős.)

A gyermeki állapotnak hirtelen szakadt vége. Az I. világháború és az azt követő béke meghozta a városi rangot. Az ár: úgy kellett ennek megfelelni, hogy közben határváros lett; hogy közben ipara válságba került; hogy közben valóságosan városivá nőttek a szociális feszültségek, *„mert a szanalás folytán igen sok kenyérkereső kénytelen volt más vidékre menni munkát keresni, míg a család itt nyomorba vissza maradt.”* Végeredményben Salgótarján oly módon csöppent bele a városi létbe, mint a múlt századi falu az iparosodásba. A hosszú időt itt töltő polgármester első benyomása: *„Istenem! - sóhajtottam fel mikor egy kicsit szétnéztem - hová kerültem én szerencsétlen, ebből a fészekből, melynek fő utcája ilyen rémes, ebből legyen város és én legyek annak irányítója? Nem kell-e mindjárt visszafordulnom és valami más beosztást kérnem?”* Nem tette meg, s olyan segitőtársakat gyűjtött maga köré, mint a fáradhatatlan, örökmozgó, szervező Horváth László, kire nyugodtan bízta rá helyettesítését, vagy a kassa-odenburgi vasút kipróbált mérnöke, Köntzey Ferenc műszaki tanácsnok, aki az építkezések előkészítésében szerzett érdemeket. Mellé állt a képviselőtestület, mellé álltak a vállalatok vezetői és a helyi sajtó hangja is egyre biztatóbb, dicsérőbb lett. Mert csak így jöhetett el az a nap, mikor harmadszori polgármesterré választásakor - 1939-ben - leírhatta ezeket a sorokat: *„Amikor tegnap este kedves hivatali szobám íróasztalánál ültem, hogy a ma elmondandó beszédemet papírra vessen, mint a szobám falán végigvonuló képek, melyek egyes salgótarjáni városrészletek régi és új állapotát tüntetik fel, - úgy vonult el lelki szemem előtt egész életpályám.”*

A képeken azt a változást láthatta, melyet a domboldalakra lenéző templomok: a plébániatemplom méltóságteljesen a valamikori község központját uralva; az evangélikus zömökében, de magasabb dombon, figyelve a főutca változásait, míg a református karsú tornyát zöld háttérbe rejtve az Újtelep kiépülését. Ezeket egészítette ki a völgybe, a hívek

közé települt zsinagóga a déli póluson, az egykori falu polgári iskola mellett meghatározó tömbje, északon pedig a legkésőbb - 1936-ban - épült acélgyári templom. A település új arcához a keretet *Vargha László* neves városépítész adta, az alapot a pénzhiány. Mindkettő visszatér néhány évtized múlva; a terv, melynek elgondolásait nem lehet megkerülni, s a pénzhiány, mely kényszermegoldások sorozatával torzítja a megálmodott városképet.

Az építkezések első lépcsője a régóta tervezett patakszabályozási munkálatok elvégzése volt. A magyar városoknak nyújtott külföldi kölcsönből Salgótarján is részesedett. Ez tette lehetővé a Tarján- és a Pécskő-patak medrének köburkolattal ellátását. Így szabadult fel a közigazgatási negyed és mögötte a tisztviselő telep helye. Alig tíz év telt el, s a lótorony lépcsőjéről szemlélődőre már rendezett utcák tekintettek vissza. S közöttük a gyermekjátószótér, melynek „*gondolata a Polgármester úrtól eredet és minden ami ezzel összefügg annyira összenőtt szívével, hogy nagyon fájna neki, ha a távollétében nyitnánk meg*” - ahogy a városi gazdasági intéző írta egy levélben a felszereléseket szállító cégnek. A polgármester az első „gyerek”, aki birtokába veszi, lecsúsztatva a hinták, forgók, homokozók közötti csúszdán. Az épületek előtt pedig megjelentek a facsemeték, a virágágyások a tavaszunként újuló felhívás nyomán, mely Salgótarjánt virágos várossá akarja varázsolni. A sétálók már nemcsak ernyőt vagy pénztárcát veszítettek el, hanem „*briliánskövel és római fejjel díszített aranyfüggő*”-t; a filléres gyorsok egyik célállomása lett a város. Mindezek nyomán megfogalmazódik, hogy „*Tegyük Salgótarjánt nyári üdülőhellyé*”, mert „*esinosodó arcával, fejlett iparával és kereskedelmével, jó hírű szállodáival és vendéglőivel, polgárai áldozatos erőfeszítéseivel bizonyosságot tett arról, hogy még mindig nagyobb fejlődési fokra törekszik.*” Ezt szolgálta a Karancs-kápolna felújítása, mellette a védkunyhó építése; szemben, a másik csúcson lévő Salgó-vár tövében a menedékház elkészülte. *Dornyay Béla* gimnáziumi tanár pedig hasznos útikönyvet bocsát az ideérkezők rendelkezésére részletes információkkal és kirándulási útvonalakkal.

De ezt a napsugaras képet sokszor beárnyékolják a felhők, mikor „*sikolt a kétségbeesés*”. „*A karácsonyi segítség nagyon szép volt, de ne feledjük, hogy karácsony egy évben csak egyszer van, a nyomor pedig mindennapos!*” - írta *Upponyi József* hittanár. A 20-as évek végétől „*polgári kötelességgé*” válik, hogy aki teheti, bekapcsolódik a nyomorenyhítő mozgalmakba. Tanév elején és végén iskolások felruházása, közben ebédeltetése, ételmisszerosztás, karácsonykor vásár, gyűjtés a szegények ajándékozására - mindezek szervezői, motorjai a nő- és leányegyesületek. A széttagolt társadalom ebben egységes. Mert az ilyen akciókba az is könnyen be tudott kapcsolódni, aki újonnan érkezett a városba. Márpedig sokan voltak. *A Munkát* lapozgatva kitűnik, hogy viszonylag kevés a házladás hirdetése, annál többször búcsúznak elköltözők ismerősöktől a lap hasábjain. Nem a városi lakosok, hanem a gyári-hivatali tisztviselők, kiket más állomáshelyre vezényelt a Budapesten székelő központ.

A 30-as évek második fele a városiasodás újabb lépcsőfokát jelentette. A nagy építkezések lendülete alábbhagyott, s a hangsúly a közérzet minőségi javítására helyeződött. Az utcák kövezésével párhuzamosan a csatornázás, ivóvíz-ellátás, világítás fejlesztése válik fő feladattá. Az egykori kolóniákat már elérte a város terjeszkedése, átépítésük, a városmághoz megközelítő szintre emelésük elodázhatatlanná vált. Sőt megfogalmazódtak azok az

elképzelések is, hogy „Zagyvapálfalva, Baglyasalja és Zagyvaróna községek egy részét a város fejlődése érdekében a városhoz kell majd csatolni”.

Ez az előrejelzés mintegy tíz évre szólt, megvalósítását még ugyanennyi idővel kitolta a világháború. Közben újabb feladatnak kellett megfelelni: a megyeszékhely funkcióját testálták a városra. Noha e megfontolás több szempontot - gazdasági, politikai, közlekedési - figyelembe vett, de ellátásának feltételeit gyors ütemben kellett megteremteni. Az csak az első lépés volt, hogy a Szilárdy-major helyén felhúzták a megyei tanács épületét. A lakások, ellátás, közlekedés és más infrastrukturális elemek ezután következtek. Az 50-es évek végére azonban, mint a *Jóvári Tibor* objektíve előtt, a parkban újságot olvasó bácsi, vagy a szökőkút körül nézelődők, egy „belakott város” képét mutatják.

A következő évtized Salgótarján eddigi arcának teljes átváltozását hozta. A tervek állandó módosítása, a már felépülthöz igazítása, versenyfutás az idővel, vergődés az anyagi források és az igények tölcserében, hol az előbbi szűkül, az utóbbi tágul - mindez a „plasztikai műtét” alapját adta. A minisztériumi ösztönzésre gyors ütemben megkezdett szállodaépítés lavinaszerűen indította meg a városközpont bontását. A fél évszázad alatt kiformalódott főutcából utolsónak az 1878-ban, az elsők között épült emeletes községháza adta meg magát: 1988 júniusában robbantották föl. Addigra az egykori társai helyén álló új kereskedelmi és hivatali célokot szolgáló épületek már átestek az első felújításokon is. A lelkesedés, hogy ha 30 régit lebontanak 100 új lakás készül helyette; a propaganda, hogy „bontsuk le ... a kapitalizmusból ránk maradt régi, egészségtelen, sokszor külsőleg szemre talán stabilnak és jónak látszó, de a szocialista lakáskultúra és az emberek igényeinek nem megfelelő épületeket”, valamint a különböző évfordulós kényszervállalások gyors ütemben teremtették a köz- és lakóépületeket. *Földes Mihály* szavaival 1964-ben mondja is a „tarjáni ember”: „Most rengeteget építünk. Íme, itt az új szálló a Karancs. Mögötte a hegven, mész gimnázium épül. Készül az új sajtóház, lesz központosított irodaházunk. És lakás, lakás, sok új lakás, ... Moszkvai mintára építünk. A régi házak mögött felhúzzuk az újakat, a nagyokat, hatalmasakat - aztán lebontjuk előttük az ódont.” Miközben a városépítésszek arról vitatkoztak, mi lenne üdvösebb a természeti környezet és a lakóterek egyensúlyának megtartására: a magasházak építése, avagy a középmagas beépítés, a nyolc-tízemeletes háztömbök felkúsztak a keleti domboldalakon. Érvényes lett Salgótarjánra is *Berlage* holland építész megállapítása: „A tömeges termelés tönkretette a városképeket, sőt a város és a szabad természet közti szép átmenetet is elrontotta, hiszen a brutális bérházsorok egészen a város határáig, a szabad természetig nyomulnak.” Míg a kialakult összkép az építésszek *Hild-éremmel* ismerték el, addig szertefoszlott az évtizedeken keresztül vissza-visszatérő elképzelés, hogy Salgótarján adottságai alapján akár „zöld” város, virágos város is lehetne. A több millió m³ beton között még inkább „polgárjogot nyert egy figyelmeztetés: csak ritkán viselj fehér inget”, mert galléjára jócskán jut az évente egy km²-re lehulló 600-700 tonna porból és pernyéből. A közel két évtizedig a „piszkos tizenkettő” között emlegetett városban változást az hozott, mikor teremtő anyagát, a szenet a gáz váltotta ki.

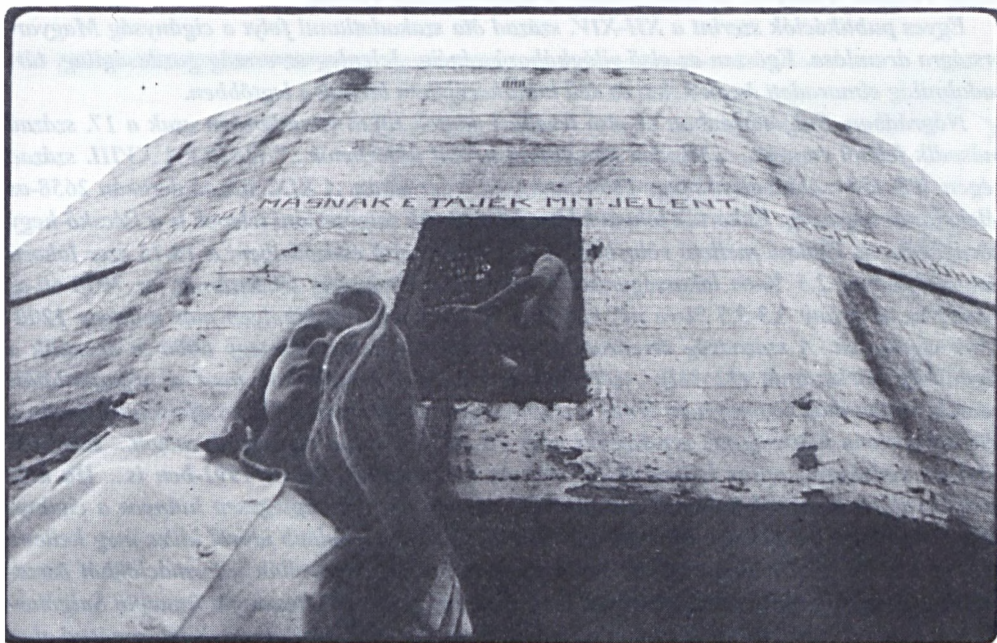
A tiszteletreméltóan hatalmas energiákat lekötő tervezés-szervezés-építés ellenére a város mégis széttöredezett. Széttöredezett lakótérben lakótelepekre, széttöredezett sarjadó lokálpatriotizmusa sokszor nosztalgiából táplálkozó kis csoportokra, s széttöredezett a

városi érdek telepi-vállalati érdekre. Ezekre az átépítés büvöletéből kilépő, a cementpor elültével levegőt kapó „helyi intelligencia” a 70-es évek végén döbrent rá és kezdte újraépíteni „a várost”, immár nem materiálisan.

Többek között ezért egyszerre idős és fiatal Salgótarján. Idős mint település, hisz több mint 750 éves, fiatal mint város, mivel hivatalosan is „csak” 75 éves.

„Ha kötelességemmé tennék, hogy Salgótarjánról írjak és tollamra vegyem itteni tapasztalataimat...” - ezeket mondanám el röviden.

(A forrás megjelölése nélküli idézetek a *Salgótarjáni Lapok* 1902., 1903., 1905., 1906., 1907. a *Salgótarjáni Hírlap* 1907., 1908. *A Munka* 1925., 1926., 1932., 1934. a *Nógrádi Népíjság* 1962. és a *Nógrád* 1964. évi számaiban találhatók.)



Kovács Bodor Sándor: *A város /sorozat/ II.*

Legalább a szavak...

A cigányság, a roma népcsoport története értékes és tanulságos része lehetne Salgótarján fejlődéstörténeke is, ha a feltárása megtörtént volna. Ők azok, akik a kétszáz éve folyamatosan modernizációs hátrányokkal küszködő Magyarországon sokszorosan hátrányos helyzetűek, amiként a nógrádi megyeszékhelyen is. Jószerivel történetük sincs, a népcsoport hőseire vagy áldozataira nem tud emlékezni a közösség, mert az ismeretlenségbe vesznek a tények, ha nincs írásos dokumentációs nyoma.

Egyes publikációk szerint a XII-XIV. század óta szakadatlanul folyt a cigányság Magyarországra áramlása. Egészen az első világháború végéig. Jelenleg az ország gazdaságilag, társadalmilag elmaradott észak-keleti és déli határkaréjában laknak a legtöbben.

Nógrádban, Salgótarjánban az első levéltári adatok rájuk vonatkozóan csak a 17. század második felétől vannak... „Minden könyörület nélkül üldözhetők...” (1679.) A XVIII. század végén 400-450 családban mintegy 1800 cigány élt Nógrádban. A XIX. század derekán 2658-as lélekszámú népesség. Ekkortájt jöhettek létre jelentősebb salgótarjáni telepek is a Pécskö-hegy környékén, az Újakna melletti völgyben. A XX. század első évtizedeiben, a 13-15 ezer lakosú Salgótarjánban 2,5 %-os lakosságarányra becsülik a cigányság lélekszámát, az 1950-60-as évekre ez az arány 3,3-3,5 %-ra nő, vagyis a 30 ezres megyeszékhelyen már mintegy 1200-1500 cigány élt. A századvég ötvenezer lakosú Salgótarjánban mintegy 6000-re becsülik a cigányság lélekszámát (12 %!). Azért kell becslésekről beszélnünk, mert a népszámlálási adatok, statisztikák semmit nem érnek a cigányságra vonatkoztatva. Az adatfelvételek során a tényleges roma lakosságnak rendszerint csak 20-30 %-a vallja cigánynak magát... Érezhető félelem, védekezési reflex lelhető föl a jelenség mögött 1941-ben és 1991-ben is... Ha már nyilvánvalóan használhatatlanok a statisztikai adatok, ha már véglegesen hiányos a cigányságra vonatkozó írásbeliség, levéltári dokumentáció, akkor legalább időről időre meg kellene kísérelni adatértékű vallomásokból, roma emlékezésekből, kontrollált információkból összerakni a cigányság múltjának, jelenének mozaikképeit. A 75. születésnapját ünneplő Salgótarjánban például arról, volt-e 1944-ben cigány-holocsaust, s a háború óta eltelt fél évszázad alatt hogyan változott a cigányság és a nem cigány lakosság viszonya.



Mikuska István idegéri fotója

O.K. 31 éves tanító mondja:

Én pontosan abban az esztendőben születtem a Pécskő-dombon, amikor a salgótarjáni tanács napirendre tűzte a Pécskő utcai és az Újaknai cigánytelepek felszámolását. Amit én a nagy nyomorúságunk ellenére is szépnek láttam magam körül kisgyerekként, arról úgy szólt az előterjesztés, hogy a jellemző pizsokszürkeségen átüt a cigányházak vad színorgiája, püspöklila mellett citromsárga, hupikék, ciklámen színű falak, s virító nyomortelep gödrei, pocsolói közt jár a városba látogató idegen, akit amúgy meg kéne menteni a városközpontban randalírozó, bandázó, hangoskodó, verekedő, kolduló cigánygyerekek látványától...

Már az is valami volt 1967-ben, hogy a faji diszkriminációt tökéletesen meglevenítő, 1957-59-ből származó koncepciót elvetik, hogy tudniillik az Idegérben vagy a Károlyaknán, esetleg az Eperjes telepen kellene zárt, elszigetelő cigány-telepeket létrehozni, mint ahogy még 1989-ben is komolyan programozzák Miskolcon, hogy a higanyszennyezett Sajóparton cigány gettót kell építeni, mert a cigányok úgyse tudják kifizetni a normális, komfortos lakások költségeit...

Nem, 1967 Salgótarjánja úgy dönt, hogy a felszámolásra váró telepek helyett nincs új cigánytelep, de erősödjenek az asszimilációs feltételek a cigányság szétszórása által, létrejön az egy lépcsőház, egy cigánycsalád program, amivel meg rögtön az a baj, hogy a cigányok eltűzelik a drága parkettát, megint mások nem átalják a jó lakást egy kis pénzért visszacsérelni nyomorúságos romlásra...

Mikor én születtem, akkor a Pécskőn volt vagy 115-120 ház, amelyről úgy beszéltek: a telep. Volt ezek közt vagy 30-35 olyan egyhelyiséges putri, ahol 8-10-12 fős nagycsalád egyetlen helyiségben, középkori körülmények között élt. Volt vagy 70-80 szoba-konyhás lakás, lehetett vagy 15-20 két-, három szobás.

Én egy-helyiséges putriban nőttem fel hatodmagammal. Nálunk azonban volt egy sarok a főzésre, másik mosakodásra elkerítve. Anyám a ház előtt mosott, néha főzni is ott főzött. Úgy tudom, az Újaknán lévő 16-18 cigányházban még a Pécskő utcainál is nagyobb volt a nyomorúság... Ott a Pécskő utcai zenész-cigány leszármazottakkal, szorgalmas, gyári munkásokkal nem túl jó viszonyban lévő oláhcigányok éltek, akik talán éppen a háború körül kényszerültek lassan, úgy ahogy, feladni nomád, vándorló-kereskedő életüket, mert 1930-40 körül bizony minden magyar településen az volt a csendőr-jelszó: a mi településünk határától a ti falutokig mi verjük el a cigányokat, a tictektől a harmadik faluig, ti üldöztitek, kalapáljátok őket, a harmadik határáig... Az én családomat - ahogy apámtól, nagyapámtól hallottam - nem érintette Salgótarjánban az 1944-es deportálás, de félve ők is suttozták: sok embert elvittek közülünk...

P.A. nyugdíjas:

1944 őszén a Pécskő-hegy szomszédságában árusító hentes-mészáros bolt tanulója voltam. Iszonyatos volt a szegénység a családok többségénél. Felnőttek, gyerekek egyaránt éheztek, nélkülöztek. Ha egy kis pénzhez jutottak az asszonyok, akkor a boltban fillérékért vettek egy kiló szalámi véget, krajcárókért olcsó kolbászt, főznivaló levescsontot, pacalt.

Csak a zenészek, jó munkások családjainál jutott az asztalokra hús is néha. Mint a világra már figyelő fiatalember, alighanem észre vettem volna, ha ott a nyilasok, csendőrök a hegyen deportálják a cigányokat, vagy razziáznak. Nem történtek ott ilyek 1944 őszén. Legalább is én, aki ott éltem közöttük, s a szomszédjuk voltam, soha nem hallottam, hogy közülük elhurcoltak volna, megöltek volna valakit...

O.V.-né nyugdíjas mondja:

Hatvanhat éves vagyok, 1944 őszén én is elvesztettem az édesapámat, mint sokan mások, de ő szerencsére hazajött maláriás betegen Oroszország felől. Vitték németbe, kijutott Szlovákiába, ott esett orosz fogságba. Nemigen emlékszem azok nevére, akik a Pécskő-hegyről deportáltak között végül Németországban pusztultak el, de csúfnevekre, ragadványnevekre azért a gyerekkoromból is emlékszem. Biztos, hogy odamarad „Csina”, a „Sintér”, a „Lajtorja” gúnynevű cigány-ember...

Mások, nálamnál idősebbek bizonyosan tudják az áldozatok becsületes nevét is, meg másokét is, én sajnos csak így emlékszem...

1944-ben a háború vége felé sok házban a Pécskőn is, meg Újajnán is igen nagy volt a nyomorúság, az én apám zenész ember volt, nálunk nem volt nagy a szegénység, édesanyám nagy rendet tartott, és nekem kamaszlánykaként fáj a szívem, mikor benyitottam egy-két olyan viskóba, ahol egyetlen szoba volt csak, egy ócska tűzhellyel, bútor nélkül, ledeszkázott sötét ablakokkal, a földön, szalmán viháncoló pucér, vagy félpucér gyerekekkel. Némelyik ilyen házban 8-10 gyerek is volt, el lehet gondolni szegények mit ettek, hogy ruházkodtak 1944 őszén, telén mikor ezek a szörnyűségek Salgótarjánban is megestek velünk...

Sz.A. Kisterenyén élő, Salgótarjánban dolgozó adatközlő mondja:

Gyermekkoromban, a negyvenes évek végén én magam hallottam cigányok között az ismert Katyusa dallamra énekelni az alábbi sorokat:

Kutya Hitler, mit akart csinálni...

Szegény cigányt ki akarta nyírni...

De a ruszki hamar észre vette,

s így maradt meg a more élete...

Sz.B. nyugdíjas jogász mondja:

A Pécskő-hegy fölött, a Rokkant szélén családi házban éltünk 1944 őszén. Szomszédaink voltak az elképzelhetetlen zsúfoltságú, szegénységű telep lakói. 120-150 ház, viskó, barlanglakás lehetett vagy inkább 200? Mindenesetre igen nagy különbségek voltak cigány és cigány család között. A muzsikus családok, akik tulajdonképpen a XIX. század dereka előtt a telepet létrehozták, polgári módon éltek szoba konyhás, vagy kétszobás lakásokban, rendezett ingatlan-viszonyok szerint, és így éltek azok is, akik munkásként, rendszeresen

dolgozó szegény emberként tűrhető fizetés kerestek havonta. De tucatszám voltak olyan házikók, tákolmányok, viskók, amelyek - mivel engedély nélkül, városi tulajdonú földterületen épültek - mint tárgyak, ingóságággá minősültek, amelyben persze a komfortnak semmi nyoma nem volt. Nem hogy víz, vécé, de legtöbb helyen villany se volt: egyetlen szűk, nyomorúságos lakóhelyiségben zajlott le 2-3 nemzedék élete 1-2 éves purdéktól kamaszlányokig, felnőttekig, öregemberekig. El lehet gondolni, milyen állapotok között zajlott az élet, hogy milyen mértékű volt a szegénység. A környéken lakók is, a közeli boltok, mészárszékek tulajdonosai is jó szívvvel segíteni próbáltak, de minden segítség, adomány csepp volt a nyomorúság tengerében. Én ott éltem a telep szomszédságában, a cigánybíró ítélkezéseinek vitái, tanúvallomásai felhallatszottak a házunkig... De mi semmit nem hallottunk arról, hogy szomszédságunkból, a tiszta-rendes polgárcigány házakból, a putrikból, vagy a domboldali barlang-kuckókból bárkit is deportáltak volna a háború végén... De az is biztos, hogy ha éjszaka csinálták, a mi tudomásunk nélkül is végbemehettek az az iszonyatos dolog 1944 novemberében, decemberében...

T.J. nyugdíjas mondja:

A család, amelyikben én gyerekként felnőttem, a háború alatt is régi salgótarjáni munkáscsalád volt. Hiába, hogy én jóval a háború után születtem, az édesanyám kálváriája személyes ügyemmé vált, mire kamasz fiú lettem, és elgondolkoztam a dolgokon. Ártatlan embereket el lehetett hurcolni, gázkamrába lökni azért, mert cigány vagy zsidó? Édesanyámat 1944-ben 12 éves lányként hurcolták el szüleivel, és a családból csak ő tért vissza a deportálásból. Mire én lettem 12 éves, az édesanyám karjára tetovált koncentrációs táborjelzés olyan titkom lett, amelyről úgy éreztem, hogy igazság szerint nagyon is kéne beszélni, nagyon is közhírré kéne tenni, hogy az anyám tetoválása azt üzeni, itt 1944. novemberében csendőrök, nyilasok, velük együttműködő cigány-bírók ártatlan emberek meggyilkolását, táborba zárását vitték véghez. Anyám túlélte Dachau poklát, túlélte a gyilkoló gépezet közelségét, és ragaszkodott hozzá, hogy a gyerekei szakmát tanuljanak, érettségizzenek. Nekem is így volt a gimnáziumban tanult mesetörténelem, meg személyes tény-történelem: az én családomban is megtörtént az iszonyat. De titok volt. Ma is úgy tudja mindenki, Salgótarjánból csak a zsidókat vitték el 1944 nyarán, és a cigányok deportálása mesebeszéd. Mert, hogy ugye a levéltárakban, az anyakönyvekben nincsenek dokumentumok. Hát persze, hogy nincsenek. Amikor a cigányokat a gázkamrák felé vitték, arról beszéltek nekik, hogy ők munkaszolgálatosok, dolgozniuk kell Németországban, aztán jöhetnek haza... Szerencsére az én anyám hazatért, és én 1948-ban megszülettem, hogy most az azóta elhunyt édesanyám emlékezetéről beszéljek 1997-ben...

O.K. 31 éves tanító mondja:

Tíz éve tanító vagyok egy kisvárosban. 1997-ben is szigorú magánügyem, hogy egy cigányputriban születtem, és azok közé a cigányemberek közé tartozok, akik azt mondják sok a gond, nagy a baj, de azért van remény, vagy lassú előre lépkedés... Igaz, leginkább ma csak a nagy szavakat látjuk, halljuk: cselekedet, építkezés kevés. De én azt mondom: a

szavakból legalább, a biztató, okos szavakból épüljön ki egy új közszellem alapja, mert a jószavak építménye is lassan esélyhez juttatja a ma már 6-700 ezres magyar roma közösséget. Jöhetnek a tettek, hogy legyen munka, rendszeres jövedelem, működő cigányképzés, jó iskolázottság, tisztességes öregség... Mert hiszen ma a szavaknak van ereje ebben az ügyben: sürgetik a változásokat, amelyek során a roma kultúra megőrzése is, de a kikerülhetetlen integráció is megvalósítható.

Én nyolc-tíz éves gyerekeket tanítok, főleg magyar irodalomra. A gyerekek elneveztek Vacskamati tanítónak, mert hússzor is elmagyaráztam nekik Lázár Ervin szép meséje nyomán, hogy milyen nagy dolog az is, hogy Vacskamati a Négyszögletű kerekerdőben élő barátainak úgy segít a favágásban, hogy ő képviseli a finom szellemet a munka közben. A társak, a barátok néha ugyan erősen elgondolkoznak azon, mit segít a „finom szellem” a dologban, de azért végül méltányolják Vacskamati jó szándékát... Hát valahol ennél a „finom szellemű” közreműködésnél tartanak ma a magyar és a cigány értelmiség jó szándékú polgárai a cigányság ügyében...

O.Gy.-né mondja:

Én Újaknán voltam fiatalasszony 16 évesen 1944 novemberében, amikor az uramat O. Györgyöt elvitték azzal, hogy munkaszolgálatba kell menni. Az uram visszajött sok év múlva, de az Újaknáról elhurcoltak közül sokan örökre eltűntek, meghaltak. Az én emlékezetem szerint az Újaknai telepről és a Pécskő hegyről ezeket vitték el: *Botos György, Botos György Károly, Botos Zsigmond, Botos János, Szabó János, Danyi Rozália, Oláh József, Oláh Józsefné, Szabó Pál, Oláh György, Oláh Vilmos, Botos Pál, Botos Gyula, Grimfeld Csaba* (Az utóbbi név bizonytalan adatközlés).

Újaknáról se emlékszem pontosan mindenkire, de az biztos, hogy ha volt ott 16-18 nagy család, akkor abból 13-14-et elvittek, sokat családostól, gyerekestől...Én már 69 éves vagyok, nem vittem sokra, 1997-ben is csak az utcát seprem Salgótarjánban, de azt mondhatom a cigánysággal is, a zsidósággal is olyan gyalázatosságot műveltek a háború végén, amit egyszerűen se felfogni nem lehet ép emberi ésszel, se megbocsátani nem lehet...

P.F.-né nyugdíjas mondja:

A mi családunk a Pécskő 202-ben lakott 1944 őszén. Én akkor 16 éves voltam, szobakonyhás lakásban éltünk, a két szülő mellett öt gyerek volt. Nem voltunk gazdagok, jómódúak, de mivel az édesapám igen szorgalmas munkásember volt, elég tűrhetően megéltünk a háborús viszonyok között is. A. József, az apám a tüzes üveggyári kemence mellett volt berakó munkás, a legeslegjobb édesapa volt a világon. Öt gyerekekkel volt épp elég baj, néha a nagyok felfordították a lakást, a kicsik visitottak, de ő soha nem vert meg, nem veszekegett senkivel, a legdurvább szitokszava az volt, ha már nagyon kiborítottuk a rosszaságunkkal, hogy „a manó vigyen el, édes gyerekem!”. Az üveggyár előtt a bányánál dolgozott, kocsis volt, fuvarozta a szenet. Mi tudtunk róla, hogy novemberben már Újaknáról is, meg

a Pécskő hegyről is sok cigány családot deportáltak, de leginkább csak olyanokról hallottunk, akik vagy nem dolgoztak állandóan, vagy még 44-ben is vándorló életet éltek.

Azokat éjszaka, hajnalban riadóztatták, rájuk törtek, és már menni is kellett a kis motyóval embernek, asszonynak, gyereknek kifele az állomásra, a vagonokba bele. A mi rokonságunkból a nagybátyám Oláh József, az ő fia Oláh Lajos soha nem tért vissza a deportálásból, őket még kivitték a táborokba, és ott pusztultak el. Az én édesapámért nappal jöttek a nyilasok meg a cigánybíró. Be kellett menni a csendőrségre, hogy munkaszolgálatra viszik őket, aztán az Acélgvári iskolába gyűjtötték össze a sok száz embert. Cigányokat, nem cigányokat, katonaszökevényeket, kommunistákat, kit ahogy elfogtak. December 20-án néhány nappal az oroszok bejövetele előtt indították el a transzportot Szlovákia felé, ahol a deportáltak nagy része nemsokára orosz fogságba került. Az én apám így Németország helyett az oroszoknál, Fehéroroszországban lett hadifogoly, ott is láger várt rá, és mint elkínzott lágerlakó halt meg 1946-ban, két tolatott vagon közé szorulva. Nem volt semmi bűne, csak az volt a szerencsétlensége, hogy a szomszédunkba jötték a nyilasok, csendőrök a cigánybíró által kijelölt igen szegény, nyomorult sorsú cigányokért, és ha már ott voltak, benéztek a szomszédba is, hogy ha van ott férfinember, akkor azt is viszik... Apám deportálása, halála miatt a család élete igen megnehezült, nyomorogtunk mi is, mint mások, de felnőtt mind az öt gyerek, ha nem is végeztünk iskolákat - csak 2-4-6 osztályokat, de mind becsületes gvári munkások lettünk az üvegyárban, ahol apánk is dolgozott. Énmagam is 14 éves koromtól kipróbáltam a három műszakot... De megmaradtunk. Élünk. Nekem is nagycsaládom lett. Három fiút és egy lányt neveltem fel. Mind a három fiúnak szakmája van, becsületes munkája, a lányom meg jól tanult, diplomás lett, egy budapesti nagyvállaltnál humánpolitikai menedzser, ahogyan ma mondják a személyzetiséget...

A pécskő-hegyi cigány áldozatok közül én még a szőnyeggel kereskedő Rostás családot ismertem, akik a Pécskő 196-ban nagyapám régi házában éltek, laktak ideiglenesen, és pont itt fogták el őket a nyilasok, közülük, a nagy családból egy se tért vissza Németországból. Pedig jóra való, becsületes cigányemberek voltak ők is, senkit nem bántottak, mégis elpusztították őket...

F.J. munkaszolgálatosokat őrző, egykori keretlegény mondja:

Én a háború kezdetéig Rökkant-telepi lakos voltam, ott cigányok nem éltek. Nemcsak a Rökkant-telepen nem, de a határos Újaknán sem, mert a régi, múlt századi bányai barakkokban, a szükségházakban bányai nyugdíjasok, bányász és munkás szegény emberek éltek. Közöttük ott már elvéve előfordult kcsőbb 1-2 cigány család, de az újaknai cigányok, az oláh-cigányok, arrébb, lenn a szomszédos völgyben éltek. Mi, kamaszgyerekek, mitagadás, ellenségnek tekintettük őket, ahol egy-egy cigányasszonyka megjelent, azt bizony „leköveztük”, kőzapot zúditottunk rájuk. Mert biztos volt a bő szoknya alatt egy lopott csirke, vagy tyúk, megérdemli a köveket... Én arról semmit nem tudok, és nem is tartom igaznak, hogy a zsidók mellett tarjáni cigányokat is deportáltak volna. Igaz, hogy én közelebről nem ismertem azt a 18-20 cigány családot, aki az újaknai völgyben lakott, de néha úgy hírelt, 30 családra is felszaporodtak, és fel se tűnt igazán, hogy az amúgyis folyton

kóborló, vándorló, kereskedő-féle cigányok közül ott van, vagy nincs ott valaki 1944 őszén. Énmagam akkor ősszel, pontosan 1944. október 14-ig a Jolsván lévő, több tízezer deportáltat őrző VII. Középfokú Munkaszolgálatos táborában voltam őrző keretlegény. Főleg zsidók voltak ott, olyanok, akik megkülönböztetett bánásmódhoz jutottak azzal, hogy nem egyenesen Auswitzba vagy Dachaubá irányították őket, hanem szlovákiai területre, ahonnan aztán, ahogy közeledett a front elirányítottak bennünket Pesten át a Bakony felé. Ez aztán alkalmat kínált a szökésekre, én magam tizenhét közvetlenül rámbízott zsidó deportált szökését segítettem elő, de összesen nyolcvan zsidó megmenekülésében működtem közre. Orvosok, gazdag emberek voltak ezek, de még közülük is sokat elért a végzet, mert azért sokat legéppisztolyoztak közülük, például igen ismert salgótarjáni orvosokat is...

Abban a táborban az én tudomásom szerint se nyár végén, se októberig nem volt egyetlen cigányember se. Zsidók, kommunisták, egyéb feljelentettek, üldözöttek voltak ott. Nekem a zsidómentéskor, 1944 október 14-15-én, Wallenberg-féle menlevelem is volt: velem, mellettem lehetett életben maradni, szökni, mert egyenruhás nélkül, átirányító papír nélkül nem lehetett túlélni egy zsidónk egy járőrrel való találkozást...

O.K. 31 éves tanító mondja:

Köztudott, hogy 1941 májusától a nácik, a velük együttműködők a világtörténelem legnagyobb népirtását, tömeggyilkosságát szervezték meg, hajtották végre. Az 1942. januári Wanssee-i konferencián, már-már jó tiszti humorral elmélkedtek a végrehajtók az alkalmazható „technikák”-ról, és mintegy 11 millió európai zsidót, 2 millió cigányt és sintit „vettek számításba”. Biztak benne, hogy a füstté vált ártatlan áldozatok emlékét majd elfedi, elfeledteti a nagy német győzelem. Nem így történt: a világ már 1944-ben is tudta: mesebeszed, amit az áldozatoknak a munkaszolgálatról ígértek, de maguk az áldozatok, zsidók és cigányok mégis bíztak benne, mert életöszönük ezt diktálta. Még a gettók, előkészítő táborok, marhavagonok kínzásai, embertelensége sem volt elég: elhitték a meséket, mert teljesen lehetetlennek, képtelenségnek vélték, hogy ártatlan embereket ok nélkül meggyilkoljanak...

Százak, ezrek az embertelenül zsúfolt vagonokban már a „nagyutazás” során meghaltak. A német parlament 1995. májusában 500 ezer cigány és sinti áldozatért kért elnézést a világtól. Mivel a 30-as, 40-es évek Magyarországon feltételezhetően az európai cigányság egyhetede élt, ilyen arányú lehet a magyar áldozatok nagysága is. Hatvan-hetvenezer cigány honfitársunk pusztulhatott oda. 1995-ben *Lakatos Menyhért* író 50.000 cigány áldozatot becsült, a magyar történész kutatók 5000 deportált pusztulásáról találtak adatokat. Adatok, írások bizony nincsenek! Erről a gyilkosok is gondoskodtak, de a cigányság helyzete, a velük kapcsolatos írásbeliség rendezetlensége is igazolja a helyzetet. Valószínűleg sohasem fognak túllépni a becsült számok igazán, de a ma élő 70 év körüliek tanúvallomásainak mérlegeléséből bizonyítható: minimum 30-40 áldozata volt 1944-ben a tarjáni cigány holocaustnak... A gyilkosok, a gyilkosok segítői pontosan úgy elkaparták a nyomokat, mint ahogy a vérengző rókák teszik, ha végeznek áldozataikkal... S bizony, ezeknek a titkoknak a felfejtésétől még ma is félnek az emberek...

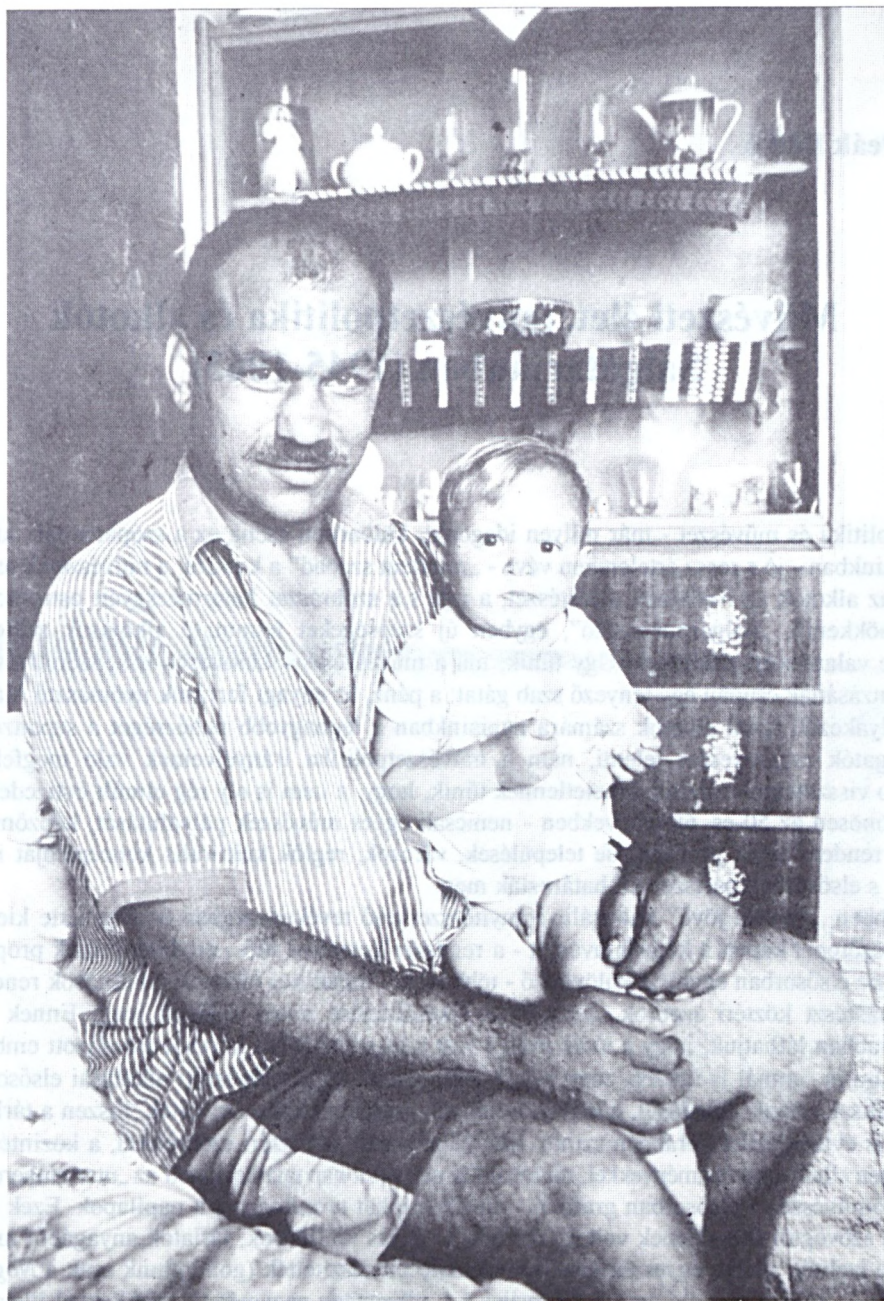
O.F. rokkantnyugdíjas mondja:

Hatvanegy éves vagyok. 1936-ban születtem a Pécskő utcai cigány hegyen. A háború alatt, a háború vége felé 8-9 éves voltam. Arra emlékszem csak, hogy iszonyatos nagy szegénység, nincstelenség volt a nagycsaládos cigányok között. Néha még kenyeret se láttunk, éhezünk, ha meg olcsó kolbász került az asztalra, egyenesen lakomának számított. A ruházatunk is nagy semmi volt, ősszel, télen valami ócska kabátféle, bocskorszerű cipő - más semmi. Így nőttünk fel. Engem 25 éve ért az iszonyatos szerencsétlenség, levágta a vonat a két lábamat, meg az egyik karomat. Azóta tolókosziban élek, rengeteg bajom van a gyógyult csonkossal, most éppen megint kórházba megyek, hogy felgyógyítsanak... Kamaszgyerekként idősebb távoli rokonoktól hallottam róla, hogy a németek a zsidók után cigányokat is elhurcoltak a hegyről, és sokan közülük soha vissza nem térhettek a családjukhoz...

Cs.K.-né háztartásbeli mondja:

Az én nagyapám még 1889-ben született, 1944-ben 55 éves volt. Szabó János György néven igen híres-jó cigányzenész volt. 1944 novemberében egy hajnalban a Pécskő úti lakásban rántkörték az ajtót, minden feldúltak, szétszórtak a lakásban a nyilasok, a csendőrök, mint akik valamit nagyon kerestek... Nagyapa elég súlyos asztmás beteg volt, nagymama tartotta benne a lelket, ahogy vitték ki egyenesen őket az állomásra, és bezárták őket a lerácsozott deportáló vagonokba. Hiába sírt, rítt mindenki, elvitték őket. Nagymama Komáromból került haza néhány hónap múlva, de a nagyapámat, nem sokkal azután, hogy a férfiakat, munkaképes fiatalabbakat a nőktől, gyerekektől szétválasztották, mint egyre nehezebben szállítható beteg embert, lelőtték a nyilasok...

Szabó János György nagyapám a gyilkolók áldozata, úgy ölték meg a szerencsétlent, hogy semmi bűne nem volt, csak annyi, hogy cigány volt, és rámutatott a cigánybíró... Menni kellett... A halálba...



Mikuska István idegéri fotója

K. Peák Ildikó

Művészeti élet, művészetpolitika és alkotók Salgótarjánban (1945-1965)

Politika és művészet - már milyen idegenül, különösen cseng ez a szópárosítás, hiszen napjainkban - jó s rossz értelemben véve - „mindent szabad” a kultúra, a művészetek területén, az alkotók az irodalom, a festészet, a rajz s a szobrászat határmezsgyéit ostromolják. Meghökkenítő, „polgárpukkasztó”, egyben új szépségeket felmutató alkotások születnek szinte valamennyi műfajban. Úgy tűnik, ma a művészetek - különösen a képzőművészet - burjánzásának csupán egy tényező szab gátat: a pénz, az anyagi források nyomasztó hiánya. A pályakezdő fiatal alkotók számára napjainkban a legnagyobb nehézséget a szponzorok, támogatók megkeresése jelenti, nem a művészetpolitika irányelveinek való megfelelés. Utóbb visszatekintve szinte hihetetlennek tűnik, hogy, a nem is oly rég elmúlt évtizedekben - különösen az 50-es, 60-as években - nemcsak egyes művészek pályafutását, képzőművészeti rendezvények profilját, de települések, városok, régiók kulturális koncepcióját is állami, s elsősorban pártszervek határozták meg.

Ebben „földről jövő” kulturális irányító-szervező tevékenységben országsszerte kiemelkedő szerepet kapott a képzőművészet - a rendszer kereteibe illő - eredményeinek propagálása. Ez elsősorban egyrészt különböző - többnyire - tematikus tárlatok, kiállítások rendezése, másrészt köztéri szobrok, dekorációk elkészíttetése révén valósult meg. Ennek okát talán abban láthatjuk, hogy a látás nyelve volt a legérthetőbb a kevésbé iskolázott emberek számára is - annál is inkább, mert a kor „elfogadott” képzőművészeti alkotásai elsősorban figurálisak voltak. Ráadásul, e művek mindenki számára elérhetőek voltak, hiszen a tárlatlátogatás évtizedekkel korábban szinte fillérekké került, a köztéri szobrokkal, a közintézményekben elhelyezett festményekkel, muráliákkal nap mint nap találkozhatott az „utca embere” is. Képzőművészeti - elsősorban grafikai - illusztrációkat tartalmaztak a napilapok. Ezek részben a szövegtől függetlenek voltak, részben az egyes kiállítások, tárlatok anyagából mutatnak be izelítőt, illetve egyes ünnepi számok fejléceit díszítették (gondoljunk csak a *Nógrádi Népiság*, vagy a *Nógrád* április 4-i, május 1-i, viszonylag nagyméretű, grafikákkal illusztrált címlapjaira).

Az elmúlt évtizedek társadalmi-politikai rendszere tehát nagy súlyt fektetett a kortárs festészetre, grafikára, plasztikára - „felsőbb szinten” is megfelelőnek ítélte - alkotásainak támogatására, bemutatására (egy 1970-ből származó, jellemző megállapítás szerint „a gazda szemével” kísérték figyelemmel a képzőművészeti rendezvényeket. Ez a folyamatos, minden részletet, eseményt szemmel tartó, támogató, tiltó, tűrő felügyelet egyrészt nagyon jelentős, elvitathatatlan eredményeket hozott létre, másrészt olyan károkat okozott, melynek „utóregzései” ma is érzékelhetők.

Mindenképpen vívmánynak kell tekintenünk a művészeti élet szervezetté válását, számtalan kiállítási lehetőség, fórum megteremtését. Műtermes lakások építésével, állami- és helyi önkormányzati megbízásokkal, a Képcsarnok Vállalat kortárs műveket árusító üzleteinek megnyitásával rendeződtek az alkotók élet- és munkakörülményei. A falusi kultúrházakban, üzemekben szervezett vándorkiállítások, a szocialista brigádok és diákok számára szervezett ingyenes tárlatlátogatások, a művészi ízlésre „nevelő” rendezvények a társadalom azon rétegeit is megismertették a képzőművészet ágjaival, melyek a korábbiakban többé-kevésbé el voltak zárva ezektől az ismeretektől.

Másrészt, ez a központosított mecenatúra okozott olyan károkat is a művészeti életben, melynek nyomai helyi-közzel még ma is érzékelhetők. Az 50-es években „kispolgári giccs” bélyeggel illettek jó, vagy kevésbé jó szándékú korifeusok olyan alkotásokat is, melyek távol álltak a bögő szarvasbikák világától - csupán az volt a „bűnük” hogy nem eléggé harcosan ábrázolták a szocialista embertípust. A 60-as években csúcsosodtak ki az erősen ideologikus töltésű „szocialista realizmus kontra absztrakció” stílus- és szemléletbeli viták, melyekben természetesen az előző ábrázolásmód híveivé lett a döntő szó. A 70-es években a formai, szemléletbeli kötöttségek enyhültek, de még így is több tehetséges alkotó, illetve csoportosulás munkássága számított nemkívánatosnak.

A fent vázolt tendenciák országosan, így városunkban is alapvetően meghatározók, jellemzők voltak. Salgótarján művészeti életének alakulása azonban más, egyéni jellegzetességeket is hordozott. A település kulturális fejlődése alapján nem hozható kapcsolatba sem a nagy múltú városokéival (Szeged, Debrecen stb.), sem az 1945 után szinte egyik pillanatról a másikra kipélő, úgynevezett szocialista városokéival (Ajka, Százhalombatta, Dunaújváros, Kazincbarcika stb.) sem. Az előbbieket komoly kulturális, műveltségbeli hagyományokra tekinthettek vissza, az utóbbiak pedig - nemcsak a művelődés terén - jelentős állami támogatást élveztek. Salgótarján azonban - bár már 1922-ben várossá vált - jellegében a két világháború között kisvárosias maradt, az élet elsősorban a nagy üzemekben, ipari létesítményekhez kapcsolódott.

Mindenesetre, ha nem is kifejezetten pezsgő, de létező művészeti élet volt a két világháború közötti és a közvetlenül 1945 utáni Salgótarjában is. Ezt a 30-as években alakult *Balassa Bálint Társaság* mecenálta, melynek akadémiai végzettségű művésztanárok és tehetséges műkedvelők is tagjai voltak, mint *Bóna Kovács Károly*, *Bátki József*, *Fayl Frigyes*, *Blanár Sándor*. A Társaság tagjai több csoportos kiállításon szerepeltek, jó néhány köztéri megbízást, dekoratív munkát vállaltak, többük pedagógusi tevékenysége is jelentős. A Balassa Bálint Társaság és művészetpártoló tevékenysége az 1940-es évek végétől fokozatosan csökkent, majd elhalt. Időszakunk elején 1948-ban, elhunyt *Bátki József*, 1953-ban *Fayl Frigyes*.

A tulajdonképpeni képzőművészeti tevékenységet 1945 után Salgótarjában a Bóna Kovács Károly vezetésével 1946-ban Baglyasalján megalakult *Munkás Képzőművészeti Főiskola* képviselte. Az 1949 januárjában hivatalosan is működési engedélyt elnyert szabadiskolában sok tehetséges fiatal kapott képzést, közülük jó néhányan - *Pataki (Pincsák) József, Takács Géza, Vasas Károly, Somoskői Ödön, Radics István, Gyüre Nándor* - évekkel később sikeres, elismert alkotókként jelentkeztek a helyi, illetve országos képzőművészeti életben. A szabadiskola a Salgótarjáni Kőszénbánya NV, Salgótarján város képviselőtestülete és a VKM szabadművelődési főosztálya támogatásával működött. A Munkás Művészeti Főiskola 1956-ban szűnt meg.

A fokozatosan elhaló, megszűnő - eredetükben a két világháború közti időszakra visszanyúló - szerveződések helyén s mellett új, a későbbiekben alapvetően meghatározó csoport alakult ki fokozatosan. Az új - még laza - képzőművész szerveződés tagjai már 1954 ősztől közös kiállításokon vettek részt, a *Megyei Képzőművész Munkacsoport* azonban hivatalosan 1957. március 1-én alakult meg Salgótarjában. Fontos, döntő lépés volt ez nemcsak a város, de a megye képzőművészeti életében is, hiszen a helyi alkotók elszakadtak a Heves megyei csoporttól, melynek keretében ez ideig dolgoztak. Önálló alakulat keretében lehetőségük nyílt az egyéni útkeresésre, a későbbiekben jellemző stílusok s a kiállítási formák kialakítására. Fontos volt ez a lépés abból a szempontból is, hogy egy koncepcióval, évenként megújuló tervszerű programmal, munkatervvel rendelkező szervezet jött létre, mely döntő részt vállalt a város s a megye jövőbeni képzőművészeti életének alakításában.

Bár a Nógrád Megyei Képzőművész Munkacsoport spontán szerveződésésként jött létre, a napi politikai események alól nem vonhatta ki magát, hiszen a csoportosulás tagjai megalakulásuk alkalmából nyilatkozatot jelentettek meg a megyei sajtóban, melyben hitet tettek a párt és a kormány politikája mellett - (gondoljunk csak a dátumra: néhány hónappal az 1956. évi forradalom s a sortűz után!).

Az alapítók - *id. Szabó István* szobrászművész, Bóna Kovács Károly, *Czinke Ferenc, Farkas András, Hamza Tibor, Iványi Ödön, Králik Andor, Leszenszky László, Radics István, Réti Zoltán, Nagy Ferenc* festőművészek, *Márkus Márton* és *Erhardt Tibor* iparművészek - első munkatervükben leszögezték, hogy a szocialista realizmus szellemében kívánnak dolgozni, a közönséget az internacionalizmus jegyében, a művészet haladó hagyományainak ismertetésével kívánják nevelni. Újabb megyei tárlatokat Nógrád nagyobb településein - Salgótarján, Szécsény, Pásztó, Balassagyarmat, Rétság és öt község - végigvonultatott vándorkiállítás formájában tervezték.¹ Az 1956-os bujáki telep után néhány művész - Iványi Ödön, Réti Zoltán, Farkas András, Czinke Ferenc, *id. Szabó István, Králik Andor* s a tehetséges műkedvelő *dr. Németh Sándor* - 1957 júliusában már Benczúrfalván dolgoztak (a volt Benczúr-műteremben, melyet addig az evangélikus egyház használt imaházként, a híveknek azonban az MSZMP Megyei Bizottsága utasítása nyomán két hét alatt ki kellett üríteni a helyiséget).²

A csoportosulás tagságának legjelesebbjeit 1958 folyamán vették fel a magyar képzőművészek frissen megalakult szövetségébe - ez alól csak *id. Szabó István* volt kivétel, aki már 1957-ben felvételt nyert. Kialakult a Nógrád megyei művészek - egészen az 1960-as évek elejéig érvényes - kiállítási rendje is. A sorozatossá váló tavaszi és őszi tárlatok mellett néhány egyéni bemutatót is láthatott a közönség. Mellettük - bár elenyésző mennyiségben - más jellegű képzőművészeti rendezvényeknek is helyet adott a város. Így 1955-ben a Képzőművészeti

Alap rendezett - alkotásokat értékesítő - festményeket és grafikákat bemutató kiállítást, szintén ebben az évben nyílt meg a városi tanács által patronált, a XIX. század orosz festészetét ismertető reprodukciós kiállítás, 1959-ben pedig szovjet-orosz festőművészek és iparművészek tárlatát láthatták az érdeklődők (ez utóbbi a Magyar-Szovjet Baráti Társaság, a Nógrád megyei művészcsoporthoz és a Műcsarnok szervezésében jött létre).

A legjelentékenyebb képzőművészeti események azonban mindenképpen a megyei művészek periodikusan ismétlődő kiállításai voltak. Szinte természetesnek vehetjük, hogy a megyei s városi tanácsi, illetve pártszervek aggályos figyelemmel kísérték e tárlatokat - elsősorban nem a kiállított művek művészi értékeit, hanem a mondanivalót, a hangulatot szem előtt tartva. Úgy tűnik, hogy az 1956-os forradalom nemcsak a hazai művésztszadalom egészének, de a Nógrád megyei alkotók munkásságában is változást, a szocialista építés „hurraoptimista” témáitól való elfordulást okozott: még az 1958-as őszi tárlatot is a melankolikus tájképek, csendéletek uralták. A Nógrád Megyei Tanács Művelődési Osztály - a megyei művészcsoporthoz „hűségnyilatkozata” ellenére - fontosnak látta az alkotók további nevelését. Az osztály 1959. évi jelentése szerint „... a Megyei Képzőművész Csoport tagjainak figyelmét továbbra is mai életünk témái felé kell fordítani. Ankétok, személyes beszélgetések révén kell elősegíteni az esztétikai és politikai kérdések tisztázását.”³ A tisztázás nyilván sikerrel járt, hiszen egy 1960-ban készült jelentés megemlíti, hogy „... megyénk képzőművész munkacsoporthoz is jelentős fejlődésen ment át az elmúlt évben. Elég összehasonlítani az 1958. évi őszi tárlat anyagával (az 1960. év kiállításait)...”⁴

Milyenek voltak az e tárlatokon kiállított alkotások? Elmondhatjuk, hogy a kiállított képek java része festmény volt, grafika szinte nem is szerepelt. A szobrászatot id. Szabó István plasztikai képviselték, az iparművészeti anyag elsősorban használati tárgyakra és ékszerekre (hamutartók, tálcák, brossok) korlátozódott.

A festmények természetesen a szocialista realizmus jegyében születtek, mely hazánkban a szovjet képzőművészet megfogalmazás módját ötvözte a szabadabb nagybányai plein-air hagyományokkal. A témaválasztásban előnyt élveztek az üzemi témákat, építkezéseket megörökítő alkotások, de az idő múltával, kis mennyiségben a hivatalos szervek „elnézték” az ettől eltérő tematikájú műveket is.

Szorgalmasan dolgozott a megyei képzőművész csoport, de Bóna Kovács Károly szabadiskolájának megszűntével (1956) mégis űr támadt a város képzőművészeti - s általában véve szellemi - életében, hiszen ezzel elhalni látszott a jó értelemben vett amatőr, öntevékeny, önmagát képezni kívánó szellemiség. Ezt az űrt kívánta áthidalni a megyei képzőművész csoport egy, már 1957 őszén létrehozandó művészeti szabadiskola ötletével. A terv ezzel egy időben megjelent a városi tanács iratanyagában is. A város javaslata szerint a szabadiskola az evangélikus kultúrotthonban működött volna. Itt nyílt volna meg Salgótarján állandó kiállítási helyisége s egy alkotó munkára alkalmas műterem is.⁵ Végül is 1958-ban a bányász kultúrotthonban jött létre képzőművészeti szakkör, Iványi Ödön vezetésével. A tagság magját Bóna Kovács Károly régi tanítványai alkották, mellettük középiskolás diákok, szakmunkástanulók, bányászok, nyomdai dolgozók, acélgyári munkások, tanácsi alkalmazottak dolgoztak itt. Később létrejött egy másik szakkör is az acélgyári kultúrotthonban, ennek tevékenysége azonban kevésbé volt számottevő.

Dacára a megyei művészek tárlatainak s a néhány, inkább ismeretterjesztő reprodukciós kiállításnak, a szakköröknek, a város - s a megye - lakosságának látás- és izléskultúrája nem fejlődött.

Kelendő volt a klasszikus értelemben vett giccs, a dilettáns „művészek” harmadrendű termékeit képügynökök árusították, sőt ezeket állami üzletek is terjesztették. Ismeretterjesztő, a képzőművészet igazi értékeit bemutató előadásokról jobbra csupán a következő évtizedben beszélhettünk.

A fentiek ellensúlyozására már 1959-ben megállapodás született a Nógrád Megyei Tanács és a Múcsarnok között, melynek jegyében az utóbbi intézmény vándorkiállításokat küldött a megyébe - ezek többségükben a képzőművészet kiemelkedő alkotásait bemutató reprodukciós válogatások voltak.

Az 1950-es, 60-as évek fordulóján azonban nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak a megye, de a város képzőművészeti élete, a kiállítások száma s minősége sem éri el a megfelelő színvonalat. Salgótarján - a megyeszékhely - lakosságának kulturális igényeit ösztönözni, esztétikai környezetét pedig fejleszteni kellett. Ennek érdekében a város vezetése 1960-ban két éves népművelési tervet dolgozott ki, mely hangsúlyosan foglalkozott az ismeretterjesztés javításával (reprodukciók, előadások segítségével) és a két városi képzőművészeti szakkör munkájának javításával.

Az igazi változás, fellendülés azonban csak a 60-as évek közpe táján következett be a város - nemcsak - művészeti életében. Az úgynevezett kultúrcentrum határozat, az „ezer szakembert Salgótarjánnak” döntés után alapjaiban átalakult a szellemi közeg a városban. A gyökeresen átforgató, impozáns, modern városközpontot köztéri szobrok, a közintézményeket muráliák díszítették. Az új épületek között 1966 tavaszán átadták a József Attila Művelődési Központ modern épületét, melynek üvegcarnoka a későbbiekben a képzőművészeti kiállítások zömének helyet adott. Szintén ez év áprilisában nyílt meg a Képcsarnok Vállalat salgótarjáni fiókja, mely újabb bemutatkozási lehetőséget nyújtott a helyi művészek számára.

Javultak az alkotók élet- és munkakörülményei. Az évtized közepén több műtermes lakás készült el a Schuyer Ferenc (ma Szerpentin) úton. Fontos lépés volt ez, hiszen az 50-es években csupán id. Szabó Istvánnak volt műterme. Míg a korábbiakban a legeredményesebben dolgozó alkotók sem kapták meg az alkotáshoz szükséges megfelelő körülményeket - még munkaidőkedvezményben sem részesültek -, a 70-es években létrejöttek az úgynevezett szocialista szerződések, melyek keretében egy-egy üzem vásárlásokkal munkalehetőség teremtésével támogatott egy, vagy több művészt, akik ennek ellenében kiállításrendezést, ismeretterjesztést vállaltak.

• 1964-től a nógrádi alkotók új szervezeti keretek között dolgoztak. Ebben az évben ugyanis a Magyar Képzőművészek Szövetsége a tizenkilenc megye csoportjait egyes tájegységek szerint öt magasabb szintű tömörülésbe vonta össze. A megyei művészek e szerint az Észak-Magyarországi Területi Szövetségbe kerültek, mely keretein belül a nógrádiakon kívül Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Szabolcs megyeiek dolgoztak. Az új alakulat első kiállítása - I. Észak-Magyarországi Területi Képzőművészeti Kiállítás címmel, s a „munka és művészet” témakörében - 1965. április 4-én nyílt meg az új megyei könyvtárban. E rendezvény már regionálisan nyitott volt, s mint ilyet, a későbbi Tavasz Tárlat elődjének tekinthetjük. Lendületet vett a képzőművészeti ismeretterjesztés, az amatőr művészi tevékenység is. Létrejött a Művészklub, a TIT Művészeti Fórum, mellettük számos előadás hangzott el e témakörben. 1965-ben - Iványi Ödön vezetésével - létrejött a Megyei Képzőművészeti Stúdió, mely feladataul

a tehetségkutatót, a szakköri élet fellendítését, kiállítások szervezését jelölte meg. Az új művelődési központ mellett nyíló üzemi és iskolagalériákban számos egyéni és csoportos kiállítás nyílt, melyeken olyan fiatal, új tehetségek is bemutatkoztak, mint a volt Bóna Kovács-tanítvány Pataki József, a Derkovits ösztöndíjas *Bojtor Károly*, a kirobbanó energiával bemutatkozó *Mustó János*, a kirobbanó energiával bemutatkozó Mustó János, s az 1966-tól Salgótarjában élő *Lóránt János*. Művészeti pályájuk indulását, s általában a képzőművészeti élet szabadabbá válását elősegítette egy országos jelentőségű esemény. 1958. július 25-én *Aczél György* előterjesztése alapján az MSZMP Központi Bizottsága elfogadta az úgynevezett művelődéspolitikai irányelveket. A dokumentum - többek között - meghirdette a népet szolgáló művészet szabadságát, s kimondta, hogy „stílusvitákat hatalmi szóval, rendeletekkel nem lehet eldönteni.”⁶

Mint ahogy a fentiekben említettük, számos fiatal tehetség jelentkezett a 60-as évek közepén Salgótarján művészeti életében, mellettük azonban folyamatosan alkottak - s még évtizedeken át meghatározó személyiségek voltak - a helyi képzőművész csoport alapító tagjai. Közülük id. Szabó István, Radics István, Réti Zoltán országos és nemzetközi hírnévre is szert tett. Városunk kulturális életében különösen kiemelkedő Czinke Ferenc és Iványi Ödön tevékenysége, akik alkotó munkásságuk mellett fontos szerepet vállaltak egy, valóban pezsgő szellemi közeg kialakításában.

A fenti vázlatos összegzés alapján is elmondhatjuk, hogy a 60-as évek közepétől nagymértékű fellendülés vette kezdetét Salgótarján művészeti életében. Ez a nagy lépésekkel haladó fejlődés azonban nem jöhetett volna létre a megelőző évtized - talán ma már kevésbé ismert - előzményei nélkül, melyek ellentmondásosak ugyan, mégis csírájukban a későbbi eredmények alapjait.

Jegyzetek

1. Jegyzőkönyv. Felvétellett Salgótarjában 1957 III. 1-én a Megyei Képzőművész Csoport alakuló ülésén. 1.o.
2. Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Nógrád megyei Munkacsoportjának 1957. évi jelentése
3. Nógrád Megyei Levéltár - MSZMP Nógrád megyei Bizottsága archívuma, 1 fond, 12. csop. 1959 83 ő.e. szám. A Megyei Tanács Művelődési Osztályának jelentése a művelődéspolitikai irányelvek végrehajtásának tapasztalatairól a megyei PB határozata alapján. 1959. IV. 17 - VIII. 4. 7.o.
4. Nógrád Megyei Levéltár, XXIII. 13. 9. A Nógrád megyei Tanács Művelődési Osztály iktatott iratai. A MSZMP Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikai irányelveinek végrehajtása megyénkben (1960). 12.o.
5. Nógrád Megyei Levéltár, XXIII. 527. 5. Salgótarján város Tanácsa V.B. jkv. 1956 - 1957, V.B. ülések jegyzőkönyvei, 26.sz. jegyzőkönyv. Múzeum és képzőművészeti szabadiskola felállítása
6. A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikájának irányelvei. in: Művelődéspolitikánk 25 éve. Művelődéspolitikai tanácskozás, Budapest, 1983 december 15-től, Kossuth, 1984, 261.o.

A hetedik

- Ezt nem lehet bírni! - ugrom fel a fotelből és kikapcsolom a tévét.
- Szacad rólam a veríték.
- Lezuhanyozom, azután kiugrom a városba egy sörre. Ha megengeded...
- Most mondjam, hogy nem?
- Ne mondjad!
- Addig én mit csináljak? - kérdi a feleségem.
- Olvass, művelődj!
- Ne légy sokáig! Ma valahogy nincs kedvem művelődni! - szól utánam.
- Sietek vissza! - mondom, és körbelehelem.
- Remélem is! Nehogy a hajnal vessen haza!
- Ne aggódj! Nemsokára megjövök és akkorát szeretkezünk...!
- Ebben a kánikulában?
- Addigra lehül a levegő!
- Egy fél pár papucs repül felém.
- Szeretem ezt az asszonyt.
- Sör nélkül vissza se gyere!

A Vasúti utca felé veszem az irányt, az a város leghosszabb utcája, van ott kocsmá, kávéház, presszó, bár bőven (Tatran, Sloven, Detvan, Zornička - ne kívánják, hogy mindet felsoroljam!), valahol majd csak lenyelem azt a pofa sört.

A Zornička csak presszó, rajta a lakat, este nyolckor tették rá... A Detvanba épp csak benyitok: vastag sugárban okádik valaki, húzom is el a csikót a Sloven felé. A Sloven szálloda is egyben, van benne kávéház, télikert, söröző, borozó, bár...

A télikert csak nappal tart nyitva, a borozó nem érdekel, a sörözőben már a köpadlót mossák, a csapolt sör most fogyott el, újabb hordót nem érdemes csapra verni, üveges meg...? („Csak volt, uram, csak volt!”) Kimenekülök a felmosóröngy elől az utcára, s bekukkantok a kávéház ablakán. Szolidan részeg, záróra előtti társaság az asztalok között idegesen rohagáló pincér.

No, ide bemegyünk!

Nem törődve a pincér kiutáló tekintetével, letelepedek az egyik asztalhoz. Lábamat keresztbe rakom, s megvetem a széken a hátam. Egyszóval úgy teszek, mintha örökre ott szeretnék maradni.

A pincér halálra rémülten rohan az asztalomhoz.

Kétféle üveges sör van (Gömöri és Arany Fácán), maradok a jobbiknál (az olcsóbbnál).

- Hozzon két üveggel, de csak az egyiket bontsa fel, a másikat magammal viszem!

A pincér elfut, s jön vissza a sörömmel, mint a villám.

- Zárunk! - figyelmeztet arra az esetre, ha netán gyökeret óhajtának eresztetni a parkettbe.

- Akkor mindjárt rendezem is a számlát. Ne legyen rám később gondja!

A pincér hálálkodik (no nem a borra valóért), besöpri az aprót és félig akarja önteni a poharamat. Igazán nem tehet róla, hogy teleszalad, kicsordul.

- Elnézést! - mondja a nedves abrosz láttán és eliszkol.

Én meg gyorsan felkapom a poharat, s mentem, ami még menthető.

Uk, uk... zuhog belém a jól hűtött Gömöri... Éppen a fehér bajszomat próbálok eltüntetni - ilyenkor az ember körülnéz, figyel-e valaki -, amikor kibe botlik a szemem?

Az igazgatóhelyettesbe!

Az egyik sarokasztalnál trónol.

Alig egy hónapja vagyok a vállalatnál, egyelőre csak látásból ismerem. Az igazgatóhelyettes kézzel-lábbal hadonászik, üljek át az asztalához.

Őszintén bevallom magamnak, semmi kedvem hozzá!

Eszembe sincs jószántamból a sarokba vonulni, mégha egy kávéház sarkáról legyen is szó - ez nálam elvi kérdés, politika... Ha lehet ezt értelmezni egyáltalán.

Úgy teszek hát, mintha nem venném észre, közben arra gondolok, mit tudok róla.

Petrenkónak hívják (a keresztnévére viszont nem mernék megesküdni). Valami muszka származék. Igencsak felvitte a komcsik Istene a dolgát - mondják a háta mögött. Befejezetlen szakmunkásképzőjével (elfuserált kertészinas) a testvéri segítségnyújtás óta egészen a Szolgáltatási Vállalat igazgatóhelyettesi posztjára küzdötte fel magát. Bár lehet, hogy nem is kellett érte különösen megküzdenie. Lehet, hogy elég volt hozzá a neve!

Hát, nem sok, röviden ennyi, amit begyűjtöttem róla. Ehhez jön még - adalékként - az egyik kollégám jellemzése: balfácán. Azonkívül sohasem józan, iszik, mint a gödény. Külön titkárnöje van, intézkedik helyette. Fogalmam sincs róla, miért tartják?!

Bevallom, ilyen leltár után nekem sincs.

Kitöltöm maradék sörömet - nem nézve sem jobbra, sem balra, de főleg nem az igazgatóhelyettes felé, csak a pohárba - struccpolitikát folytatva (mint Pártunk és Kormányunk!) beledugom az orrom a habba.

De a struccpolitika mindig megbosszulja magát. Mint tudjuk.

Jelen esetben is ez a helyzet.

No, ez vérré vált bennem, mondanám hangosan, de nem mondom, mert az igazgatóhelyettes ott tornyosodik felettem. Már annyira, ugye, egy elkorcsosult muszka - aki jóformán csak a fele sudár, jól megtermett fajtájának - egyáltalán tornyosulhat.

- Integtettem, mint egy bolond, hogy gyere át az asztalomhoz - teszi a szemrehányást.

- Nem láttam magát - hazudok szemrebbenés nélkül.

- Magát?! Mi az? Nem mersz visszategezni? No, ezen könnyen segíthetünk! ... Pincér! Pincér! - kiáltozik.

A feketenadrágos, fehérmellényes pincér ott-terem mintha puskából lötték volna ki. Érkeztével penetráns szagokat érzek. Vad hullámban tör rám.

- Pertut akarunk inni! - magyarázza neki Petrenkó.

- Mi legyen az? Mit hozhatok? - kérdi a pincér beletörődően.

- Mit iszol? - néz rám Petrenkó azzal az apró, fekete, szűrős szemével.

Provokálni támad kedvem.

- Vodkát! Az most a nemzeti ital, nem a borovicska!

- Két vodkát - int a pincérnek. - És kísézőnek? - fordul felém ismét.

Mi az, nem veszi fel az eldobott kesztyűt?!

- Sört!

Na nem, hát nem!

- Két sört hozzá! - parancsolja.

A pincér úgy elszalad, mint egy labdaszedő.

- Remélem, tudod, ki vagyok? - kérdi.

- Már hogycne tudnám?! - válaszoltam.

- Mert ha nem, akár be is mutatkozhatok! - mondja, és gőgösen beváltja a fenyegetését.

Hogy a szertartás mégsem olyan gőgösre sikeredik, mint szeretné, arról a kereszt és a vezetőkeve közötti hatalmas csuklás tehet.

- No, végre a keresztnevét is ismerem.

- Te meg az újfíu vagy! A hatvannyolcas, akit most vettünk fel!

Nini, hát mégis lehajolt a kesztyűért?!

Várja, hogy én is bemutatkozzam, de az előtti megjegyzése után valahogy elment tőle a kedvem.

- Az író! - röhögcsél. - Látod, mindent tudok rólad!

Csak képzeled, apuskám, csak képzeled, akarom mondani, azután - mert látom, hogy egyensúlyzavarral küzd - egészen mást mondok:

- Foglajjon helyet!

Petrenkó leül. Kissé fura ábrázatáról (orrának görbe íve teszi ezzé) leolvashatom, zokon vette az állandó, következetes magázást.

Nem tudom, miért van úgy oda?! A tegeződés a fixa ideája?

Mindegy, nem sokáig húzza már az orrát (azt a görbét), jön a pincér, körülugrálja az asztalt.

Mindkét orrlyukam kitágul. Érkeztével ismétlődik az előbbi szag. Pedig az orrom még ki sem szellőzött.

- Ez az utolsó kör, elvtárskáim, zárunk!

Egyenes beszéd, máris inkasszál, Petrenkó állja a számlát.

Diszkréten félrenézek. Ő hívott meg, ő akar tegeződni! Közben, hogy addig se unatkozzak, tovább szaglászom.

Tévedtem! Mégis a pincér a bűzbogár! Ez biztos. Alaptalanul gyanakodtam Petrenkóra.

Amikor a pincér áthajol az asztalon az üres üvegért, megcsap testének, de főleg hónaljának büze. Mert ez az izzadságszag bűz a javából. Külön elemzést érdemelne. Az idő azonban nem alkalmas rá.

Kattan a fekete pénztárca, most már odanézhettek, bűdöske elszalad, az illata még marad, ott lengedez körülöttünk.

Petrenkó megragadja a féldecist, jelt ad a felemelkedésre, felállunk, fél pohár sör (az övé) felborul (*job tvoju matyi*).

- Szerbusz! - mondja Petrenkó.

Nagy lendülettel koccintunk, azután egyszerre magunkba dötjük a vodkát.

- Szervusz! - mondom ki én is a bővös szót.

Arca - mindössze egy icike-picikét madárszerű - felderül, odaugrik hozzám, megröptat.

Ölelkezünk a pincér által otffelejtt bűzfelhőben (*Istenem, csak nem fog lesmárolni?!*), először (jó orosz szokás szerint) jobbról csókol meg, azután balról, majd a szám következik, kapnám el, de elkések.

- Mi az? Nem szereted a nyelvcsuszit?

Erre hirtelen nem tudok mit válaszolni. Mindesetre úgy ülök le, hogy most már tisztában vagyok vele, milyen egy (muszka) igazgatóhelyettes csókja (sör, bor, pálinka, meg amit akartok).

Átnyúl az asztalon, megragadja a kezem (ez a szerencséje, mert, ha csak megfogná, biztosan úgy eliszkolnék, mint a pincér) és megrázza.

- Misa! Neked ezentúl csak Misa!

- Szervusz, Misa, rendben van, Misa! - mentem a sörömet, nehogy az is feldőljön.

Kézrázásnak vége. Felállítja felborult poharát, bizonytalan mozdulattal megtölti.

Leöblítjük a vodkát. Kimosom számból a férficsók ízét.

- Örülök, hogy nem vágsz fel! - mondja. - Már azt hittem, felvágós vagy!

- Á, nem vagyok. - húzom el hosszasan az á-t.

- Az jó! Akkor barátok leszünk! Akarod?

Mielőtt dönthetnék ebben a kérdésben, jön a pincér - hála Istennek -, lehúzza az asztalról az abroszt, feltörli vele a szétöntött sört, és motyog valamit a záróráról. A szövegből, amit lead, az is kiderül, hogy a bár (még) nyitva tart, itt barátkozhatunk (tovább).

Petrenkó kapva-kap az ötleten.

Én már kevésbé. Szabadkozom.

- Nézd, Misa! Jó volt, elég volt! Meleg van, megért... Csak egy sörre ugrottam be, ott-hon vár az asszony, nem akarom, hogy nyugtalankodjon, nem tudja, hol maradtam, mi van velem... Meg aztán nem úgy készültem, vékony vagyok (ütök a hátsó zsebemben lapuló pénztárcámra), nincs velem elég pénzmag, potyázni viszont nem szeretek!

- Szeretem, nem szeretem...! Az a fő, hogy én szeretlek! A barátom vagy, és punktum! Csak meghívhatom a barátomat?! ... Gyere!

Befogom az orromat (pincérszag!) nyakon ragadom az asszonyomnak szánt bontatlan üveg sört, és indulok.

Ki kell mennünk az épületből, aztán újból be, a bár külön bejáratú. Ez Kelet-Európa keletje.

Még (utoljára) megpróbálok ellenkezni.

- Misa, engem vár az asszony!
- Nekem is van feleségem ... Csak hadd várjon! Az a dolga!
- Hogy magyarázzam meg neki?
- Az meg a te dolgod!

Mielőtt az utca hűvöse győzhetne, belépünk a bárba. Nem mondhatni, hogy zsúfolt volna.

Az igazgatóhelyettes a magas bárskékeket stírolja, de mielőtt még valamelyikük elcsábíthatná, mielőtt még megrohmozhatná valamelyiket (ami igen rosszul végződhetne), egy jó fekvésű, üres asztal felé irányítom. Csak két szék áll mellette, s ami a fő: fölötte ott forog a kevés ventilátorok egyike.

- Itt lennénk! - mosolyog Petrenkó, mintha ő találta volna az asztalt, és ráhuppan a székre.

A pultnál fekete mixernő működik, a terebben szőke, miniszoknyás pipi szolgál fel. Melle majd kibuggyan a fehér hímzett blúzból. Petrenkó régi ismerősként üdvözli, engem hűvösen végigmér, s csak a rend kedvéért megjegyzi:

- Hozott italt nálunk nem lehet fogyasztani! Ha mégis, akkor felszámítjuk!
- Nem isszuk meg. Hazára vettem - oszlatom el a tévedését.
- A feleségének! - avatkozik bele Petrenkó.
- Ó ... Az más! - turbékolja.
- Azzal folytatjuk, amivel kezdtük! - jelenti ki Petrenkó

Nem ellenkezem. Ő fizet, övé a dirigálás joga.

Icka felveszi a rendelést, majd kényelmesen (semmi futkározás!) kihozza.

- Köszönjük, Icka! - lelkesedik az igazgatóhelyettes.
- Jó, de engem nem komál - sóhajtom.
- Ne hidd! Csak nem ismer! - védi a csajt.
- Téged annál jobban...

- No ná! Minden este itt vagyok! ... Hát akkor: Isten, Isten!

Belökjük a vodkát, kortyolgatjuk a sört, figyeljük a társaságot. Az égvilágon semmi érdekes nincs rajtuk.

- Icka! - kiáltja Petrenkó. - Icka! Még egy kört!

És Icka hozza.

- Nem lesz ez sok? - kérdem Petrenkót, miközben nem magamra gondolok. Némi előnyre tett szert, s ez meg is látszik rajta.

- Már hogy a fenében volna ...?! - háborodik fel.

Kalandozó tekintetem a felbontatlan sörösüvegre téved. Hirtelen heves lelkiismeret-fordulásom támad.

- Mennem kéne, Misa - kezdeném a mondókámat, de Misa egy kézmozdulattal elhallgattat. Én meg hagyom magam meggyőzni. Hiába: megkóstoltam, ízlik.

- A vendégem vagy! Azt hiszed, nincs miből kifizetnem?

Előrántja a pénztárcáját és az orrom elé dugja. Sorjáznak benne a százkoronások. Egész rend. Mintha most kaszálta volna a réten!



Neuberger István: Istenkáromló

- Szép látvány! - mondom elismerően.

- Szép ... Icka! Két kávét! Méregerőset!

A két kávé után istenesen vedelünk tovább.

A nagy összetartozás ellenére fordul a kíváncsiság, nem hagy nyugodni. Józanul biztosan nem kérdezném meg, de most, hogy bennem van a zsizsik, kiszalad a számon:

- Honnan van neked ennyi pénzed, Misa?

Kérdésemet nem tartja tapintatlanságnak.

- Orosz - okos! Többet keresek, mint az igazgató!

- Egyáltalán ... Hogy jutottál ehhez a funkcióhoz?

Ezért fenékbe is rúghat.

Nem teszi.

- Pisálni! - adja ki a parancesszót, mintha beosztottja lennék.

- Nem rossz ötlet. Az én vizem is melegszik! - vágom rá, s titokban abban reménykedem, nem azért hív ki a mellékhelyiségbe, hogy elégtételt vegyen rajtam a szemtelenségemért.

Decensen imbolyogva kivonulunk a vécébe.

Gyanúm eloszlik. Itt nem készül verckedés.

Magyar ember, ha leereszti vizet, légtelenít is, kísérlem meg szalonképessé torzítani a régi mondást, azzal a nem titkolt erőfeszítéssel, hogy ezt még felhasználom egyszer, valamikor. Meggyőződhetek róla, hogy ez alól az orosz ember sem kivétel.

- No, ez jól esett - azonosulok a szereppel a megkönnyebbülés után.

- Nekem is! - mondja Petrenkó, és felém fordulva rakja el a hímveszőjét, amely épp oly görbe, mint az orra.

Hát, ilyet még nem láttam!

Kezet mosunk, s irány a bárterem.

Kis asztalunknál lerokadunk a székeinkre.

Rövidke csönd.

Petrenkó a sörébe bámul. Némileg elkámpicsorodott.

Mit sajnál? Csak nem a fáradt gázt, amit kieresztett?

Vagy mégis a kérdéseim vették el a jókedvét?

- Az előbb kérdeztél valamit, s én nem válaszoltam...

No lám, az utóbbi!

- Nem válaszoltál.

- Most válaszolok:

- ...

- Hahó, az nem olyan egyszer! Két feltételem van. Az egyik: soha senkinck nem mondom el, amit tőlem hallani fogsz. Ha elmondod, törjön el a lábad.

- A másik?

- Hogy nem írod meg... Áll az alku?

- Áll. Soha senkinck nem mondom el, és nem írom meg.

- Becsszóra?

- Becsszóra! Ami a közlendőd megírását illeti, még ha akarnám se tehetném. Rajta vagyok a letiltott írók listáján.

- Így görbüljél meg? - mutatja begörbített ujját.
- Így! ... Meg úgy, mint az orrod... Meg úgy, mint a ... - próbálom felvidítani.
- Honnan tudod, hogy görbe?
- Láttam odakint... Az előbb...
- Ja... - mondja, de arcáról leolvasom, hogy másra készülődik.. - Esküdj meg!
- Esküszöm! - emelem két ujjamat szertartásosan az ég felé. Nagy szerencsém, hogy nem kérdezi meg, mire. Bár ahogy én íromagam ismerem, egy kitűnő történetért bármire megesküdnék. Az író esküje (még a letiltotté is) jelen esetben annyit ér, mint a szellentés, amelyet az előbb odakint hallattam a vécében. Legtöbbje eladná a saját édesanyját egy jó sztoriért.
- Ne haragudj a bizalmatlanságomért. Ha nem firkálnál, nem kérnélek rá!
- Rendben ... értelek ... Nem haragszom ...
- Akkor hol is kezdjem?
- Te tudod, Misa! Talán a legelején ...

Petrenkó int Ickának, megolajozza a torkát vodkával, görbíti az ujját (én is görbitem) és belevág a közepébe.

- Amikor hatvannyolcban, azon a bizonyos augusztusi napon megérkeztek a testvéri segítséget nyújtó csapatok, országszerte nagy volt a felháborodás ... *Egy pohár vizet se adjatok nekik*, hangoztatták az emberek, de nem csak hangoztatták, a falakra, kerítésekre is felírták ... Városunkban - bizonyára te is emlékszel - csak a főépületeket őrizték a harckocsik, a katonák a város szélén, a Ladóban táboroztak ...

- Már hogy a fenébe ne emlékeznék?! Jelenlétük olyanmire ingerelte a lakosságot, hogy összecsapásoktól kellett tartani. Azért született ilyen döntés!

- *Egy pohár vizet se adjatok nekik!* Ó, milyen rossz volt ezt akkor hallgatnom ... Meg mást is! ... A többit is! A saját fajtámról! Sokan közülük azt sem tudták, hol vannak, hol tartózkodnak valójában! ... Hiszen a katonák csak parancsot teljesítenek ... Valami úgy húzott a város szélére ... a Ladóba ... Talán a vér szava! ... A vér nem válik vízzé! ... Vajon van-e mit enniük? Ha van is, biztosan konzerveken élnek ... Jól esne nekik a főtt étel, a házi koszt ... Megbeszéltem az asszonnyal, munka után vegyen húst, főzzön gulyást ... Kivisszük nekik ...

Belekortyol a sörbe, visszahelyezi a poharat az asztalra, mereven bámulja.

No lám, mivé nem válik a vér?! Gulyássá! - fordul meg a fejében, de szilárdan elhatározom, bármivel rukkol ki, nem szakítom félbe, nehogy benne rekedjen a szó!

- Mindnyájukat úgysem lakathatod jól, jegyezte meg a feleségem. Azt én is tudom, mondtam. Jut, amennyinek jut! Azért csináljuk, hogy ne menjünk üres kézzel! ... A nagyfazékkal elég lesz? ... Elég! ... Telefőzte a legnagyobb fazekunkat csipős gulyással, de előbb kipróbálta, belefér-e az edény a hálószatyorba ... Belefért! ... A kenyeret, pálinkát - miközben ő szakácskodott - én vásároltam meg ... Lassan esteledett, mire elindultunk ... Volt mit cipelnünk, amíg kiértünk a Ladóba ... A katonák és a harckocsik a rétet átszelő patak mindkét oldalát birtokba vették ... A bejárat a táborba - ha azt egyáltalán bejáratnak lehetett nevezni - ott volt, ahol békcidőben a traktorok lekanyarodtak a főútról a mezőre. Őrt egy kirgiz állt, meglepődve vettük tudomásul, hogy nem tud oroszul. Nem is mentünk vele

messzire, hiába mutogattuk neki a fazekat, meg a kenyeret, sőt a pálinkát is, nem akart beengedni ... Faképnél hagytuk hát, és gyalogoltunk még egy keveset, majd, amikor már nem láthatott, egy helyen, ahol a patak megközelítette az országutat, s a bokrok az árokig nőttek, leereszkedtünk a rétre ... A sűrű bozótól takarva értünk el a patakig. Ott egy fák, bokrok és harckocsik alkotta tisztáson katonák ültek, heverésztek ... Érdeklődve tekintettek felénk ... Végre, mondta a feleségem, mégis szerencsénk van, már azt hittem, szégyenben marad a főztöm!

- És szégyenben maradt? - kérdezek rá, pedig az előbb szentül megfogadtam, nem szólok közbe.

Petrenkó válasz helyett inkább Ickát hívta.

Bátorságot akart méríteni az újabb körből a hátralévő mondókájához - az ital ellenére tudatában voltam ennek.

Ickának már semmit sem kell mondani. Icka magától értetődően hozza a szokásost és semmire sem kíváncsi.

Kíváncsi egyedül én vagyok. Tehetek róla, hogy a vodkától csak a vállam zsibbad, az agyam nem?!

Megkérdezem az igazgatóhelyettést, zsibbad-e neki is a válla, de mihelyt ránézek, látom, hogy Petrenkó minden pohár vodka után egyre kisebbre zsugorodik. Egyre inkább kussolok. Igen, ha őrizné formáját, akkor sem szólnék, hiszen nemrég esküdtem, hogy befogom a pofám.

- Ezekkel már lehetett beszélni, nem úgy, mint az őrséget álló kirgizzel. Egyrészt tudtak oroszul, másrészt igen emelkedett hangulatban voltak. Miután köszöntem, aztán előadtam, mi járatban vagyunk, kitörő örömmel üdvözöltek. Hellyel kínáltak a fűben, megkóstolták a gulyást, cuppantottak, hogy finom, de időközben kihűlt, meg kell melegíteni .. Előkerültek a csajkák, háromlábú állványra akasztották a bográcsot, ugrottak a fák alá száraz gallyért, tüzet raktak. Az üres üvegeket - hevert ott egynehány - odébb rugdalták ... Amíg a gulyás melegszik, fogyasszuk el ezt, mondtam, s előhúztam a magammal hozott pálinkát. Nem kellett őket kétszer kínálni, az üveg szájról szájra járt, egy-kettőre kicsavarták ...

No ná, hogy kicsavarták, Misa, no ná! A katona mindig szomjas, mindig éhes, és mindig a másik nemre gondol, hogy finoman fejezzem ki magam, de a viláért se mondanám ki hangosan, főleg ezt a harmadikat!

- A gulyás megmelegedett, szétmérték a csajkákba, ízlett nekik baromian, a kenyér úgyszintén! Az asszony boldogan nézte őket, holnap nyári káposztát savanyítok, súgta, megtöltöm, és valamelyik este kihozzuk. Közben besötétedett, enyhe szellő támadt, a szemembe fújta a füstöt, nem láttam, honnan varázsoltak elő még egy üveget - ebből már nekem is innom kellett. Tartalma marta a torkom, égette a szemem. Valószínűen tiszta szesz volt benne, és a többiben is.

Nem fogtam fel, mire megy ki a játék, nem vettem észre, hogy le akarnak itatni, elke-rülte a figyelmemet, hogy nézik a feleségemet ... Az asszony vehette észre a leplezetlen sóvár pillantásokat, azt, hogy éhesek, még éhesek, de most valami másra ... Gyűrünk, bö-kött oldalba, ideje szedelőzködni, eltart egy darabig, amíg hazaérünk! Erősködtek, hogy marad-junk még, meg hogy elmassák a fazekat ... *Nyenáda*, mondtam, majd otthon elmassuk, de már

vitték is a patakhoz a bográccsal, meg a csajkákkal együtt ... Vissza meg csak nem hozták ... Nem hagyhatjuk itt, mondta az asszony, már ezért sem, mert akkor nem lesz miben megfőzi és elhozni a töltött káposztát ... Fölemelkedtem, és elindultam a patakhoz, a fazék elébe ... Bevallom, nehezemre esett megtenni azt a pár lépést. A lábamra ólomsúly nehezedett. Istenem, hogy fogok én haza érni? Micsoda út lesz az a városba, ha már a patakig ilyen nehéz a járás! ... Megálltam a parton s megkapaszkodtam az egyik fa törzsében. Igazán nem szerettem volna megmártózni ... S mit láttam? ... A fa mögött szépen sorakoztak az elmosott csajkák. Mellettük a bogrács és a fazekam ... A három katona meg ott ült a víz szélén és cigarettázott ... Még mindig nem gyanakodtam ... Akkor az egyiknek a körmére égett a cigarettája. Elpöccintette a csikket, nagy ívet írt le a levegőben - szikracsóvát hagyva maga után szállt a patak felé és eltűnt a vízben. A katona keze meg a nadrágjában. Rögtön ezután még két csikk repült a víz felé, még két nadrágot gomboltak ki ... A következő pillanatban rövid sikolyt hallottam. Elváltam a fa törzsétől és hátrafordultam. A feleségem futva közeledett, egy falka katona a nyomában. Félúton érték be. Mísa, ne engedd, Mísa! - könyörgött magán kívül. Mit műveltek, barmok, kiáltottam, amikor elkapták. Ugrottam volna a segítségére, de erős karok ragadtak meg hátulról, rongyot tömtek a számba - olajos ízére még most is emlékszem - és odakötöztek a fához. Az asszony becsületesen védekezett, de négyen fogták, ketten hátulról - a hóna alatt -, ketten meg a lábát feszítették szét. Száját az egyik hátulsó katona tapasztotta be a tenyerével, majd a másik. Csak amikor a tenyerek cserélődtek, olyankor hagyta el az ajkát egy-egy rövid sikkantás. Később már az sem. Mindez pár lépésnyire, mondhatni egészen közel hozzám játszódott le, s én tehetetlenül néztem. A kialvó tűz fényében tökéletesen láttam az egész pokoli színjátékot, melyet mintha csak az én kedvemért rendeztek volna.

Mindnyájan megtették velem. A hetedikig számoltam, azután elsírtam magam. Ekkor valamelyik katona azon három közül, akik a víz szélén cigarettáztak és tornásztatták a vesszejüket, megsajnálta, és a fejemre borította a fazekat. Úgyhogy a többieket és őket háromjukat már nem láttam. A szénfekete sötétségben - fejemen a fazékkal - teljesen elvesztettem az időérzékemet.

A fazéktól a feleségem szabadított meg, amikor már mindennek vége volt. Kicibálta számból az olajos rongyot, s eloldozta a kötelet.

A tisztáson kialudt a tűz, az erőszakot tévők eltűntek, csak az üres pálinkás üvegek - köztük az enyém is - heverték szerteszét. Fogtam a fazekat - a fedőjét már nem kerestük -, a hálószatyrot meg valamelyik katona ellopta, és elindultunk haza felé ...

Semmi dülöngélés, teljesen kijózanodtam, pedig, mikor a fához kötöztek, részeg voltam. Az asszony inkább csetlett-botlott, de eszembe se jutott támogatni, a fazékkal törődtem csupán. A városba érve - ha már úgyszólván elötte vezetett el az utunk - megnyomtam a VB-én a csengőt. Mondtam az álmos szolgálatosnak, hogy mi történt, feljelentést akarunk tenni. Bevezettek az egyik irodába, a feleségemet a másikba, s külön-külön felvették velünk a jegyzőkönyvet ... Utána autóba ültették az asszonyt, beszállították a kórházba, s megvizsgáltatták a gynecológussal. Végül mindkettőnket haza fuvaroztak.

A fazék ott maradt bizonyítéknak.

Azzal váltak el tőlünk, hogy készülünk fel, hamarosan megejtük a szembesítést.

Meg is tartották, csak éppen nem volt semmi értelme. Ott mászkáltam a feleségemmel a katonák sorfalai között, de az erőszak elkövetői nem voltak közöttük. Állítólag másnap a harcok egyik része tovább vonult. Az útirányról a parancsnok nem volt hajlandó nyilatkozni, hogy az titkos, de megígérte, a leírásunk alapján majd nyomoznak utánuk és előállítják őket.

A nyomozás azonban csak tessék-lássék folyt, az egész ügy úgy húzódott, mint a rétes-tészt. Később megtudtam, az erőszakoskodókat valószínűen visszahelyezték a Szóujzba.

Kishiján három hónap múlt el, amikor észrevettem, hogy az asszony farasodik. Elővettem, mire bevallotta, hogy állapotos. Kikapartatod, mondtam. Nem ellenkezett. Megcsinálták a küretet, nem ütközött különösebb nehézségbe, volt rá paragrafus. A magzattól megszabadult, de az anyaméhét tönkretették. Néhány hónap múlva azt is el kellett távolítani. Kidobták! Üres, mint az a fazék!

Gyermekünk még nem volt, amikor az eset történt, mindössze két éves házasságunk, erre-arra spóroltunk. És most már nem is lesz!

Telt múlt az idő, de az ügy nem haladt előre, szándékosan fektették, néha bejártam megsürgetni. A vége felé a hangom is felemeltem. Miután fordult a kocka és kezdődtek az átigazolások, egyszer csak hivattak a Járási Pártbizottságra. Mi a fene, gondoltam magamban, hiszen párttag sem vagyok?! Noha nem vagyok, akkor hamarosan az leszek, mondta a járási titkár, mert ő rendelt be, és elém tette a belépési ívet - két jótállással előre aláírva. A pártnak új, tiszta emberekre van szüksége. Tudnak a sajnálatos esetről, de ne erősködjek tovább, ami történt, megtörtént, borítsunk fátylat a múltra! A fátyolért cserébe - amint belépek a pártba - kapok egy tisztességes funkciót, még tisztességesebb fizetéssel. Életem végéig nem lesz semmi gondom. Se anyagi, se más. És megszokadni sem fogok. A gürzés a kertészetben nem ilyen embernek való. Persze, a belépésem kívül mindennek van még egy feltétele: vonja vissza a feleségem a feljelentést! A Párt, az ország, sőt, a mi érdekeink is így kívánják! Ő pedig ígéri, hogy nem fogjuk megbánni.

És mi lesz az igazsággal? - kérdeztem a titkárt.

- Nézze, az igazság olyan, mint az éles kés a gyermek kezében, óvatosan kell vele bánni - válaszolta kétértelmű mosollyal.

Értettem belőle. Fogtam a tollat és aláírtam a belépési nyilatkozatot. Másnap meg elmentem a feleségemmel a rendőrségre, ahol visszavonta a feljelentést.

Még ebben a hónapban leváltották a Szolgáltatási Vállalatnál, melynek a kertészetében dolgoztam, az igazgatót - hatvannyolcas magatartásáért! - és kinevezték az újat, akinek én lettem a helyettese - fényes fizetéssel! Iskoláim ugyan - mint azt szíves voltál megjegyezni - nincsenek, de úgymint többet keresek, mint a felettesem. Rendkívüli, különleges jutalmakkal egészítik ki az alacsonyabb bérosztályt. Hát dióhéjban ennyi.

Dióhéjban?! Egek! Hiszen az kókuszdióhéj volt, Misa!

Hallgatunk.

- Sikertől nagyjából kielégíteni a kíváncsiságod?

Sikerült. Még hozzá tökéletesen. Az előadott történet megfeküdt a gyomrom. Nem tudom, mikorra emésztetem meg. Most mindenesetre olyan érzés, mintha köszikla volna benne.

- Icka!

Egy újabb kör ellen Icka is, én is tiltakozunk.

Végül Icka beadja a derekát - s az asztalon az ital.

- Zár a bár! - jelenti ki Icka kedves, de ellenkezést nem tűrő hangon. - Inkasszálók. El kell számolnom!

Petrenkó kidobja a pénztárcáját az asztalra: - Fizetek, Icka, önkiszolgálás! ... A borralaló egy százas!

Icka ügyesen kasszíroz, megtoldja a számla összegét a borralalóval, azután egy köszönőnimmel visszaadja a tárcát.

- Legyen máskor is szerencsénk!

- Lesz, Icka, lesz! - mondja Petrenkó, s a vodka után nyúl. Kiissza a felét, de amikor ismét utána nyúl, nem találja a poharat. Nem ittunk feleslegesen, gondoltam.

Most érte el.

Mi lesz? A helyzet nélkülem is megoldódik.

Icka taxiért telefonál, de hiába próbálkozik. Hol lehet már éjfél után ilyen kisvárosban, mint a miénk, taxit szerezni? Reménytelen.

Az én helyzetem is.

- Magának kell hazakísérnie - jelenti ki Icka. - Törzsvendég. Ilyen állapotban nem lökhetem ki egyedül az utcára.

- Ha megmutatja, hol lakik, egye fene, nem bánom ... - mondom bánatosan, és viszem a sörömet. - Gyere, Misa, hazamegyünk!

- Haza ...?

Felemelkedik, azután visszaesik a székre.

Hátulról a hóna alá nyúlok és felemelem.

- Ezt ne csináld!

- Miért, csiklandós vagy?

- Erre érzékeny vagyok ... dűnyögi. - Így tartották ... az asszonyt is ...

Karon fogom, de még kötözködik.

- Hol a fazék? ... Fazék nélkül nem megyek sehová! ... A legjobb fazekunk volt ... Sohasem adták vissza!

- Gyere! - ráncigálom. - A friss levegőn rendbe jössz!

Odakint az első dolgunk, hogy összekapaszkodva oldalba pisáljuk az épület sarkát.

- Láttál már ilyen görbét? - mutatja a szerszámát, miközben görbe orra a falat súrolja.

- Láttam! Csak már gyere! Messze laksz?

Csalódottan tesz egy mozdulatot, valószínűen a lakótelep felé.

Jézusom, reggelre érek haza!

- Tántorogjunk, Misa!

Szót fogad. A hűvös levegő valóban használ neki, bár nem olyan mértékben, mint reméltem.

- Tudod - kezdi egy lámpa alatt -, az a legborzasztóbb, hogy mindent láttam ... Ha csak hallottam volna ..., hogy megerősakolták ..., akkor talán más a helyet. De így? ...

Állandóan a szemem előtt vannak ... Képtelen vagyok megszabadulni a látványtól ...

Képzeld el, mindegyikük farkára emlékszem ...

- Felejtsd el őket!

- Elfelejtteni? Könnyű ezt mondani! Azonosítani tudnám a gazembereket a farkuk után, barátocskám! ... No jó, az elsőt nem, az elsőét csak szempillantásig láttam, hamar elélvezett ... A második is gyorsan csinálta, de annak tovább tartott ... A harmadiknak vak farka volt, kérlek szépen, nem ment fel rajta a bőr! A negyedik ...

- Ne kínozd magad, Misa!

- A negyedik sokáig kínozta ... az ötödiknek viszont nem akart rendesen megkeményedni ... Sokat ivott, na! Félre is lökték! A hatodik szép grúz fiú volt ... Kétszer is megtette veled!

- Ha ez neked jó ...

- Nem jó! Hidd el, hogy nem jó! A hetedik ... Elmondom, miért sírtam el magam a hetediknél ...

Úristen, hát még mindig van valami, ami a kókuszdió héjába nem fért bele?

- A hetedik jól megtermett legény volt, valóságos óriás! Mielőtt beléhatolt volna, előhúzta a zsebkendőjét és megtörölgette az asszony ölét. Látszott, hogy nagy gyakorlata van az effélében. Nem először csinálta! Hatalmas szerszáma volt, vörösen duzzadó makkal. Lassan, komótosan kezdett hozzá, először csak játszadozott, majd módszeresen folytatta. Nadrágját teljesen leengedte, a bokáig csúszott, fehér fenéke meg-megvillant. Nem volt egy fölösleges mozdulata. A feleségem száját rég nem takarta tenyér, a harmadik után ab-bahagya a kiáltozást, nem volt már értelme, úgy tűnt, minél hamarabb túl akar lenni az egészen. Jól láttam az arcát. Sajnos, kitűnően láttam. Ahogy az orosz - mert ez orosz volt, az én fajtám - szakavatott mozdulatokkal tette a dolgát, úgy változott a feleségem arca. Szemét lehunyta, csak néha nyitotta ki egy pillantás erejéig, szenvedő vonásai kisimultak ... Sejtettem, mi fog következni, hiszen a férje voltam, ismertem, hogy viselkedik akkor, amikor elindul, majd eljut a csúcsra ... Nem tévedtem ... Az orosz horkantott, azután mind a ketten egyszerre elélveztek ... amikor elmentek, akkor eredtek el a könnyeim.

- Ezt már mondtad! Következett a fazék!

- Igen ... És a többiek ... Meg azok hárman, a hátam mögül ... akik már a vízparton ... Kurva sör, ki akar jönni! Vízelnem kell!

- Akkor vizeljünk!

Csak ez a sörösüveg ne volna!

Elengedem, de majdnem elesik, nem bír egyedül, segítség nélkül megállni a lábán. Nekitámasztom egy vadgesztenye fának és elintézem a dolgomat. Misa felé nézek, hát látom, hogy képtelen előteremteni a görbebotját.

- Várj, segítek! - mondom. Úgy vizek, mint egy ökör. Na végre, befejezte. De nem hajlandó tovább menni.

- Sohasem bocsátom meg neki!

- Megőrültél? Hiszen te hurcoltad őt oda! Neked köszönheti az egészet, s te vagy az, aki nem akar megbocsátani? Még neked áll feljebb?!

- Én mindegyiket megbocsátottam neki ... Csak a hetediket nem!

- Misa, légy ésnél! A többiek előkészítették, a hetediknél meg jött magától ... Akár akarta, akár nem ... A nő is ember!

- Akarta! ... A hetedikkel akarta! ... Még azt a három vízparti fanyüvőt is megbocsátottam neki, akiket nem láttam a fazéktól! De a hetediket képtelen vagyok!

- Tedd már el, és gyerünk! Vár az asszony.

- Az enyém is vár! ... De minck? Fekszik alattam, mint egy darab fa. Igyekszem, de egy regiment katonával nem tudok versenyezni ... A hetedikkel nem tudok vetélkedni! Csak rá gondol! Már nem szeret ... A gyerek is a nagydarab oroszé volt, biztosan meg akarta tartani, azért nem szólt az első hónapban, amikor elmaradt a vérzése ... Nem engem vár, hanem őt!

- Bolondokat beszélsz! Magad mondtad, hogy megműtötték, hogy mindenét kidobták!

- Ki ... Üres fazék! ... De élvezni még képes! ... Megkérdeztem az orvost ...

- Gyere már, Misa!

- Vigyáznunk sem kell! Akkorát évezhetne, amekkorát csak akar! ... De nem akar! Hiába verem!

- Mit csinálsz?

- Hiába verem agyba-főbe! Csak fekszik! Hideg szobor!

Feldühödök.

- Gyere már, te görbefarkú, mert itt hagylak!

- Azt te nem mered megtenni ... Örülsz, hogy állásod van.

Tényleg nem merem megtenni.

- Jó irányba megyünk?

Nem válaszol, teljes súlyával rám nehezedik. Már a lakótelepen járunk, amikor észre veszem, hogy sír.

- Ne csináld, Misa, ezt ne!

- Tedd a fejemre a fazekat! - könyörög, és patakzik a könnye.

- Rádborítanám, de akkor nem tudnád megmutatni, melyik házban laksz!

- Ez igaz ... Abban! - emeli föl a kezét.

- Holtbiztos?

Vonogatja a vállát.

Erőre kapok és vonszolom ... A bejárati ajtó szerencsére nyitva. Gyűjtsa a villanyt, hívom a liftet, beteszkelem, magam is benyomakodok.

- Emelet?

- A hetedik! - amint kimondja, szája ismét legörbül.

- Ne bögg! - nyomom a gombot.

Megérkezünk. Az ujjam a lakás csengőjén, amikor Misa görbíti az ujját.

- Így görbülsz meg, ha elmondod valakinek?!

- Így!

- Esküdj!

- Eskem-beskem ...!

- Törjön el a lábad, ha tovább adod? - alkudozik.

- Törjön! - egyezek bele, hiszen nem azt kéri, hogy ne írjam meg. De mindjárt azt fogja.

Akkor pedig nem tudom, mit találok ki hamarjában.

Szerencsémre idejében nyílik az ajtó, rózsaszín hálóingés asszonyka áll benne, lányos alakú, több mint csinos: szép.

- Elnézést ... - kezdem, de leint.

- Ne fáradjon! Már megszoktam! ... Segítsen betárogatni és levetkőztetni.

Húzzuk, vonjuk Mísát a hálószobába, lefektetjük. Megszabadítjuk a cipőjétől, locibáljuk az ingét.

- Várjon! Ezt majd én! - mondom, megtoldom Misa övét, és megragadva a nadrág két szarát, húzom lefelé. Jól látom, hogy ne látnám, hogy a nadrággal a gatyája is elindul lefelé, de mintha az ördög bújt volna belém. Kész! Igazgatóhelyettesem ott fekszik az ágyon meztelenül, pőrén. Alszik.

- Be ne takarja! - tanácsolom az asszonykának. - Kibirhatatlan hőség van idehaza, még rosszul talál lenni!

Elhagyjuk a hálót ...

A nappaliban is meleg van.

Misa felesége egyre pirosabb, a rózsaszínű hálóing egyre átlátszóbb.

- Köszönöm, hogy hazahozta!

- Ez csak természetes - vágom rá gondolkodás nélkül.

- Foglaljon helyet! Megkínálhatom valamivel?

- Nem is tudom ... Olyan késő van ...

Kortyolom a jéghideg tonikot, ő meg nézi.

Én is nézem, főleg a rózsaszínű hálóing azon pontjára tapad a szemem, amelyik mögött ott a fekete fecskéfészek.

- Kér még valamit?

- Esetleg ...

- Mit?

Kinyújtom feléje a kezem, tétován hozzáérek a rózsaszínű hálóinghez, és lassan emelem fölfelé.

Éppen beléhatolok, amikor a hálósobából Misa ordítása hallatszik.

- Azt akarom, hogy neked is jó legyen!

Megmerevedünk.

A kiáltást óriási csörömpölés, robaj követi.

Sebesen szétválnak.

A rózsaszínű hálóing leereszkedik, lehull, mint a függöny elöadás után. Az asszony fut a hálósobába.

Én meg ki a lakásból.

Otthon ég a kislámpa, a feleségem úgy felejtette. Alszik. Az ágyamon cédula.

„A könyvben csupa kanárimadár szerepelt, nem győztelek kivárni, hol a söröm?”

Drága!

Tényleg, hol a sörc?

Valamelyik pislantásnál elhagytam.

Pedig olyan sokáig megvolt.

Most hogy' költsem fel?

Schogy!

Szegény, szegény asszony!

Szegény, szegény asszonyok!

Nem is tudom, melyiket sajnálom jobban. Az enyémet, vagy a Miséét.

Nesztelenül ledobálom magamról a ruhát, eloltom a kislámpát és anyaszült meztelenül - úgy mint Misa - elnyújtom az ágyon.

- Vajon milyen lett volna ...? - sóhajtom, mielőbb elaludnék.

Álmomban én vagyok minden katona ott a tisztáson, de csak hetedikként fejezem be azt, amit elkezdtem. Hetediknek lenni maga a hetedik mennyország!

Rációbredek a mennyei gyönyörre.

Hogy befejeztem, de nem is akárhogyan, arra itt a fényes bizonyíték mezítelen testemen. Utoljára kamasz koromban történt velem ilyesmi.

Lábujjhegyen kivonulok a fürdőszobába, hogy leöblítsem magamról a nagy fényességet. Odaállok a zuhany alá, hosszasan engedem magamra a hideg vizet, majd kimosom a számat.

Amint visszalopakodok az ágyba, ismét mély álomba zuhanok. Mísát látom, az arcát, ahogy sír. Pertut iszok vele, szerbusz, a szerencsétlen arca egyre közelít. Mire készül? Csak nem fog lesmárolni? Még mit nem?! Hogyan is! ... Mísa arca fokozatosan átváltozik, a feje megnő, és az a szemöldök ... A szemöldökét be lehetne fonni! ... Ez már nem a Mísa arca, ez Brezsnyevé! ... Mi van, nem szereted a nyelvcsuszit, röhög a képembe a disznófejű, és crőnek erejével lesmárol, vastag nyelvét mélyen a torkomba dugja, Szűzanyám, megfúlladok ettől az olajos rongytól, felfordul a gyomrom, mindjárt összeokádó magam!

Reggel, amikor eszmélek, nincs se zöld tisztás, se rózsaszínű hálóing, csak fehér kórterem. A fejem irgalmatlanul fáj, a begipszelt lábamról nem is beszélve.

- Mi történt ...? - kérdelem révetegeten.

- Berúgtál, összerokáztad a szobát, s elcsúsztál a saját hányadékodon. Több helyen eltört a lábad, s kisebb agyrázkódást is szenvedtél, mert beütötted a kobakod valamelyik bútor sarkába. Tetted ezt éppen most, amikor végre van állásod - világosít fel a feleségem.

- Ki takarított össze ... utánam? - kérdelem szégyenkezve.

- Ugyan ki?! Hát én! ... Mennem kell, figyelmeztettek, kezdődik a vizit - csókot lehet a homlokomra és kisiet a szobából.

Emelni próbálom a fejem, de inkább ne tenném!

Az agyrázkódásom ...

A szemközti ágyon az igazgatóhelyettes fekszik. Mísa, azaz Petrenkó.

- Mi bajod? - kérdezem tőle.

- Combnyakcsonttörés! - feleli szakértően, mozdulna, de arca eltorzul a fájdalomtól. - Látod, mit csináltunk?!

- Semmit, Mísenka! Mi nem csináltunk az ég világon semmit! Erről is a megszállók tettek!

Épp akkor tódul be a vizit, az ortopédusok és nővérek hada, élükön a főorvossal, aki pechemre meghallja az utolsó mondatot.

Mérgesen rámnéz, majd végigszáguld a szobán. Latin szavak röpködnek hangosan a levegőben, azután néhány halt következik, ezeket én is értem.

- Részeg disznók! Még ma küldje haza mind a kettőt! Nincs szükségem kellemetlenségre!

Aha! Minden világos. A főorvos úr az átigazolások után került a posztjára.

- Mindkettőt nem lehet! - súgja a helyettese. - Petrenkó elvtárs egészségi állapota felől az előbb érdeklődött a Járási Pártbizottság.

- Akkor legalább azt, amelyik nem bír lakatot tenni a szájára! Feküdni otthon is lehet!

Pár perc múlva ott állnak felettem a hordággal ...

- A mentőautó előállt!

Nyugodt lehet a főorvos úr.

- Úgy kell neked! Mit jártattad a szád?! Biztosan azt is kipofáztad, amit az este bizalmasan közöltem veled. Azért tört el a lábad! Vedd tudomásul, hogy ki vagy rúgva!

- Semmit sem pofáztam ki! - erősködök.

De Petrenkó nem hiszi. Egyre csak azt ismételteti, hogy ki vagyok rúgva.

Erre, mert olyan ügyetlenül tesznek rá a hordágyra azok a bitang ápolók, hogy vörös csillagokat látok, éktelen dühbe gurulok.

Ahogy tolnak kifelé a kórteremből, csak úgy zeng az osztály. Teli torokból üvöltöm:

- Egy pohár vizet sem érdemel! Egy pohár vizet se adjanak neki!



Gélcensér János rajza

Bedegi Győző

A város és árnyéka

Salgótarjánban lakni mazochizmus, élni bűvészet, meghalni kegyelem – mondja ismerősöm, és apró keresztet rajzol a kocsmasztalra, a kilöttyent vörösbor foltjaiba mártogatva ujját. – Meg kellene nézned az idegéri kolónia lakásokat – folytatja. – Ha létezik legalul, akkor azt ott megtalálod. *Günter Wallraff* lehet, hogy onnan vette a riportkötete címét – mosolyodik el és mélyen a szemembe néz, kutatva olvastam-e a világhíre szert tett könyvet.

Kíváncsivá tesz. Nem a rémtörténeteivel, amelyek leghátborzongatóbbja egy láncra kötött vikendházat őrző kutya lefejezéséről és darabjainak kiszögeléséről szól, még kevésbé az eltűnt káposzták, sárgarépák, karfiolok esetével, hanem a Bereczki Máté úti viszonyok esetelésével.

Salgótarjánról, a negyvenhatezerre csappant lakosú nógrádi megyeszékhelyről tudni kell, hogy három úgynevezett „kemény helye” van. Zagyvapálfalván a Zöldfa és a Hársfa út, aztán a Zagyva rakodó és végül Idegér. Mindhárom arról híresült el, hogy az önkormányzat birtokában maradt bérlakások nagy része ezekben az utcákban, településrészekben található és az egykor a város közepén terpeszkedő Cigánydomb putrilakóinak széttelepítési kudarcát szimbolizálják.

A mese nagyon egyszerű. A városfejlesztés a hatvanas évek végén, a hetvenesek elején elérte a Cigány dombot. Egy darabig kerülgette, aztán elkezdte letarolni. Már állt néhány újdonat új bérház. Az akkori tanácsi vezetőkben megfogalmazódott a nagy ötlet: „egy lépcsőház, egy cigány család”. Talán nem is lett volna olyan „elvetemült” ez a gondolat, ha a cselekvést megelőzi valamilyen környezettanulmány és ennek nyomán csak az arra alkalmasakat helyezték volna a putrikból, lemezbódékból, agyagtákolmányokból az összkomfortos lakásokba. Nem így történt.

Konfliktus konfliktust ért, az eltűzelt parkettától, a harmadik emeletre felhurcolt, erkélyre kicsapott lóig minden elképzelhető és odáig elképzelhetetlen eset előfordult. Ráadásul az üresen maradt viskókba azonnal új lakók költöztek, akikről azt sem lehetett tudni honnan jöttek. Erre még csak-csak találtak megoldást: azonnal letörölték a föld színéről azt a tákolmányt, ahonnan kiköltöztették a „birtokost”.

Az összkomfortos lakásokat is hamar elhagyták az új lakók. Nem is nagyon kellett erőszakoskodni velük, hiszen nem érezték jól magukat az ő szóhasználatukkal élve: parasztok között.

Balázs János, a világhírnévre szert tett naiv festőről is azt mondogatják: abba halt bele, hogy el kellett hagynia kicsiny, megszokott cigány-dombi viskóját.

Lassan-lassan kialakultak az új „magok”: a Zagyva rakodó, ahol olcsó bérű kolónialakások várták a régi közösségre vágókat, a Zöldfa út, ahol az emeletes, összkomfortos – de a betelepülő és az egyre nagyobb számban lévő cigányok miatt kívánatoságukat veszített – lakásokba már nem költözött fehér ember, és Idegér, ahol se víz, se csatorna: csupán a pottyantós vécék.

Az újra kolonializálódás elindult és meg is valósult, sőt – a demográfiai mutatók, a lakosság származási arányának alakulása folytán – az Acélgyári úton, alig pár évvel ezelőtt, újabb „kemény hely” kialakulása kezdődött el. Abban az utcában, amelyet valamikor a város egyik legszebb helyének tartottak és kizárólag a jól dolgozó, megbecsült gyári generációk kiváltsága volt éppen ott lakást kapni.

A város bérlakásainak rendszerváltás utáni privatizációja nem érintette az említett helyeket. A Salgó Vagyon Kft. megjelentével – amelyet a város önkormányzata hívott életre, hogy legalább részben megszabaduljon a bérlők okozta gondoktól – még jobban elmérgesedett a helyzet, hiszen az üzleti alapokon álló cég már nem tűrhette tovább a szolgáltatási díjak és a lakbérelmaradások további halmozódását.

Elkezdődtek a kilakoltatások. A kilátástalan helyzetben lévők Zagyvapálfalván a Hársfa út végi, már évtizedek óta lebontásra ítélt két, úgy, ahogy „helyrefozott” bérházban kaptak helyet. Az elsőként kidobottaknak tulajdonképpen nem volt szerencsájük, hiszen a jelenleg bérlakásban élőknek egyharmadát ki lehetne lakoltatni a hátralékaik miatt, ha lenne hova... Az utcára lakoltatást viszont, legalábbis nagyobb tömeget érintően, még mindig megakadályozza a város vezetőinek valamiféle szégyellősége, ha lehet így mondani. Ez a jelenség talán országosnak is mondható.

A díjfizetések nagyarányú elmaradása semmiféle mozgásteret nem hagy a Salgó Vagyon vezetőinek. Nincs pénz a kezelésükre bízott épületek felújítására. Beruházásra, korszerűsítésre még csak nem is gondolhatnak. A lakbérék pedig, ebben az elátkozott régióban, amely az iparstruktúra átalakításának legnagyobb magyarországi vesztese volt, nem nagyon csordogálnak be azoktól, akik állásukat veszítették, akiknek még közmunkát sem tudnak biztosítani – így aztán megspórolhatja rajtuk a „gondoskodó társadalom” a már elnevezésében is gúnyolódó jövedelempótló támogatást is.

– Ugyan mit akarnak mondani azzal, hogy „jövedelempótló”? – kérdezte tőlem egyszer, dühösen az orrom alatt hadonászva se írni, se olvasni nem tudó, analfabéta, de nem hülye ismerősöm. – Ugyan milyen jövedelem van neked, amihez pótolnak? – végül együtt röhögünk az elnevezés kitalálóján.

– Idegér a legrosszabb. Idegérbe ne menj egyedül! Az egy lepratelep. A Zöldfa út luxus-hely ahhoz képest. A város szégyene – hangzik el azonnal, ha Salgótárjának erről a településrészéről esik szó. Ilyen vagy hasonló megbélyegzésben csak nagyon kevés, más területnek van része.



Mikuska István idegéri fotója

Egyik vasárnap aztán elindulunk Idegérbe.

A megyeszékhely hetvenes években egekig magasztalt főterétől kétszáz méterre már kezdődik is a Karancs utca torkolata, ami nyugodtan lehetne a nagy lendület megtorpanásának szimbóluma: hepehupás, toldozott foldozott az úttest, a járda, a félik bontott dűledező, vakolatukat vesztett házak között üres, gazos telkek és néhány új épület található.

Aki végigmegy ezen az utcán elgondolkodhat a város egykori dicső fejlődésén és mai hanyatlásán. Van miről elmélkedni, ha benéz egy-egy udvarba, vagy megpillantja a megyei jogra emelkedett település egyetlen antikváriumának helyet adó viskót.

Kilépve a Karancs utca végén a Kővár utcán folytatjuk utunkat. Hosszan elnyúló garázsok között haladunk Idegér felé. Cigány férfi és nő jön szembe. Mindketten egy-egy gyermeket tartanak a karjukon. A nő meztláb, kezében hozza fekete körömcipőjét. Tíz méterre lehetnek tőlünk, amikor ledobja maga elé s belelépve folytatja útját: megérkeztek a városba. A garázsok többsége előtt fél méteres gaz jelzi: nem érdemes betörni, mert nincs bennük semmi. Az út tele üvegszerűvel. Gondolkodom, hogyan jöhetett itt át sérülés nélkül a meztlábás cigányasszony.

Bal oldalon rozsdás szemetes konténer csordultig tele, mellette, körülötte óriási kupac és egy félig elégett műanyag kuka. Ez már Idegér. Néhány magánház, kerttel, mindennel, ahogyan kell. Elelmiszerbolt a sarkon, rozsdás, de rendszámot viselő teherautó áll az út mellett. Már csak a cégtábla hirdeti az egykori pékség helyét. Kétkerekű üres kocsit húzók bukkannak fel. Megvárjuk őket, hogy tájékozódjunk, hiszen az útelágazás, ahol állunk, nem súgja merre kell mennünk.

Lakatos Ernőt keressük, aki öltönyösen, nyakkendősen látogatott meg a szerkesztőségben két héttel ezelőtt. – Építési vállalkozó vagyok – mutatkozott be. Gyanakodva néztem, ismerős volt valahonnan. Kiderült, hogy az egykori Ötvözetgyárban dolgozott, ahol életem kohász korszakát töltöttem, egy ideig csapolóként „működve” a kemencék forróbbik végén. Nagy nehezen, de tisztáztuk: ismerjük egymást. Elmesélte az ötletét, amely szerint, ha ő, mint építési vállalkozó megkapná a bontási jogát a városban eltűntetésre ítélt épületeknek, akkor a hasznosítható anyagból felújíttatná az idegéri bérlakásokat. Szerinte most olyanok bonthatnak, akik letesznek ötven-hatvanezer forintot és akár ötszázezret is kiárulnak az anyagból.

– Ha nekem adnák a jogot, akkor lenne munkája az idegérickeknek, rendbe tennénk a lakásaikat és a maradék anyag eladásából lehetne fedezni a bérüket is – mondta Ernő és papírokat teregetett elém. Beszélt már a városgazdálkodás vezetőivel, a polgármesteri hivatalba is levelet írt, a Salgó Vagyonnal is megpróbált zöldágra vergődni. Listát mutatott, amin a lakók aláírási sorakoztak, azoké, akik támogatják az ötletet. Hívott, menjek, nézzem meg a mostani, áldatlan állapotokat. Ez adta a végső lökést a telep meglátogatásához; e miatt ácsorgunk most ezen a sarkon. Az emeletes magánpaloták felé nézegetek, úgy sejtem ott lakhat valamelyikben Ernő, a vállalkozó, akinek még telefonja is van, csakhogy annak az útnak nem Bereczki Máté a neve. A két férfi azonnal megtorpan, amikor rájuk köszönünk.

– A tanácstól vagy a Kőjáltól jöttek?! – szegezi nekünk a kérdést a magasabb, erőteljesebb testalkatú, mint később megtudjuk: *Baranyi Kálmán*. Hamar tisztázzuk: egyik nagy-

tekintélyű hivatalhoz sincs közünk. Kiderül, hogy tovább kell mennünk, de nem palotában kell ám keresni Ernőt, hanem az egyik barakklakásban, annál az ajtónál, amelyik előtt egy kis teherautó áll. A két férfitől dől a panasz, amint megtudják, hogy újságban is megjelenhetnének a gondjaik. Egymás szavába vágva mondják.

– A csatorna, meg az eresz egyenlő a nullával.

– Eddig száz, meg kétszáz forintokat fizettünk ezekért a semmi lakásokért, amiket már régen le kellett volna bontani. Azután felemelték a lakbért ezer forintra és most már kétezeret kérnek.

– De máról holnapra ám...!

– A bogarak jönnek fel a padló alól. Én már a télen beáztam, erre a tanács azt mondja, hogy nincs pénz! Mire fizessünk akkor lakbért?

– Majd meglátják: a véccék ezen a jobb oldali soron saját maguktól összedőltek.

– A kémények széthullanak, már estek le téglák, betörnek a cserepeket. Jó, hogy agyon nem ütöttek valakit.

– Itt mindenkinek van három-négy-öt gyereke. A legkevesebb a kettő. Gondolják el mi lenne...

– Olyan körülmények vannak itt, hogy az borzasztó. A tanácsnál meg se mozdítják a kezüket. Ki se jönnek, hogy megnézzék a házakat. Ez, a jobb oldali sor egy nagy személdomb és még van képük pénzt kérni.

– Itt vezették a gázt, adtam öt kilót a kotrónak, eltúrta a szemetet. Be is takartattam, mert ugye egészségügyileg... Egy hét múlva már ugyanaz volt, mint előtte. A gázvezetékét leállítták, nincs itt se víz, se gáz, semmi.

– Tarjában ez a legelmaradottabb rész. Itt semmi sincs.

– Több, mint harminc évesek ezek az épületek. Rimánkodni kell, hogy bejárati ajtó adjanak. A nagyanyám nyugdíjas asszony. Itt lakik, amióta ez a telep megvan. Nem is egyszer ment be az ingatlanhoz, hogy adjanak már neki egy ajtót, mert el van deformálódva a régi és hiába fűt. Nem adtak semmit. Anyagot kértem, hogy le tudjam betonozni a szoba alját. Semmi – mondja *Danyi József*, a két férfi közül a fiatalabb. – Megcsináltam volna magam – folytatja –, de nem kaptam... Három kicsim van. A spájzot átalakítottam főzőfülkének, így tudunk külön lenni a gyerekektől, mert ezek ilyen szoba konyhás féle lakások. Most a gyerekek vannak a szobában. Nincs munkám, ezen a jövedelmes pótlón vagyok. Mondja meg nekem, hogy miért kérnek ezek pénzt, ha nem csinálnak semmit!? A sok vihar, ami volt, annyi cserepemet levitte, hogy már azt sem tudom mennyit. Szinte már lakhatatlanok a házak.

– Jövünk mi visszafelé egy óra múlva és megmutatunk mindent – ígéri Baranyi Kálmán. – Akkor megmutatom majd ott fenn a sor végén a diófánál, hogy mi van. Nyitott ott egy árok és folyik benne a víz. Valaki rákötötte a szennyvizét és néha jön éjjel, nappal. Akkora a bűz, hogy csak...

Baranyi Kálmán Litkéről, egy nógrádi faluból került ide. Közel húsz éve költözött a feleségéhez. Salgótarjában az Acélgár dróthúzó üzemében dolgozott. 1985-ben 10-11 ezer forintokat keresett. Minősített hegesztő a szakmája. Nem tud vele elhelyezkedni Salgótarjában.

– Vannak itt olyan fiatalok, akik együtt élnek és az alapfokú higiénéjével sincsenek tisztában – folytatja. – Borzasztó, amiket csinálnak. Így nevelkedtek. Hogy honnan jöttek?

– Ez a telep itten rokonság – szól közbe Danyi József. – Vannak itt illegális beköltözők is, meg akik ide nősültek. A parasztok megunták, ami itt van és elköltöztek. Erre fogta magát némelyik és csak úgy beköltözött. Van azért itt két magyar ember is. Házban laknak. Én Salgótarjában születtem és mindig itt éltem.

– Kilenycezer-háromszázötven forintja van az asszonynak – veszi vissza a szót Baranyi. – Fizetnének mi a villanyt is meg a lakbért is, ha lenne miből. Nekem a jövedelempótló van. Őszinte leszek. A jövő hónapi jövedelempótló felét már előre fölszedtem kölcsönökbe. A múlt héten biciklivel mentem le Heves megyébe, Recsk alá, pénzt keresni. Rezet, alumíniumot szedek. Van egy kis kapám, azzal. Van, amikor megvan ezer forint is, néha hat-hétszáz. Ha nem akar az ember lopni, akkor rákényszerül mindenre. A szabadságot meg akarom tartani. Inkább nem lopok. Most is azért megyünk, mert tíz üveg sörért vettem egy kis anyagot. 120 a sárgaréz kilója, a vas 7, a vörösréz 220, az alumínium 100 forint.

– Kiküldött nekem a napokban a tanács egy papírt, hogy segít nekünk fizetni a lakbér-elmaradást – mondja Danyi József. – Bementünk a Salgó Vagyon Kft-hez, mert oda tartozik minden dolog. Erre azt mondták, fizessük minden hónapban a lakbért, ezt a kétezeret, rá meg az elmaradottból is mindig kettőt. Ez már négyezer forint. Ők majd akkor eldöntik, hogy adnak-e támogatást.

– Nem úgy van! – szól rá Baranyi. – Úgy van, hogy be kell menni a tanácsra, ha valaki lakbértámogatást akar kérni és kap egy papírt. Ki kell tölteni. Sok az írástudatlan. Itt volt nekem az asszony nyugdíjkérelme. Van itt a Pisti. Három diplomája is van neki. Kitöltötte és majdnem visszadobták. Hogy tudnék, akkor én telefírkálni egy ilyen rafinált, kacifántos megfogalmazásút... Ha mégis kitöltöm a lakástámogatást, akkor le kell pecsételtetni a Vagyon káféttel, hogy nincs semmi tartozás. Akkor kapnék csak támogatást.

– Miből fizessem a négyezret...? – ragad le a témánál Danyi.

Megkockáztatom, próbálják a cigány kisebbségi önkormányzatot, a képviselőtöket...

– Nem érnek azok egy forintot se – legyint rá Baranyi.

– Ha beadjuk segélyre a tanácshoz a kérelmet – folytatja tántoríthatatlanul a fiatalabb – kijönnek környezettanulmányra, de azonnal el van felejtve, hogy mit láttak itt Idegérben. Az nem kerül tovább sehova. Rendszeres segélyre is sokan beadták. Erre jönnek nézni, hogy mi van. Azért az ezer forintnyi segélyért...

– Nézik, hogy van-e színes tévéje, vagy parabolája.

– Összeírkálnak, aztán semmi. Csak a papír jön, hogy menjen be a kis pénzért, ha egyáltalán megítélik és ezzel kész. Tovább semmi... Minden marad a régiben.

Danyi Józsefnek 19 ezer forint lakbérhátraléka van.

– Jött egy nő hordta szét a papiros értesítőket. Van, akinek még 30 ezer forintos tartozása is van és benne áll, hogy felbontják a szerződést. Miért nem hagyják megvenni ezeket a lakásokat? Már egész Tarjánt eladták, de itt nem engedik megvenni ezeket a romokat. Tizenöt éve le akarják bontani a kolóniát. Felújítani se akarják...

Csak nagy nehezen lehet elszakadni a két panaszkodó férfitől. Megígértetik, hogy elmegyünk és megnézzük a lakásukat.

Alig tíz-húsz méter után bukkan elénk a földszintes barakképületek sora. Ez hát a Bereczki Máté út 22. Lekanyarodva az útról, az utcasori homlokzatok viszonylagos rendezettsége a semmibe vész. Előttünk a négylakásos épületek sora. A látvány elképesztő. Szemét- és romhalmaz, vakolatvesztett falak, csorbult bejárati lépcsők, lepattogzott festékű ajtók...

Egyetlen szál koszos, valamikor talán fehér, atlétatrikót viselő mezítlábás kislány vágat el mellettünk. A pottyantós klozettkok sora mögötti szemétdombig szalad, aztán négykézlábra ereszkedve túrni kezdi, buzgón kutatva valami számára nagyon fontos után.

Lakatos Ernő a szoba-konyhás lakás konyhaasztalán ül, előtte iskolai világtérkép és néhány újság, a keresztrejtvényes oldalra kihajtva. Zavartan mentegetőzik, hogy éppen nincs túl jó passzban, mert nyugtatókat szedett. Élettársa egy pillanat alatt eltűnik mellőlünk. Letelepszünk az asztalhoz, húzza elő a papirokat, amiket már a szerkesztőségben is megmutatott. Mondom, nem kell, de hajthatatlan. Újra elmondja ötletét, kiegészítve azzal, hogy tudja: hiába hoznának rendbe mindent, mert laknak itt olyanok, akik azt sem tudják mi az alapvető tisztaság, és jönnek fel a mindenféle bogarak a szobák hajópadozata alól, van itt patkány is, három ember már meghalt tüdőbajban. A lakótársát, akit nyolc évvel ezelőtt fogadott ide, mert hajléktalan guberáló volt, most vitték el Nógrádgárdonyba a tüdejével, lehet, hogy vissza se kerül többet élve.

– Megkérdeztem az orvost, hogy miért van ez – meséli Ernő. – Azt válaszolta, hogy a szociális körülmények miatt és a vitaminhiány... Az emberek most felszólításokat kaptak, hogy fizessék be a lakbérhátralékaikat...

Ömlik belőle a szó, ide-oda csapong és kifejti, ha itt már rendben lenne minden, akkor „összefogással” felállítanának egy öt fős rendfenntartó csapatot és rászólnának azokra, akik szemtelnek.



Mikuska István idegéri fotója

Lakatos Ernő Szabolcs megyéből, Fülesdről költözött 15 évvel ezelőtt a munkát kínáló Salgótarjánba. Földműves családból került az iparba, majd kitanulta a kőműves szakmát. Utolsó gyári munkahelye az ötvözetgyár. Bezárása után munkanélküli lett, dolgozott pár hónapot a Városgazdálkodásnál végül a Kohászati Gyáráépítő Vállalatnál helyezkedett el. Egy idő után úgy gondolta, hogy kiváltja az ipart. Takarító kisiparosként a városi piacot takarította, havi 70 ezer forintért. Mindössze hat hónapig folytathatta ezt a tevékenységet.

– Úgy gondolták az akkori tanácsi vezetők, hogy kevesebért is meg tudják csináltatni. Felbontották velem a szerződést. Később aztán megtudtam, hogy jóval többbe került nekik. Újra munkanélküli lettem, de iparos akartam maradni. A testvéremmel vagyok építési vállalkozó. Közösen dolgoznánk, ha lenne mit, mert csak ígéretések vannak. Úgy gondoltam, el kell valakinek kezdeni Idegér kitakarítását, meg a lakások rendbehozását. Vegyesen vannak itt magyarok, meg cigányok. Lehetne rendet csinálni, csak akarni kellene! – jelenti ki és már nem is hozzám, hanem egy belépőhöz intézi a szavait.

Bemutat. *Csikós Gyula* azonnal rátér arra, hogy felszólítások jöttek a lakbérhátralékok miatt és nagy az elkeseredés az egész telepen. Előkerül az egyik, a Salgó Vagyon Kft. által küldött papír.

„Nyilvántartási adataink alapján megállapítottuk, hogy 1997.04.30-ig a bérleményre lakbér és egyéb szolgáltatási díj hátralékot tartunk nyilván...” Az összeg majdnem negyvenezer forint. Ernő dühöng.

– Mondd meg, mi az, hogy egyéb szolgáltatás? – néz rám elsötétülő szemekkel, majd az újonnan érkezett vendégével egymás szavába vágva sorolják, hogy itt bizony nincs bevezetve a víz, mindenki azzal és úgy fűthet, ahogy akar, a vécék félig elsüllyedtek már a talajban, mert mocsárra épült itt minden, a lakások vízesek, a csatornák szétrothadtak, az ajtók tokja ki akar esni, emberemlékezet óta nem tatarozott itt senki, a kémények életveszélyesek...

– Milyen egyéb szolgáltatásról beszélnek ezek?! – csattan föl Csikós is. – Jöjjön és nézzen körül!

A szóözönnek egy időse, ősz hajú asszony érkezése vet véget. Nem cigány. Rövidesen kiderül, hogy az egyik közeli magánházban lakik és ott van az a telefon is, amit én Ernőének hittem eddig. *Eszes Ambrusné* férje meghalt, egyedül maradt a nagy házban. Szeretné eladni, de még egyetlen jelentkező sem volt, mert Idegérben lehetetlen ingatlant értékesíteni. Hiába szép a ház, hiába van jó helyen, amint megtudják a címből, hogy hol, melyik városrészben kell keresni, vége mindennek.

– Az árat se kérdezik meg. Még egy jó érzelmű, tiszta, pedáns cigány se veszi meg – legyint lemondóan. Harminckét éve lakom itt. Amikor idejöttünk a férjemmel a Jászágóból nagyon szép volt ez a hely. A megélhetés miatt jöttünk... Akkoriban még nagyon jó volt, mára aztán már minden teljesen elkorcsosodott. Nincs nekem bajom a cigányokkal. Megvagyunk itt együtt jól, hiszen látja. Magyar ember is van itt, aki nem megfelelő tisztasági szempontból. Ez egy nagyon rossz hely lett. Terjed a bacilus, az állatoktól kezdve minden elpusztul, ami itt van. Fás volt valamikor a hegy alja. Az akácillat helyett már csak a bűz van. A fákat kivágták, elfűtötték. Öt éve kezdődött ez a borzasztó állapot. Már egyszerűen tűrhetetlen. Igaz, engem tiszteltetben tartanak, tőlem még semmit nem vittek el, de a telkes gazdáknak van elég bajuk. A férjem férfi szabó volt, őt is tiszteltetben tartották...

– Vállalnánk a felelősséget, ha kitarkíthatjuk Idegért, hogy tiszta marad – folytatja Lakatos Ernő. – Ki tudnánk szűrni azokat, akik nem rendesek, csak kapjuk meg a polgármesteri hivatal, a Vagyon káéfté, meg a városgazdálkodás segítségét.

Megkérdezem, hogy mit fognak azzal csinálni, aki továbbra is szemetel, renitenskedik.

– Beszéltem az emberekkel. Megigérték, hogy rendet fognak tartani. A polgármesterrel is megbeszéltem, hogy aki az udvarát meg a lakását nem tartja tisztán, az ellen szankciót fogunk indítani, hogy Idegér ne legyen lepratelep. Eljárás lesz, ha kell. A szegény aluliskolázott embereket is rá lehet vezetni arra, hogy lehet tisztán és becsületesen élni. A nagy gond a munkanélküliség. Még munkát is akarok szervezni nekik, akár az ország másik részében is.

Csikós Gyulával az udvaron találkozunk újra. Harminc éve lakik a 18. szám alatt. Tizenöt évig dolgozott a Városgazdálkodásnál. Elveszítette ő is a munkáját, mint annyian mások ebben a városban.

– Jó lenne már ha valaki felkarolna bennünket és segítene, meg irányítana – mondja. – Jó lenne, ha akadna munka és ezeket az elmaradt díjakat tudnánk fizetni. Nekem most 42 ezer forint lakbérelmaradásom és 17 ezer villanyszámla tartozásom van. Úgy alakult ez, hogy már vagy húsz család is lakott nálam, akik közben elmentek. Jött ide a bátyám, a rokonság, utójára a nővérem, a húgom is. Most kapott lakást. Én voltam a kisebb, rám maradt az egész tartozás. Most vagyok 41 éves. Három éve jövedelemptőlóból élek. Akárhogy akarom, nem bírom kifizetni a tartozást. A kilencezer-kétszázból nem telik. Mire jön a pénz, már előre adós vagyok belőle négy-öt ezerrel. Vannak romák, akik uzorakamatra adnak kölcsönt. Előre megy el a jövedelemptőló. Sokan vagyunk úgy, hogy mire megkapjuk már semmi sem marad belőle. A szüleim harminc éve meghaltak. Egyedül lakom már és rám szakadt minden fizetni való. Próbálkoztam azzal, hogy vettem pálinkát és árultam. Bejelentettek. Ötvennégyezer forint büntetést kaptam. Húszezerrel kellett kifizetni belőle, aztán már teljesen végem lett.

Pár méterre, a lakások bejárati ajtajával szemben, csupasz téglafalás budisor. Az egész építmény megroggyant, széles repedés a homlokzatán, néhány téglá hiányzik. Mellette a másik klozetsor egyik fülkáján még ajtó sincs. Az építmény oldala bedől, a tetejének a negyede már jó régen leszakadhatott. Feketedett gerenda és lécvégek meredeznek a csonka tetőből.

– Ezeket is rendbe lehetne hozni a bontott anyagból, amit meg akarunk kapni – mutat Ernő a vécésorra. Kiderül, hogy alig használják. Inkább a mögötte lévő sík területen végzik az emberek a dolgukat, vagy bilibe, és egyszerűen kilötyintik.

Ernöék háza mellett az egyik saroklakásból vékony cigányasszony kukkant ki. *Oláh Andrásné* némi noszogató után azt panaszolja, hogy semmilyen jövedelme sincs. Megszült a menyé, inkább a kórházba ment látogatni és nem járt pecsételtetni a „munkaügyi-be”.

– Így aztán elvették a munkanélkülimet. A szeméttelre jár a férjem meg a fiam. Abból élünk, amit ők összeszednek. A vasból, alumíniumból, meg a papírból... A bátyám veszi át. Szoktam menni én is kukázni a városba. Sokszor van, hogy enni sem tudunk. Megmondom én, hogy jó páran rá vannak kényszerítve arra, hogy csak úgy szerezzenek. Se a férjemnek, se a tizenöt éves fiamnak nincs rendes munkája. Én a városgazdálkodásnál dolgoztam,

aztán megbetegedtem. Hat hónapig voltam táppénzen, azután tíz évi dolog után elzavartak. Nem volt könnyű életem. Tizennégy éves voltam, amikor a férjemhez kerültem, most vagyok harmincegy. Nem olyan régen jöttem haza Balassagyarmatról, a kórházból. Az idegimmal voltam ott. Sok a baj. Csodálkoznak, hogy lop a nép? Nem csoda.

– Volt-e már az önkormányzatnál segélyért?

– Nem – mondja határozottan, majd hozzáteszi: – Úgy se adnak! Próbáltam, elutasítottak. Azt mondták, menjek munka után. Még azt se értik meg, hogy beteg is vagyok. A férjemnek sincs semmi...

Oláh Bertalan három éve lakik a telepen. Beinvitál a lakásukba. Éppen mos a felesége. A szomszédból hozták át egy szál kábelrel az áramot a hagyományos tárcsás mosógéphez, meg a centrifugához. Óriási halom kimosott és mosatlan ruha mindenfelé.

– 2000 felett kellene fizetni lakbért. Van most vagy 20 ezer hátralékom. Fizetem befele, mert kaptunk háztámogatást. Öten lakunk itt – mutat körbe. – Munkahely nincs, mi is a szemétre járunk guberálni, mint a Tündéék, akivel az előbb beszélt. Hiányzik a kilencven nap közhasznú munkám is, így aztán semmi pénzt nem kapok. Az egyik gyerekem három éves, a másik hat és van egy négy hónapos fiam. Nézze meg, mi van itt – mondja és mintha egy kis büszkeség lenne a hangjában. – Ez a fal, meg a másik se volt itt. Úgy utalták ki a lakást, hogy nem volt még ablak se. Semmi az ég világon. Mi csináltuk meg. Az öcsémektől kapom az áramot. Most hozatom majd ki a villanyórát, mert be kell vezetékelnem előtte az egész lakást, persze a saját költségemre. Itt mindent én csináltam meg. Raktam le a linóleumot is, ahogy tudtam szerezni. Hát az ablakot azt még ki kell cserélni egy normálisabbra, az igaz, de majd szerzek. A gyerekek a feleségemmel benn alszanak a szobában, én meg a konyhában. Ha kis támogatást kapnék, olyan lenne nekem, mint az arany... Mellékmunka nagy ritkán lenne, de el se merem vállalni, mert megadóznak, elkapnak. Inkább guberálni járok a szemétdombra. Ezen a szeméten nem guberálhat más csak mi, akik hatan szerződés alatt vagyunk. Így csak mi lehetünk ott. Nem kapunk fizetést, de amit találunk, az a miénk.

– Naponta háromszor mosok a gyerekekre – szólal meg mentegetőzve a feleség, *Bangó Veronika*, miközben egy pillanatra sem hagyja abba a ruhák válogatását. – Az Acélgárban dolgoztam, a szögcsomagolóban. Két évig voltam ott. Ami jövedelmünk van, az a gyes, meg a családi pótlék.

Jókorá adag ruhát tesz a fekete levelet forgató mosógépbe. Úgy érzem, útban vagyunk. Kicsi a hely a gépnek, a ruháknak, meg a ki-be szaladgáló gyerekeknek.

– Ez nem az enyém – bökk rá az egyikre a házigazda –, csak úgy itt van...

Az udvarban a szomszédos lakás előtt egyre lázasabb tevékenység folyik. Népes segítő csapat sűrög-forog. Cementes zsákok hoznak, bontott-tégla kupac, kirakott heverő betétek, sparherd, bútorok az udvaron. Tatarozzák a lakást. Hatalmas fazékból gulyáslevest mernek tányérokba. Nem nyúl hozzá senki. Nem igazán lehet tudni kinek szánták. *Oláh Kornélné* panasolja, hogy eddig már húszezer forintba került ez a renoválás.

– Egy fillért se kaptunk rá sehonnan, pedig úgy lehet, ötvenezerbe is bele fog kerülni – mondja. – Az a szerencse, hogy a férjem dolgozik a városgazdálkodásnál. Nekem nincs munkám. Kétezer felett kellene lakbért fizetnünk..., de nem fizetem! – jelenti ki határozottan. –

Így aztán van már negyvenezer forint hátralékom. Majd akkor törlesztem, ha adnak rá támogatást, meg ha rákerül a nevemre a lakás, mert se kiutalni nem akarják nekem, se megvenni nem hagyják.

– Mi lesz akkor, ha rendbehozzák és kiköltöztetik magukat? – kérdezem, elképedve a rendezetlen jogviszonyukon.

– Akkor fogok és összeverek mindent – mondja harciasan. – Nem megy ebbe bele senki! Öten vagyunk itt a férjemmel, meg három gyerekkel. Az egyik egy hónapos, a másik három, a nagyobb hét éves. Tizenegyezret kapok családi pótlékra, most jön majd a gyesre tíz, a férjem meg huszat keres. Ebből élünk és tatarozunk. Ezt már nem lehetett lakásnak nevezni. Jöttek itt már fel a vízbogaraktól kezdve mindenfélék. A padló el volt rohadva. Még az önkényes lakásfoglalók is kifizetnének mindent, ha az ingatlankezelő adna ajtót, ablakot, anyagot, hogy ha valaki rendbe akarja tartani a portáját, akkor meg tudja tenni. Nem várunk mi itt százazreket, csak segítenének valami kicsit.

*Oláh Zsolt*né a sürgölődőket nézegeti. Némi büszkeséggel mondja, hogy semmilyen fizetnivaló elmaradásuk sincs. – Pedig segélyből élünk mi is a három gyerekkel. Az én ajtóm is be van jelentve már negyedik éve. Semmit se csináltak vele. 1985-ben kaptuk a lakást, azóta egy szalmaszálat se tettem rajta keresztbe. A csatornámat egy évvel ezelőtt mérték fel. Lemérték, hogy mennyi anyag kell hozzá, de egy métert se hoztak azóta se. Az ingatlanlál dolgoztam és ennek ellenére se tettem semmit. A férjem négy éve munkanélküli. Tizenhét, tizenhárom és egy kilenc éves gyerekünk van. Nagyon szegényen élünk. Csak az iskolás könyvek nyolcezer forintba kerülnek. Továbbtanulásról nem is lehet beszélni.

– Mit csinál egy tizenhét éves fiatalember egész nap, ha nincs munkája? – kérdezem.

– Lány az! Mit csinálna? Semmit.

– Mi lesz vele?

– Majd férjhez megy. Ezt tudja majd kezdeni. Tanulni nem tud, dolgozni nem tud, eltartani se tudja magát, egyszerűen majd férjhez megy. Hála Istennek, van kilátásba egy jó férjnek való.

Sok a gyerek. Többnyire koszlott ruhákban szaladgálnak. *O. Zsanett* nem futkározik, nagyra meresztett szemekkel néz bennünket és hallgat. Tiszta, fehér pulóverében kéri a környezetből. Megkérdezem, hogy jár-e iskolába.

– Harmadikos vagyok és négyes tanuló – feleli csillogó szemekkel. – Az olvasást és a matematikát szeretem a legjobban.

– Milyen itt élni? – teszem fel neki a világ talán leghülyébb kérdését.

– Jó is..., meg rossz is – mondja és valahová messzire néz. Hallgatunk, nézzük az udvaron sürgölődőket. – Lenéznek bennünket – szakadt ki belőle kis idő múlva. – Lenéznek a Karancs utcaiak is, meg akik innen fentről jönnek.

– Miért?

– Mert idegériek vagyunk. Én nem szoktam megmondani senkinek, hogy Idegérben lakom...

Elhúzódik. Amikor úgy érzi, hogy nem figyelek rá, eloldalog. A ház sarkán megtorpan, egy pillanatig merőn figyel, aztán eltűnik a málló fal mögött.

Az Alsóidegér úton magánházak gondozott sora, egy egészen más világ fogadja a nézőlődt. Egyik-másik udvarban nyugati kocsis és parabola antenna virít. A kertek többsége

gondozott, ápolt. Az utcából átjáró nyílik a felső útra. *Radics Józsefnét* Ernő kiabálja ki a lakásából. Radicsnééknak tizenötezer forint lakbérhátralékuk van. A kapuban beszélgetünk. A kerítésükön belül gondozott, ápolt a kert és üvegeranda-szerű előtér is tartozik az épülethez.

– Az öt gyerekem közül hárommal vagyok itthon – kezdi akadozva Lakatos Ernő biztatására. – Huszonhárom éve lakom itt Idegérben. Szeretném letörleszteni ezt a hátralékot és megvenni a lakást, mert öt helyiségből áll. Mi alakítottuk ilyen előterésre. Ezt a férjem csinálta. Nem akarják eladni. Egy éve kértem, de nem akarják adni. Nem tudom, miért. Munkahelyem az nekem sincs. Tíz évem volt a Tűzhelygyárban, hat éve meg beteg az apósom, öt ápolom. Nyomorék szegény. Nekem azt mondták, hogy semmi se jár, mert tizenkét éve már, hogy nem dolgozom. Ezért. Úgy küldtek el terhesen a gyárból. A tanács meg a pártbizottság a gyermeknevelést javasolta. Akkoriban ez ment. A férjem is munkanélküli lett közben. Huszonkét év után küldték el. Brigádvezető volt az útépítőknél. Munkanélküliből, meg a hétezerötszáz családiról és hatezer ápolásiból élünk. Hetvenhárom éves az apósom és bármi történhet. Hat éve ápolom, de az nem számít be schova. Nyugdíjba se. Egy évet ha számítana, akkor kaphatnék valami munkanélküli segély-félét. Nem értem ezt az egészset. 12, 14 és 18 évesek a gyerekeim, akik még itthon vannak. A nagyobb lányom ruhakészítő, ő pár hete a cipőfelsőrész készítőknél tudott elhelyezkedni. Háromezer-háromszázat fizetek a lakásra novembertől, becsületesen. Nem akarom, hogy kirakjanak. Nagyon sok ez a teher. Van nekem bojlerom is, de rossz, nem tudjuk megcsináltatni, így lavórban mosdunk, hiába van fürdőszobánk is.

Rákérdezzünk a szemközti telken lévő gazdátlan, ajtaját, ablakát vesztett lakásra.

– Van a gazdájának vagy kétszázezer hátraléka. Vagy két éve így áll már, üresen. Egyedül volt és befogadták, ezért nincs most itt senki, pedig odaadhatnák már valakinek. Biztosan örülnének neki olyanok, akik albérlésben lagnak...

Fáskamra sor az egyik síkátorban. A kamrasor egyik ajtaján kiszegezett papírdarab. Dűledező betűkkel írt szöveg: „*Ez a bunker Radics Rajmund tulajdona...*” A tizenegy éves tulajdonos büszkélkedik: – A környéket is én tartom itt rendben. Megengedték, hogy ez a bunker az enyém legyen. Kitakarítottam, itt van mindenem. Mutoztatja a játékeit, a kis saját kuckót. Gondosan lelakatolja, miután megköszönjük, hogy megnézhattuk a birodalmát.

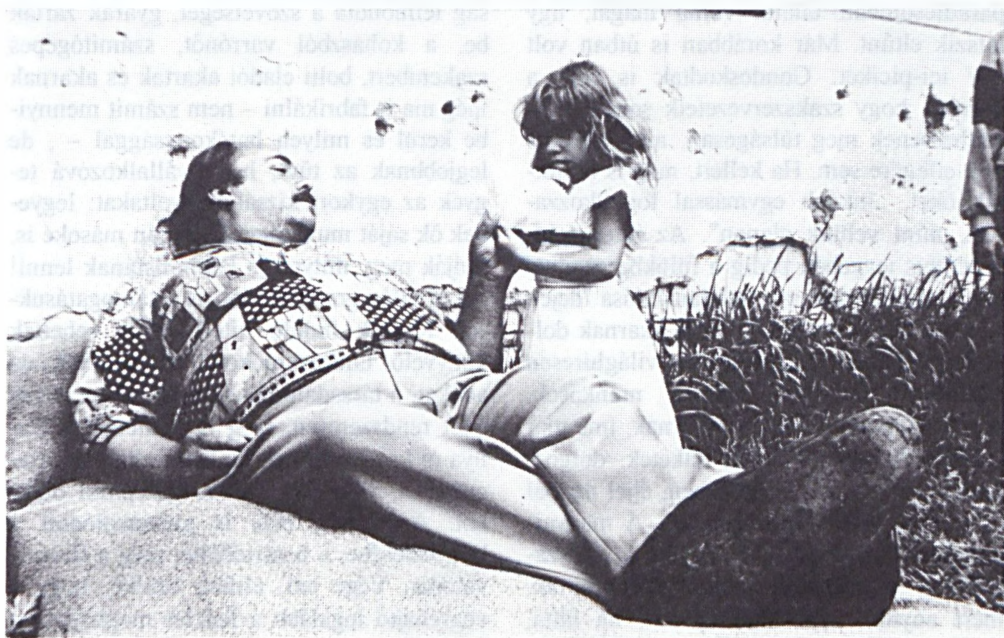
Visszasétálunk a kolónialakások sorára. *Oláh Sándorné* gyógyszerész a Bereczki Máté úti barakkalakások fölötti szép kertes magánházában lakik, az utca végén. Két ház áll itt egymás mellett. A sarkon lévő az övé. A kerítése mellett földút kapaszkodik fel a Kővirág utcai magánházak sorához. Gazos rét körös-körül. A szemközti domb tetején messziről zöldellnek a telkes gazdák gyümölcsfái. Alig száz méterre van innen a Baglyaskő, a nevezetes vulkanikus természeti képződmény, tövében autóbuszmegállóval és egy táblával, amelyik megmagyarázza a keletkezését. A felirat utolsó sora: „Védjük és óvjuk a természetet!” Közvetlenül a tábla mellett nyitott árokban folydogál a víz, végig a barakkalakások sora előtt, egészen a dűledező végéssorig, hogy az átfolyó nélküli résznél szétterülve felszívódjon a miazmás réten. Oláhné a kerítésen könyökölve panaszkodik az iszonyú bűzre, amit a Kővirág útról időnként lezúduló derítő vagy derítők tartalma okoz.

– Itt folyik végig a kertem mellett és a telek sarkánál szétterül – mutatja a szennyár útját. Aztán elmeséli, hogy voltak már kinn megnézni ezt a dolgot az illetékesek, de nem jutottak semmire. Állítólag túl nagyhatalmú emberek laknak felettük, abban az utcában ahonnan rájuk és a telepre zúdítják a mocskot. Megnézzük a telek sarkát. A napsütés felszárította a tócsát, de így is látni néhány gyanús foltot. A szomszédasszony csatlakozik a panaszkodóhoz. Rövidesen kisebb csődület alakul ki körülöttünk. Egyre dühösebbek az emberek a tehetetlen hatóságra, a világra, tán még az Istenre is. Baranyi Kálmán ment ki a szorult helyzetből. Közeli lakásába invitál egy kávéra. A cseppnyi udvar tisztára söpört. Szépen gondozott, fiatal gyümölcsfákat mutat. Ő ültette és ápolta őket. A lekerített porta egy részében ólak. A kifutóban hizó túrja a sarat. A lakás verandáján cserepes növények.

– Kidobták a kukába, én meg fogtam, hazahoztam és ápoltattam. Ugye szépek? – kérdezi. Őlébe veszi az unokáját és dédelgeti.

A barakksorok között személykocsi áll meg. A csigaátvevő. Pillanatok alatt vagy tizenötven sorakoznak a legkülönfélébb tárolóalkalmatosságokkal a kezükben. Az átvevő mér, fizet. Nyolcvan forint egy kiló. Visszafelé caplatunk. Egyik-másik ablak alatt bekerített, pár négyzetméternyi terület. Paradicsom. Ugyan beérik-e?

Rugdосom az üvegcserepeket. Idegér mögöttünk, éli tovább a maga sajátos életét.



Mikuska István idegéri fotója

A munkásosztály nyomában

A társadalom vezető ereje, a munkásosztály, amely alig pár évvel ezelőtt még a parasztsággal szövetkezve vívta harcát a szocializmus alapjainak lerakásán fáradozva ahelyett, hogy a nagy teoretikusok, majd a későbbi kiscbbek által összeálmodott paradicsomban találta volna magát, úgy látszik eltűnt. Már korábban is útban volt egy ici-picikét. Gondoskodtak is róla a vezetői, hogy szakszervezeteik sohasé erősdhessenek meg túlságosan, még pirosságuk ellenére sem. Ha kellett, meg is osztották őket, „inkább egymással foglalkozzanak, mint velünk alapon”. Az internacionalizmus jegyében pedig a fülükbe sugdosták – a lengyelek rakoncátlankodása idején –, hogy „azok a csúnyák nem akarnak dolgozni, ti bezzeg öntudatos, sőt világhíresen szakadásig robotoló magyar munkások, példát mutattok az egész tábornak, íme már lehet Trabantotok, hobby-telketek, dolgozhattok gmk-ban, a kertetekben, éjjel nappal és meg is lesz az eredménye”. A magyar, öntudatos munkásság dolgozott is inaszkadtaíg, a családok lassan felbomlottak, mert anyuka nem látta apukát, ha látta, akkor többnyire aludt, az orra majdnem a

tányérba verődött annyira fáradt volt, a gyerekekre jóformán már rá sem tudott nézni, de vett maga helyett színes televíziót, automata mosógépet, még nyaralásra is futotta.

A „jó világnak” vége szakadt, a rendszerváltás megforgatta az ipart, a parasztság felmondta a szövetséget, gyárak zártak be, a kohászból varrónót, számítógépes szakembert, bolti eladót akartak és akarnak még ma is fabrikálni – nem számít mennyibe kerül és milyen hatékonysággal –, de legjobbnak az tűnt, hogy vállalkozóvá tegyék az egykori kizsákmányoltakat: legyenek ők saját munkáltatóik, netán másoké is, tudják meg, milyen jó kapitalistának lenni! Az új világ gondoskodott is a támogatásukról. Kaptak induló hitelt, részt vehettek könyvelő tanfolyamokon, megemelték az adókat, a társadalombiztosítást, ellenőrizték őket rendszeresen, meg is büntették a fránya új kapitalistákat, ha nem adtak a vattacukorról, vagy egy szál sárgarépáról blokkot. A többség bele is gubancolódott a könyvelésébe, a határidőkbe, meg a fizetnivalóiba. Vége lett, eltűnt, örülve, hogy a végrehajtó legalább a fedelet meghagyta a feje fölött. A visszaadott vállalkozói bizo-

nyitványok ezer, meg ezer birtokosa jött rá, hogy hiába fizette, amit kellett, neki már munkanélküli segély sem jár. A munkanélküliek szervezett tüntetésén – holott Nógrád megye a legutolsó adatok szerint is az ország utolsó három legrosszabbja között kullog –, mégis alig páran lézengtek Salgótarján főterén. Indokolt a kérdés: hová lett a munkásosztály?

Egy biztos: a huncut adatszolgáltatók szerint tovább csökkent a regisztrált (!) munkanélküliek száma Nógrád megyében. 1997 május végén 15250-en szerepeltek a Munkaügyi Központ nyilvántartásában, 2027-en szüneteltetve ellátásukat. Még így is 16,6 százalékos a megyei munkanélküliségi ráta. Salgótarján vezet 20 százalékos mutatójával. Májusban 1130-an kerültek be a nyilvántartottak közé. A falvakban a polgármesteri hivatalok nem tudják megmondani, hogy kik a regisztráltak, csupán a jövedelempótlósokat tarják nyilván, no meg azokat, akiknek már az sem jár, hacsak le nem tudják tölteni velük a 90 napos robotot, amit most nem a földesúrnak, hanem valami – senki sem tudja igazán kinek – nagyobb hatalomnak kell leróni. Az agyszülemény nyomán a köz(!)munkások aztán gyomlálják a város virágos kertjeit, a villanyszerelő tulipánt ültet, a pályakezdő technikus mehet utcát söpörni és mindenki örvendezhet, mert már jó Salgótarján levegője, nem dől a gyárműanyagból a füst meg a korom, az ország legpiszkosabbjai közül végre kiverekedhette magát a település a legszegényebbek közé. Az értelmiség konvertálható képzettséggel rendelkező okosabb része elfutott a megyéből, vagy már csomagol. A szakmunkások még mindig valamiféle döbbenetben leledzenek, az alacsonyabb végzettségűek pedig már régen túlcstek mindenben. Nem remélnék, fekete

munkát vállalnak – ha találnak –, reszketnek az ellenőrzésektől, hiszen tulajdonképpen bűnözőkké tette őket a hatalom, és idegeik nyugtatására egyre gyakrabban látogatják a kocsmákat. A semmi ágán ülnek és vacognak is rendesen.

Így van ezzel Cs. Gábor is, akinek a konyhájában a hatvanas évek beli konyhaszekrényt támasztja meg egy jókora pofontól a tíz éves fia, mert fagylaltra mert pénzt kérni. Apuka dühödten és némileg kapatosan magyarázza, hogy azt sem tudja már mennyibe kerül egy gombóc, pedig pár évvel ezelőtt még kiöltözve ment be a család a városba minden szombaton sörözni, fagyvizni, „jókat zabálni”.

– Megérdemeltem a szentségit... – csapkodja az asztalt, amin csak úgy ugrálnak a kannás borral töltött poharak. – Dolgoztam, mint egy hülye a kemence mellett, műszak után a gmk-ban és ha volt egy csepp időm, akkor kapáltam azon a k... telken. Azt adtuk el először. Elsők között rúgtak p...án. Van már vagy hét-nyolc éve. Akkor még két év volt a munkanélküli, végkielégítést is kaptam... Megmondom őszintén nem estem kétségbe. Még jól is esett egy darabig a pihenés. A pénz fogyott, munka sehol sem volt. Próbálkoztam ezzel azzal. Bálás ruháztam, meg zöldséget is árultam. Mindenre csak ráfizettünk. Elúszott minden, ami harminc év alatt összeszedtünk. A végén még a lakást is eladtuk, így kerültünk ide, ebbe a kib...ott kolóniába. Örültem, hogy ki tudtam szállni a körhintából.

Cs. Gábor felesége vékony, törekeny asszony. Nem ül le közénk, teszi veszi körülöttünk a semmit.

- Ezt is kb...ták - bök rá a férje, úgy hogy rá sem néz. - Itt vagyunk két gyerekkel, a segélyekkel, egy csomó kifizetetlen számlával. Igen. Lopok is néha – kapja rám a tekintetét és elhallgat, várva, hogy mit

szólok hozzá. Nem szólok semmit. A csönd kínossá mélyül. Nagyot kortyol a poharából.

– Mit? – kérdezem, megtörve a csönd falát.

– Cigaretta a boltból – feleli szinte azonnal, majd némi habozás után folytatja. – A volt telekszomszédaimtól is lopok. Jól ismerem a terepet is, meg a szokásaikat, hogy mikor vannak kinn. Zöldséget, meg minden félét... Fát is lopok az erdőről, az idegen kocsmából elhozom a poharat, a hamutartót... Betörni még nem mentem, de lehet, hogy arra is sor kerül.

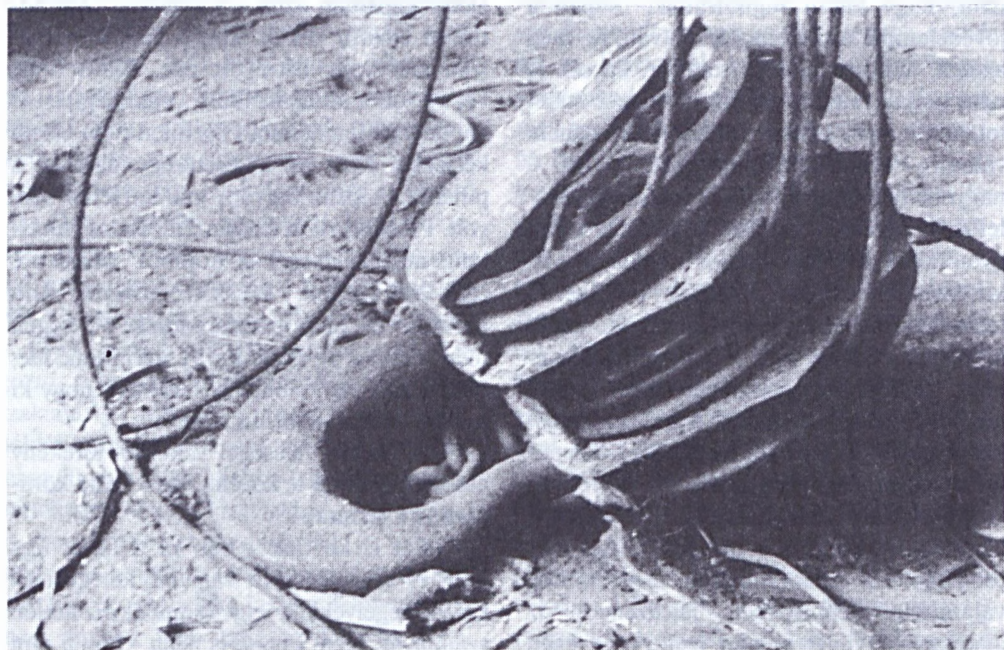
Kiordítja a gyereke nevét az udvarra. A lurkó arcán még ott piroslik az ujjak nyoma. Az apa beletúr a farzsebébe. Pár darab fémpénz között válogat. Nincs közötté százast. Kiszámol az asztal sarkára ötven forintot. A gyerek moccanatlanul áll, még a lélegzetét is visszafojtja.

– Nesze fagyira – mordul rá az apja. A kis kölyök egyetlen mozdulattal markolja össze az aprót és szemvillanás alatt eltűnik. Cs. Gábor nem néz fel. Keze ökölbe szorítva nyugszik az asztal lepattogzott műanyag borítású lapján, a pohár mellett. Újra ránktelepszik a csend.

*

T. Zsuzsanna Salgótarján egyik legzajosabb utcájában lakik két gyermekével. Kamionok, teherautók és személykocsik százai száguldanak el nap, mint nap közvetlenül a szobaablaka alatt.

– Az egyik nagyapám huszártiszt volt – meséli. – Csak hallomásból ismertem, korán meghalt. A másik nagyapámat Szlovákiából telepítették át. Szerencsénk volt.



Gyurián Tibor salgótarjáni üzemi fotóiból

Másoktól mindent elszedtek, ők meg bepakkolhatták a motyójukat egy vagonba. Csanádalbertiben, egy Makó melletti kis faluban találtak helyet. A hercehurcába belebolondult. Inni kezdett, végül felakasztotta magát. Ebben a családban született édesanyám, aki a közelmúltban halt meg. Annak idején egy rokonunktól hallotta, hogy Salgótarjánban van állás és felvesznek rendőrt, postást, vasutast. Jelentkezett mind a három helyre. Áttelepített volt, a postáról szó sem lehetett. Rendőrnek talán még fel is vették volna, de megunta a pesti felvételin az egész napos politikai dumát. Így aztán a vasútnál talált munkát. Apám családja Jászpátiiban élt, ő itt Tarjánban az erőműben dolgozott. Megismerkedtek, így születtem én fizikai szülők gyermekeként 1961-ben. A vásártéren egy pincelakásban kezdték az életüket. 1963-ban vették ezt a házat.

Nemkívánatos személy voltam már a bölcsődében is. Verekedtem. Az óvodában meg engem vertek. A Május 1. úti iskolába jártam, olyan osztályba, ahol mindössze három gyereknek voltak ilyen csotrogány szülei, a többieknek meg jólszituált értelmiségi. Most már tudom, ha nem abba az osztályba kerülök, talán minden másképp történik. Már harmadikban elhatározták, hogy én hármas leszek. Az is maradtam, annak ellenére, hogy rajzversenytiltól kezdve mindenben részt vettem. A balassagyarmati óvónőképzőbe jelentkeztem, nem vettek fel. Elmentem az egészségügybe a három éves képzésre. Apám akkor már kohótüzelő volt az Ötvözetgyárban, anyámat nem nagyon érdekelte mit csináljak. Mindenre magamnak kellett rájönnöm, a saját fejem után mentem. Általános asszisztens és ápolónő lettem. Terhes voltam már, amikor bekerültem dolgozni a kórházba a szülészetre. Fél

évig tudtam csinálni, azután elmentem gyesre. Két év után a terhesspatológiára vettek vissza. A főnővér rettenetesen utált. Úgy osztott be, hogy hol láttam a gyerekeket, hol nem. Kértem, hogy tegyenek át máshova. A szülészetre kerültem. Iszonyú sokat kellett dolgoznom, rendesen magamra hagytak a többiek. A véradóban volt egy hely, állandó nappalos, átmenetem oda. Egy évig bírtam. Nagyon félttem a főnöktől, ráadásul volt egy kolléganőm, aki örökké piszkált. Persze én is odamondogattam neki. Budapesten a Szabadság hegyi kórházban találtam jó helyet. Lakást ígértek, nem kaptam, nővérszállás, a gyerek itt-hon... Jó helyem volt, kétszer annyi fizetéssel, mint Tarjánban. Egy évig ingáztam. Éjszakánként a postán is dolgoztam, levelet válogattam. Nem sokáig bírtam, már mindenhol elaludtam. Fakkokba kellett rakni a levelet az irányítószám szerint. Ez volt a Tosiba gép. Egy teremben dolgoztunk, amit a gép nem tudott feldolgozni és szerintem ez volt a küldemények 90 százaléka, azt válogattuk kézzel. A végén már két levél között aludtam egy sort. Időközben elváltam az első férjemtől, anyám vigyázott a gyerekekre, nem lehetett tovább ezt a helyzetet tartani és vissza kellett jönnöm Salgótarjánba. Három hétig nem volt munkám. Ez már olyan 1982-83-ban volt... Bármit elvállaltam volna. Varrótanfolyamra, gépipró tanfolyamra jártam. Beiratkoztam a szakközépiskolába. Közben az történt, hogy az ablakunk alatt volt egy baleset. A szerencsétlen gépkocsivezető beleszorult a kocsi-ba, egy mentős meg egy rendőr rángatta kifelé. Én kirohantam a csattanásra, hátha segíteni kell és elkezdtem veszekedni velük, hogy mit csinálnak. Szó szót követett, igazoltatni akartak, persze, nem volt nálam semmilyen papír, erre bevettek. Gyorsított

eljárással, hivatalos személy megsértése, vagy valami ilyen címszóval hat hónap javító nevelő munkát kaptam. Időközben a vasútnál találtam helyet, jól fizettek. Sorompóőr lettem. Tanfolyamot kellett végezni, komoly vizsga volt. Bár nem éreztem jól magam, nagyon utálatos emberekkel dolgoztam együtt, ott kellett maradnom az ítéletem miatt. Zaklattak éjszakánként, tetszett nekik, hogy fiatal nő van közöttük. Jött a második férjem, lejárt az ítéletem is. Két és fél év után aztán otthagytam a vasutat. A vásártéri körzetben találtam szerződéses állást. Onnan Zagyvarónára mentem át, mert az állandó volt. Körzeti szakápolóit végeztem. Terhes lettem, elmentem gyesre. Mire visszamentem dolgozni, új orvos került oda. Az orvos-írnok akart a helyemre menni, nem tudom, miket mondott rólam, biztosan jól elázott, mert az új orvos nem akart elfogadni, közölte, oda ne menjek vissza. A második férjemmel gondok voltak, családi problémák..., minden összejött. Állást kerestem, de valahogy elterjedt rólam, hogy büntetett előéletű vagyok, nem akartak sehova felvenni. Nem tudták, hogy miért büntettek, de a pecsét rajtam maradt. Kezdődött a munkanélküliség világa. Támogatták azt, aki munkanélkülit alkalmazott. Kaptam egy ígéretet, hogy felvesznek, ha nem lesz állásom, mert akkor még pénzt is kapnak utánam. Erre én felmondtam. Közben ugye kiderült, hogy egy rossz hírű büntetett vagyok és mégsem kaptam meg az állást. Az utcán maradtam. A Népjóléti Képzési Központban egy éves szociális asszisztensit végeztem. A végén bekerültem a baglyasi diákotthonba, de ez csak egy nyarat tartott, szerződéses munka volt. Pedagógiai asszisztensi állást találtam a pálfalvai iskolába. Rögtön az első leépítésnél elküldtek, holott mindent megtettem.

Igaz, szépen elbúcsúztattak. Újra a baglyasi diákotthonba vetek fel, de megint csak lejárt a szerződés. Bányaterenyén kitanultam a szőnyegszövést. Most azt csinálom itthon. Pénz nincs belőle, inkább csak ajándékba adogatom őket. Azon gondolkodom, hogy kiváltsam-e az ipart, de nem igazán vagyok meggyőződve róla, hogy e mellett a tb fizetési kötelezettség, meg adószabályok között érdemes. Segélyekből tengődök.

*

Sz. Géza este kilenckor ér haza. Gyesen lévő felesége és két kisgyermek várja a panellakásban. Szombat este van, munkából jött.

– 1964-ben születtem – mondja és nagyot sóhajt. Sugárzik belőle a fáradtság. Tudom, hogy a fenébe kíván, mert legszívesebben fürödne, enne és lefeküdné... – Baglyason jártam általános iskolába, onnan Szécsénybe kerültem a mezőgazdasági szakközépiskolába. Két évig tudtak elviselni, aztán kirúgtak.

– Miért? – kérdezem, igyekezve kihasználni azt a kis szünetet, amit a felesége okoz, míg rántott csirkemájat tesz eléje. Petrezselymes új krumpli és saláta van mellé. Nagyot nyelek.

– Miért? – kérdez vissza tele szájjal. – Nem tudom. Tényleg nem... Valami olyasmi volt, hogy írtam egy olyan dolgozatot, amit egy könyvből másoltam ki. Az egészet. Beadtam, kiosztották, rá volt írva egy nagy egyes. Fogtam a dolgozatot meg a könyvet, odavittem a tanárnak és azt mondtam: a k... anyádat, innen írtam ki az egészet. Miért egyes?! Hebegett, habogott... Takarodjak kifelé, meg egyebek... Elegem lett ebből az iskolából. A szakrajz dolgozataimra sorozatban egyest kaptam. Apán csinálta őket, aki műszaki rajzoló volt.

Némileg kételkedve ingatom a fejem és megpróbálom firtatni: miért alakult ki ez a nagy ellentét.

– Nem szerettek – feleli. – Rocker voltam. Szerettem a rock zenét... Nem voltam egy túl beilleszkedő típus, aki megfelel az iskolás elvárásoknak. Szécsény után elmentem az ISZI-be. Kitanultam a padlóburkoló szakmát. Négyessel végeztem. A Nógrád Megyei Állami Építőipari Vállalatnál dolgoztam egy darabig. Bevittek katonának, onnan a rendőrséghez mentem. Négy évig Pesten voltam a XVII. kerületben. Rákoskeresztúr, Rákoscaba... Járőr voltam a közbiztonsági osztálynál. Azt vártam kezdetben, hogy majd megcsípjük a bűnözőket... Kiderült, hogy ez nem így működik. Kimerül a rendőrség munkája abban, hogy „Jó napot kívánok! Forgalmi, jogosítványt!” Ezekkel foglalkoztunk a legtöbbit. Közben megismerkedtem a feleségemmel... Itt lakott Tarjánban. 1989 szeptembere volt, hazajöttem, megnősültem. Visszamentem volna a NÁÉV-hez. Akkor már leáldozóban volt nekik. Nem vettek fel. Maszkek asztalozhoz kerültem Pásztóra. Két hónapig dolgoztam nála. Egy hónapig a Mátrában robotoltunk, egy nagy fogadónak az ajtóit, meg ablakait állítottuk be. Eljött a hónap vége, adott 3000 forintot. Mondtam neki: – Ez nem megoldás! Villámgyorsan tegyél még mellé vagy hatot, aztán vegyünk egymástól érzékeny búcsút! Elmentem vissza a szakmamba az AGROFIL-hoz. Egy év után leáldozott a cégnek, létszámcsoökkentettek. Munkanélküli segély, aztán maszkek építkezési vállalkozó. Három hónapig volt munkánk. Ez már 1991-92-ben történt. Másik vállalkozó következett. Az jó volt. Parkettáztunk, fizetett is, de jött a tél, elfogyott a munka, menni kellett. Kéményseprő lettem. Olvastam az újságban, hogy 20-25 ezret

fizetnek. Első hónapban kaptam hétezet, a másodikban is hetet. Akkor kérdeztem meg a főnököt, hogy mi van?! Nem úgy van az, nem úgy van az... – makogta, és biztatott, hogy lesz az több is. Kérdezgettem a többieket. Elmondták, hogy akkor látnak csak húsz-huszonötöt, ha nagy véletlenül prémium van. Otthagytam őket. Biztonsági őr lettem az ARAMIS-nál. Elfogadták a rendőrségi iskolát. Nyolcvan forintos órabért kaptam és 200-250 óra után haza is hoztam néha tízezer forintot. Lehúztam tíz hónapot, bízva abban, hogy egyszer majdcsak több lesz, megunják, rájönnek, hogy ez kevés. Elég volt. Megint segélyen. Aztán egy véletlen folytán sikerült egy jó munkahelyet találni. Megfizetnek. Az a hátránya, hogy nagyon sokat vagyok távol otthonról. Vidéken, Sárváron, Győrben, Szombathelyen, Veszprémben dolgozunk. Szálláson lakunk. A munka nehéz, tetőkön dolgozunk télen, nyáron. Néha tizenegy órát naponta, de megfizetnek. Ez van.

– Megkérdezhetem, mennyit keres?

– Inkább ne. Maradjunk annyiban, hogy jó a pénz, de sokat vissza is hordok. A feleségemet nem látom hetekig, ha nagy néha hazajövök szombatra, vasárnapra a gyerekek le sem másznak rólam. Elrepül az idő és újra menni kell. Egyszer ki akartam menni Németországba dolgozni. A feleségem itthon marasztalt, nem mentem. Súlylyedtünk lefelé... Már ő is belátja. Itthon maradok és végünk van, vagy megyek. Nincs más megoldás.

*

K. Jánosné Salgótarján egykori legszebb utcájában, az Acélgyári úton lakik, az egyik kocka panel negyedik emeleti lakásában. Baleset érte a múlt évben. Paradicsom befő-

zés közben elcsúszott a konyhában és olyan szerencsétlenül esett, hogy össze kellett szegecselni a lábát. Szeretné eladni a lakását. Nem bírja a lépcsőt. 1942-ben Bánhidán született.

– Édesapám bányász volt – meséli. – Tatabányán laktunk. Apám a 14-es aknában dolgozott. Én a hatos aknában jártam iskolába. Télen a nagy hóban sokat kellett gyakorolni, elég messze volt az iskola. Édesanyám otthon volt velünk. 1952-ben kerülünk el az Újvárosba, ott fejeztem be az általánost. Azonnal el kellett mennem dolgozni. Négyen voltunk testvérek. A nővérem gimnáziumba járt, a szüleim válás közben voltak. Tizenöt éves voltam. Azóta a nyugdíjig egyfolytában dolgoztam. Az öcsém pár évvel ezelőtt halt meg, a nővérem és a húgom élnek, most is Tatabányán laknak. Édesanyámnak is el kellett helyezkedni, a vasútnál talált helyet. Már ő sem él. A győri vendéglátónál kezdtem a vágáriskola konyháján. A húgom Pestre került dolgozni a pamut-textilbe. Mentem én is. Bolyhozó voltam. Szerettem ott lenni. Salgótarjáni futballista vette el, itt tartották az esküvőt. Akkor ismerkedtem meg a férjemmel, aki acélgyári volt. Így kerültem Salgótarjánszabásba. 1964-ben a kórház mosodájában kaptam munkát. A Salgó úton laktunk, először a kolónia házakban, egy szoba-konyhás lakásban. Az anyósommal éltünk együtt. Terhes voltam. Vizes, salétromos volt a lakás. Koraszülés..., a kicsi meghalt. Elmentem a kezelőorvosomhoz és mondtam neki, hogy szeretnék gyereket, egészségesebb lakás kellene. Kértem: segítsen! A férjem révén sikerült az acélgyári úton lakást kapni. Egy szobás volt az is, de elég nagy helyiségek voltak benne. A spájzot átalakítottuk, így lett fürdőszobánk és nem kellett az udvarra járni vécére. Közben anyósom megbetegedett, ápolnom kellett,

otthagytam a kórházi három műszakot, ahol nem lehetett sehogy úgy egyeztetni a férjemmel, hogy mindig legyen valaki otthon. Bekevertem az Acélgyárba. Nem volt könnyű bejutni. Ismeretség, protekció kellett hozzá. Kezdetben a bálacsévéllőbe, azután fel a kötőbe raktak, anyagot válogatni. Megbecsülték az embert, ha rendesen végezte a munkáját. Szakszervezeti aktivista, bizalmi lettem. Megválasztottak vállalati nőfelelősnek. Kismamákat, betegeket látogattam. Felméréseket végeztem a nyugdíjasokról, persze mindezt a munka mellett. Jött aztán egy jutalmazás, nem, értettem vele egyet. Megmondtam, hogy egy bizonyos ember megérdemli a jutalmat és nem azért ment el betegállományba, mert nem akart dolgozni. Dróthúzó volt az illető. Gyűlés volt, felálltam, kipakoltam. Másnap utánam szólt a szakszervezeti titkárnő, hogy menjek az irodára, hívatnak. A huzalmú akkori főnöke, meg a titkárnő alá akarták velem íratni a jutalmazottak listáját. Megmondtam, hogy ne csak akkor kelljen a bizalmi, amikor alá akarnak íratni, meg kommunista műszakokat kell szervezni, meg a tagdíjakat beszélni. Kiabálni kezdett velem a titkárnő. Bevágtam magam mögött az ajtót. Otthagytam a huzalmúvet, ahol kiváló dolgozó voltam, még miniszteri kitüntetést is kaptam. Átmentem a MEO-hoz. Tanfolyamot kellett végezni. A férjem tanított sublerrel mérni, logarléccel számolni. 1975-ben aztán kaptuk a gyártól ezt a lakáskiutalást. Akciós OTP-s lakás volt, ki kellett fizetni. Azok juthattak ilyenhez, akik jól dolgoztak. Ez az utca akkor még csendes, békés hely volt. Ma már rettenetes. Hiába szólunk a polgármesternek, a képviselő uraknak. Ígérni ígérnek. A szó elszáll... Itt már pokol élni. A szavazatunk bezzeg kellett. Kóbor kutyákkal van tele az utca, olyanokat raktak

ide a régi házakba, akik szétszednek mindent, a játszótéren szétverték a hintát, rájuk szólni sem lehet, visszaordibálnak, káromkodnak, éjszaka pihenni sem lehet tőlük. A múlt héten tömegverekedés is volt, a nőket molesztálják.

Mi lettünk a kisebbség. Egyre többen, faluról, ki tudja honnan jönnek. Szerintem azt se tudja a hatóság, kik laknak itt. Négyöt család él együtt egyetlen lakásban. Az emberek rettegnek tőlük, bezárják magukra az ajtót. Ez lett az Acélgyári útból. 1975-ben vettük ezt a bütort is, amit itt lát. Jutott tévére, porszívóra is. Jól éltünk, pedig akkor már hárman voltunk, mert megszületett a kislányom. Anyósom még a régi lakásban halt meg. Jártunk üdülni a gyártól ... Nem volt rossz életünk.

A MEO-n dolgoztam végig. Onnan raktak korengedményes nyugdíjba 1993-ban. A leépítésnél én kértem, hogy mehessek, ne olyan nőt küldjenek el, aki egyedül neveli a gyerekét, vagy ne egy életerős férfit. 8.800 forintot kaptam. A férjem is korengedményesen jött el, negyvenkét évi munka után. Így vagyunk. Nyugdíjasan és be kell osztani minden fillért.

*

A Salgótarjánhoz közeli falucska mellékutcájában kerülgetem a pocsolyákat. Jókora eső eshetett. Megtalálom a keresett házsámot és egy pillanatig elképedten nézegetem a rozzant parasztházikót, a talán alapja sincs tornác időtől megfeketedett



Gyurián Tibor salgótarjáni üzemi fotóiból

tartóoszlopait, a helyenként vakolatát vesztett, vályogtégláit mutogató falakat, a gazos udvart és a redves léckerítést.

E. Mihály a gazda, egy alföldi kis faluból került húsz évvel ezelőtt Salgótarjánba. Szakközépiskolába járt és félig gépészmérnöki képzettséget szerzett. Többszöri magyarázata után sem tudtam beilleszteni az általa emlegetett tanintézményt a magyar iskolaügy annak idején még nem is annyira szövevényes rendszerébe. Egy biztos, lehetett a papírjaiban valami, mert az ingatlankezelőhöz rögtön csoportvezetőnek vették fel.

Igaz, ugyanúgy hegesztette a leszakadt lépcsőházi ajtókat és szerelte az ablakokat, mint a többiek, akikkel járt, de valamivel több volt a fizetése. Ismerősömet, ápolónőt vett feleségül és kezdetben az anyósáéknál lakott. Két kicsi is megérkezett, annak rendje és módja szerint, az állami támogatás és az OTP követelte időben, mert időközben sikerült tetemes hitelt felvéve a Beszterce lakótelepen lakást vásárolniuk. Élték is a szorgos mindennapokat, utazgattak az alföldi rokonokhoz a használtan vett, örökké „köhögős” Trabantjukkal, és zöldséggel, gondosan megtisztított csirkékkel, libákkal, disznótorossal megpakolva érkeztek haza. A mennykő akkor csapott be, amikor Mihály elveszítette az állását, a felesége meg közben gyesen volt a második gyerekkel. Egy darabig bírták a szülők a segítséget, de egy idő után ők is feladták. A sors szólt közbe, a felesége édesapja meghalt. Az egyedül maradt anyósának eladták a lakását, a sajátjukat is, kifizették felhalmozódott adósságukat, megvették ezt a kis házat és kiköltöztek a „mamával” falura.

A nyugdíjas anyós tesz vesz a ház és a gyerekek körül, Mihály felesége visszament dolgozni a régi helyére. A családi kupaktanács végül úgy döntött, nincs sok értelme alkalmi munka után szaladgálni: jól van így, ahogy van, tartson Mihály nyulakat, csir-két, disznót, dolgozzon a kertben és majd megéleik valahogyan.

A szobában felismerem a bútorokat, amiket még a Beszterce lakótelepi lakásukból mentettek ide. Szürcsösljük a kávé.

– Nyom nélkül telnek a napjaim. Egyik olyan, mint a másik. Elpepecselek az ólak körül, a kertben. Az olvasásról leszoktam, lassan már tévét sem nézek – mondja Mihály és ide-oda jár a szeme a szőnyegen szétdobált játékokon. – Időnként leadom a nyulakat, abból van egy kis pénz és elmelegyek az itteni haverokkal a kocsmába. Munkás voltam, paraszt lettem. Olyan vagyok, mint a disznóim. Nyakig a langyos pocsolóban és már csak a kést várom a nyakamra. 42 éves vagyok és előttem a semmi.

A munkásosztály eltűnt valahová. Társadalmi súlya, ha egyáltalán volt valaha is, a semmibe foszlott. Ráerőltetett, felülről irányított szervezeti helyére és helyett nem volt képet újat, hatékonyat létrehozni. Az osztályharcban évtizedekig győztesnek kihirdetettek nem tudják, mit tegyenek egy olyan új világban, ahol könnyen megkapják a munkaadótól: „ha nem tetszik, ott az ajtó!” Tétova sztrájkok, valamit elkezdő kirúgott szakszervezeti vezetők jelzik, hogy hosszú évtizedek kellenek még az érdekérvényesítés és érdekvédelem újratanulásához. Lassan, nagyon lassan tudatosul: a Paradicsom hamis ígéret volt.

Zsibói Béla

Ami ilyen, az nem más

Én megmondom magának, hogy az, amiket itten tőlem akar hallani ez nem téma, ha az embernek fáj a feje, és nekem fáj a fejem, de azért az ilyesmi, elmondhatom, hogy foglalkoztat, mert van róluk véleményem, hogy mit gondolok, amikor ezeket halom másoktól is, nemcsak magától, azoktól, akik ezekkel vannak eltelve a rádióban, a televízióban, mert újságot ritkán olvasok, szinte soha, de fülelek, higgye el, fülelni kell, meg lesem a televíziót is az anyém szobájában, közben néha hunyok is egy kicsit, amikor olyan van, de a lényegre azért figyelek, hogy itt ez történt, ott meg az, és akkor látom, hogy hogyan állnak a dolgok, és a dolgok, meg kell mondjam, nem állnak jól, és ettől fáj a fejem, meg a magam dolgától, mert azt látom, hogy nemcsak velem van baj, hogy nincs melóm, meg azokkal a többiekkel, akik állástalanul lődögnek, hanem mindenkivel, szinte az egész világgal, a mindenféle szerencsétlenségekkel, robbantgatásokkal, a terroristákkal, és akkor ez az egész olyan, mintha én egyedül állnék szemben a sebesvonattal, hogy megállítsam menet közben a pusztá kezemmel, amire semmi esélyem nincs, ugye, meg egyáltalán, hogy jövök én ahhoz, hogy megállítsam a vonatot, csak úgy, mert ez tiszta öngyilkosság, ami foglalkoztatott is önmagában, hogy megoldás lenne nekem, csak hogy azt túl komplikált dolog csinálni, meg az igazság az, hogy félek is tőle, hát így életben maradok, ami semmivel sem jobb, genyó dolgok ezek, de amivel maguk foglalkoznak, az se jobb, mert az emberiség sorsa engem is foglalkoztat, de hogy munkanélküli vagyok, mit tehetek érte, tudja hogy van, ha nincs a kezében semmi, akkor mit csinálhatsz, hát semmit, ahogy apám is mondta, és ő tudta, mert bányász volt, jó bányász, mester, aki magát éppen ezért vájárnak szólíttatta, most a jövő hónapban lesz három éve, hogy meghalt, szóval ő mondta, hogy fiam, ha nincs a kezében semmi, szart érsz, és ez így is van, tudom magamról, mert hiába végeztem el az iskolát, ha kivették a kezemből azt a szerszámot már második éve, és ki tudja, hogy még meddig nyújtogathatom a markom, hogy visszakerüljön bele, mert lakatosra, kiváltképp bányában, nem biztos, hogy mostanság szükség lesz, ahogy én látom, lehet, de most ez van és nem más, az átképzés meg a többi olyan, hogy csak itt vagyok, ahogy látja, és beszélgetek magával róla, ezért aztán a háborús fenyegetés, ha aggaszt is, de tőlem nagyon messze van,

és ma már nincsenek olyan humbug dolgok, amivel a fateréket etették, hogy békeműszak, meg harcolunk a békéért, és békekölcsön, vagy a tüntetések, ahova el lehetett menni, ahogy mesélte ezeket a dolgokat az öreg, a kórei vagy a vietnámi háború idején, ahogy láttam a *Haireben*, meg a többi amerikai filmben, a *Jó reggelt Vietnam*, ez jó volt, szóval azok sem értek semmit, ahogy más sem ér itt semmit, amit kitaláltak, mert Szarajevóban is így volt, a szerbek, meg a bosnyákok, meg a horvátok, vagy a csecsenek és az oroszok között, aztán a palesztinok és az izraeliek is már mióta, most meg a golyózápor miatt nem tudják eltemetni halottaikat a kurdok és a törökök és a kínaiakkal is így Tajvan körül, ami aztán ott tényleg fenyegetés lehetett, a békére, gondolja csak meg, nem mások ellen, hanem kínaiak a kínaiak ellen, és emlékszik, mondta a rádió is, mert hogy fülelek, hogy az ottani dollár ára rögtön lezuhant a gazdaságban, de a kurvák tarifája felszökött azon nyomban, én nem sajnálom tőlük, mondtam is magamban, végre valakiknek jól megy, csak arra gondoltam, hogy ilyen a politika, hogy a kurváknak lesz a legjobb, már azoknak, akik csinálják a heccet, és ahogy erre mondani szokták, hogy kurva a majom is, de az anyja is, amit úgy kell értelmezni, hogy az is kurva, aki ilyeneket a világra ... (nemzett) és akkor ilyen a világ és a politika, és akkor tenni meg mit, semmit, se az aknák, se a rakéták ellen és a katasztrófa, az atomkatasztrófával is így állunk, mert emlékszik, nem történt semmi se a franciák atomrobbantásaira most a télen, ott a Csendes-óceánon vagy hol, már nem emlékszek pontosan, valami korallszigeteknél, amikor tiltakoztak a környező hatalmak meg a világ többi hatalmai, de hiába, mert a franciák csak megcsinálták másodjára is, azok meg hiába tépték a szájukat, és akkor itt vagyok én, hát hatalom vagyok én, mondja meg, a huszonhét évemmel, meló nélkül, úgy nézek ki, mint egy hatalom, nem, én semmi vagyok ehhez, meg sok máshoz is, ami közelebb van hozzám, ami itt van körülöttem, vagy ebben az országban, amelyikben élünk, hát akkor ahhoz, ami messzebb van, mi lehetek, ahol az okosok ugyanúgy mindennel foglalkoznak, mint nálunk, de a szarban csak mi maradtunk benne, a janik, a bosnyák vagy a csecsen janik, igen a többiek is éppen csak a szarszint felett vannak, hogy levegőt vegyenek a pofázáshoz, és nincs kivétel, maguk is ilyenek, mert, aki jól mazzolázott nálunk, meg körben túl a határokon, hogy tele a zsebe, az sunyiban lapít és igyekszik még többet spájzolni ebben a megváltozott rendszerben, amiről apám, isten nyugossa, még a kezdetén megmondta, hogy nagy zűr lesz és semmi jó nekünk, mármint a janiknak, itt és máshol se, és később is mondta, én csak hallgattam az ágya szélén, akkor már betegen feküdt, mert így lett a románoknál akkor, és a jugók is lőttek már egymást, meg északon is a litvánok vagy kik és a ruszok, de másképp is igaza lett a faternek, mert ez ugyanannak a rendszernek a fonákja, ami olyan mintha megtörtént volna, csak rosszul, ha közben egyesek, a békés janik is meló nélkül úgy esnek el, mint a háborúban a katonai áldozatok, hogy többet nem tudnak felállni, és azt sem lehet tudni, hogy a lövöldözők közül ki ölte meg őket, mert annyian lőnek és annyian esnek el mostanában, hogy béke van, de amikor erre gondolok, hogy béke van, akkor azt kérdezem, hogy milyen a béke és milyen az, hogy élek és akkor úgy válaszolok, hogy minket nem az atom fog sírba dönteni, vagy valami, hanem az a béke fog elpusztítani, ami nem a mienk, amiben nem tudunk élni, nem az én békém, ami bennem van, hanem olyan összevissza, amilyen a világ, és ez látszott a világháborúk után, és most a legjobban Szarajevóban, ahol aztán van is meg nincs is béke, de lehet, nem

is lesz egy újabb békéig, ami után majd egy másik jön, és mind így, aztán, ahogy mondja, hogy ennek a békének a megvédésében a szerepemet vállalnám vagy nem, és hogy szívesen csinálnám a megőrzését, az nem téma, csak persze mi az ára, mert azt mondják mindenkinek, a békének is ára van, és ezt a politikusok tudják a legjobban, és látszik is a békéken, csakhogy, úgy a béke nekem olyan, mint a kilós ruhák boltja, ahonnan mostanában öltözködöm, hogy turkálók és olcsó, de a békémnek ennél nagyobb árat szabnak, nem tudom megfizetni, ha beledöglök se, és akkor nem tudom vállalni, meg minek is, és akkor inkább esetleg lemondok róla valami másért, ami ugyanolyan olcsó, de nem ráz, ahogy mondani szokták, vagy ráz, de jó drága és megéri, mert van benne zsozsó vastagon, és akkor mit, hogy mondjak a békére meg a háborúra meg az atomszerencsétlenségre és a jövőre, ami lesz, ha csak a mára gondolok, mert, hogy milyen a holnap, jobb ha nem tudom és hogy mit tehetek, azt, hogy kérem hagyják abba ezt az atomdolgót meg a többit is, mert Csernobilben csak hat tévedés volt, vagy ilyesmi, de ne tévedjenek egyszer sem, máshol sem, ez a kérés, mert hogy a rák amúgy is bennünk van, csakhogy, ha ez a kérés, akkor mi van, meghallja ezt valaki ... én, láthatja, nem tudom nagyon jól kifejezni magamat, hogy önálló, meg erős, vagy milyen az egyéniségem és az akaratom, lehet, hogy többet kellene olvassak, van egy pár könyvem, amit kiolvastam, nem telik rá, és most már újságra sem egyáltalán, szóval rossz képességem van a kifejezés tekintetében, az iskolában is ez volt a bajom, de



Gyurián Tibor salgótarjáni üzemi fotóiból

amit láttam, vagy jól meglestem, azt egyből megcsináltam, ilyen volt a mesterség is, amiben jártasságra tettem szert, mert teszem azt, ott volt a maceráj, tudja, amivel a régi bányászok mértek, az a két deszka vagy lécs, hogy valaminek a hosszát lemérik, mert colstok az hiánycikk volt, hogy mindég eltört, na most, ha én egyszer megnéztem magamnak egy távolságot, akkor legfeljebb félcentit, ha tévedtem, vagy annyit sem, a szakiskolában meg már tolmércét használtunk és én szinte milliméterre mondtam, hogy mennyi az, hogy a csodájára jártak és fogadtak is a szemértékemre, aztán a mikromérőt is szerettem, ezért is gondoltam, hogy később esetleg ékszerésznek mennék, vagy inkább műszerésznek a pontos szemem miatt, de ebből se igen lesz már semmi, szóval ilyen vagyok, a jót is meglátom meg a rosszat is, csak nem mindig tudom kimondani, mert az, hogy szia haver, mivan haver, vagy figyelj haver és a többi marháskodás az megy, de az irodalmi duma, az nem az enyém, az meg hogy erős vagyok, azt tudom és nem a kilencvenkét kilométert mondom, és ha bepapulok valami ökörködésért, akkor pláne, de ugyanakkor gyenge is vagyok, hogy megértse, itt volt mindjárt a legutóbbi karácsony, amikor összegyűltünk a srácokkal meg a csajokkal, volt egy köztük nekem is, akiért azért nem öltem volna meg magam, szóval, hogy szenteste, meg buli, és békesség, és jó is volt, aztán néhányan kiszorultunk a konyhába, ott zsibongtunk, mert piát is hozott mindenki magával, ahogy telttel, és szipákoltunk is rendesen, meg koccintottunk, és közben a rádióban ment a karácsonyi műsor, én inkább csak azt hallgattam, amiben mondták, hogy ki mit hogyan kapott, meg mi, és közben körül a nyüzsgés, amikor az egyik kicsi mondja, hogy kapott legót, meg mindent és az apja is, aztán megint a gyerek, hogy neki jött a karácsony, meg az a legó, és hogy még mit akarna, kérdezték, na akkor mondta az a kislány, hogy ha az anyukáját elhozná az angyal, mert hogy meghalt, és erre nekem eszembe jutott a fater, aki olyan volt, amilyen, erről nem vitatkozom, de volt, és legót vagy mit nem kaptam tőle, pofont se, pedig nagy volt a tenyere, meg erős, az ökle még annál is, de soha nem nyúlt hozzám, meg anyámhoz se, csak fenyegetett és akkor mindég simogatta közben a fejét, amitől aztán félttem is rendesen, szóval én nem kívánom vissza azt a nagy véleményét, mert mindig ebből lett közöttünk minden, csak ezért jó lenne, ha lenne és akkor karácsonykor, amikor az a kislány elmondta az anyukáját, én eljöttem onnét, pedig jó volt ott, másnap tudtam meg, hogy sajnálták és hogy kár volt, amiért eljöttem, csak hát mindég másnap tud meg mindent az ember, de az így is jó volt, azt hiszem szerettek, ezért mondták, és hát gyengesség volt, hogy eljöttem egy ilyesmiért, de amikor az erőre gondolok, mármint az anyámra, akkor az nem olyan, hogy mindenáron ütök, vagy ilyesmi, még ha fel is megy a puha, hanem csak olyan, hogy nem hagyom, és nem azért mert Vastagnak hívnak a haverok, kérdezze meg, ez jelent valamit, hanem mert nem szeretem a pizkoskodását, még akkor sem, ha olykor belecsap az ember a lecsóba és belecsap, mert van pénze, hogy dajdaj legyen, vagy legalábbis volt, mint akkor, hogy még friss állástalan voltam és még futotta rá, és akkor a Tánco, így mondjuk neki, a hepaj közepén, úgy ahogy mi ülünk most szemben egymással a galléromhoz nyúl és lehord mindennek, hogy hernyó meg tahó, meg gennyalak és hogy nincs vér a pucámban, meg ilyesmi, hogy elcsendesedett mindenki körülöttünk, de nekem ilyet egy haver se mondhat, mert nem igaz, és ezek nem is voltak haveraim, csak közéjük cseppentem, szóval én akkor felálltam, de mégsem ütöttem, tintás volt a Tánco erősen, akkor meg minek kalapálni.

gondoltam, csak megmondtam neki mindenki hallatára, hogy te hiába vagy menő csávó és zselézed a hajadat, csak répa maradsz, és annál jobban nem tudtam visszasérteni, hogy megkérdeztem, ki a gernyó, mondjad még egyszer, te répa, de nem mondta, hogy is mondta volna, amikor a haverei csak lapítottak körülötte, egy se állt fel, én meg tudtam, egyedül én tudtam, hogy mi a baja, mert amikor nekem már éppen nem volt melóm, még a tavaly őszen, és a telepen ki akarta rámolni a Kisboltot, mert üres volt a bukszája, egyedül engem hívott, ami nem lett volna egy ékszerész munka, igaz, de nagy dolog se, vagy két ajtó, zsanirok, néhány zár, egy hátsó rács, ilyesmi, meg az erős, és hogy lakatos vagyok, meg ami ezzel jár, szerszám, miegymás, de én akkor azt mondtam, hogy nem megyek, mire ő azt mondta, hogy jó, akkor ő egyedül csinálja, legalább nem kell osztozni senkivel, de tartsam a pofám, aztán, hogy nem lett az egészből semmi, azt mondta nekem, hogy félt a pofámtól, már mint tőlem, pedig én nem nyitottam volna ki a számat, hogy köpjek róla, mert az milyen dolog, meg mi közöm hozzá, ha nem szálltam bele, és ez volt a fontos nekem, és azt hiszem nem haragudtam ezért rája ekkor sem, amikor bántott érte, mert, aki ilyen, az nem más, de én nem ilyen bátorságra vagy erőre gondolok, hogy ott a rafkós haverei között megmondtam Táncosnak, és tudtam, hogy ezek a rafkósok, ha egy bandában vannak és ballhéről van szó, akkor szakad a fül és reped a borda, volt már ilyen, és ez eszembe is jutott, de ezzel együtt, hogy megmondtam, hogy egy répa, nekem ez egy ... (női nemi szerv) - úgy volt mindenestől, mert olyan kapok-adok alapon nem féltém, csakhogy utána haza mentem és egész éjszaka forgolódtam, vittem magamban a majrét, nem találtam a helyem, ami azért rossz, mert a fűtés miatt ilyenkor már egy szobában alszunk az anyámmal, én ott fekszem a két heverő elé tett diványon, lábtól, ahogy gyermekkoromban, persze így is hideg van reggelre, pedig a pokróc ott lóg az ablakon, ősszel együtt akasztjuk fel, hogy tartsa a meleget tavaszig, ismerem a szagát is, bányalovakra osztogatták, csak akkor már nem voltak ilyen lovak és maradt valamelyik raktárban, ha igaz, és apám is kapott egyet, nem használták, tiszta új volt, a szakszervezet, vagy mi juttatta neki ajándékba, emlékszem, március vagy április volt, vagy valamilyen ünnep, és esett keményen, olyan eső volt, hogy a fejére terített pokrócra patakban folyt a víz, amikor hajnalban hazaállított, aztán reggel anyám feltörölte a konyhában a tócsákat és a padlason hetekig száradt a pokróc, sokszor feküdtem rajta meg takaróztam vele sráckoromban, lehet, hogy benne van a gyermekkoromnak egy darabja, de akkor másnap anyámnak csak egy bánata volt, hogy az éjjel apádnak valahol elmaradt az inge és a kiskabátja, mondta, és tudja meg, nem lett belőle semmi rossz szó közöttük, szerették egymást, vagy ilyesmi, igaz, hogy apámnak ez a harmadik házassága volt, és tudta a békesség megtartásának a módját, mert, negyven évesen vette el a nála fiatalabb anyámat, akit dolgozni se engedett sehova munkába, mert ő bányász-feleség és aki neki mindig Irénkém volt, ha szólt hozzá, meg anya, csak ha haragja lett, ekkor mondta, hogy Irén, és simogatni kezdte a kopaszodó fejét, amitől már el sem kezdődhetett a civakodás nálunk, szóval a pokróc ott lóg az ablakon, így aztán valahogy a fater is velünk van a hidegben, de a pufajkája is ott van összevissza foltozva anyám ágyánál a széken, mert azt reggel magára veszi, csak nézem ilyenkor, ahogy a régi nadrágszíjjal összefogja magán, hogy meleget tartson, na és ott van az apámnak az ágya, ami most üres, ugye, hogy meghalt, és amitől bepapulok, különösen olyankor, ha nem tudok aludni, mert eszembe jut,

hogymiben vagyunk most mind a ketten az anyámmal, és amiről mindenki dumál, hogy szegénység, de a szegényről, aki szegény senki, az el van felejtve, csak az, hogy a Kádár-korszak így, meg úgy, meg mifene, de akkor abban az ágyban ... (közösült) apám és anyám az én érdekeimben, amiről engem nem kérdeztek meg, hogy világra akarok jönni vagy se, de nekik se mondták meg abban a korszakban, hogy mi lesz, amikor már itt vagyok szinte harminc évesen és nem tudom, mit kezdjek az anyámmal, mert nem tudom eltartani, és együtt lessük a postást minden hónapban, hogy hozza már az apám után folyósított nyugdíját, ha a segély, az semmire se elég, és az a kevés fekete munka is csak olyan, hogy hol bejön, hol semmi, de inkább semmi, mert most már mindenki fél tőle, szóval azt mondom, hogy még születésünk előtt kellene szóljanak az ilyenekről, mert ez olyan mintha halva születnél, csak közben egyet-kettőt hagynak szuszogni, aztán annyi, na hát ilyenek vannak, ha nem alszom, mint amikor Táncossal is volt az a dolog, de igaz, úgy is van, hogy nem tudok aludni, mert ugyanazokra az álmokra ébredek, hogy mi van velünk, és aztán már nem tudok visszaaludni, pedig úgy fekszem le, hogy jól betakarózom és arra gondolok, ma már semmi rossz és felejtünk el mindent, és itt jó biztonságban vagyok a nagy dunna alatt, aztán csak pislogok a sötétben és várom a reggelt, és akkor megyek az udvarra és veszem a fejszét és nekiesek a tőkének, hogy felhasogassam a tűzifát, ami jó, mert már nem vagyok úgy egyedül, és akkor maga azt kérdezte, hogy a munka öröm, vagy mi, hát ez ilyen, és ami ilyen volt, az nem más, csak hát a fa is fogytán van már, hogy ilyen hosszú volt ez a tél, nagyon hosszú, na de, hogy folytassam, ez olyanokat, amiket az ember csak úgy megmond valakinek, vagy más ilyen és nem fél, hogy megbalhézzák, ahogy én a Táncosék asztalánál voltam, azt azért nem tartom jellem szempontjából erős dolognak, mert ez ilyen hirtelen jön, lehet haragból vagy másból, de aki erős, az nem hirtelen erős, az hosszú ideig tartja magát és tudja, hogy minek teszi, na most itt van a blézerem, ami rajtam van, menő darab, tiszta bőr, garantáltan tiszta bőr, amivel úgy voltam, hogy már régen kinéztem magamnak, amikor még havonta rendszeresen jött a lóvé, mert rendes melóm volt, szóval már régen kinéztem magamnak, de csak néztem és folyton halasztottam, mert frankó ára volt a képességeimhez, már ami a bukszát illeti, én ezért apródonként folyton félre tettem, hogy otthonra is maradjon a pénzből, aztán, hogy az utolsó fizetés a kezemben volt, amikor a melómból szélnek eresztettek, az első utam a butikba vitt, jött a haver is velem, ez egy sofőr, neki is tettszett és hogy éppen ki lett rá a pénz, megvettük, nagy érzés volt, aztán a maradékból egy keveset elkómáztunk, majd ballagtunk haza, de nem voltunk kómások, csak hangosan röhögtünk minden marhaságon, hogy dőlt belőlünk, aztán már majdnem otthon voltunk, amikor az üres utcán egyszer csak elénk állt egy zsarú, meg még egy, és kéri az iratokat, meg mit, aztán megkérdi tőlem az egyik, hogy hol lakom, mire én azt mondtam, hogy a blézeremben, ez viccesnek tűnt akkor, hogy már melóm se volt, később sokat röhögtünk ezen a haverral, de a zsarú akkor csak elhúzta a száját és nézte a címet, meg intett az utcánk fele, hogy indíts haza, rendes volt és mi el is indultunk, na már most, hogy erős az egyéniségem vagy mi, az ilyenekben igen, hogy megvettem, és kivártam, amíg megvehettem és tényleg nagyon erősnek éreztem ekkor magam a blézeremben...

Pusztulás, a haza védelme, a katonai szolgálat, meg amit szóba hozott, pusztulás volt nekem, ahogy kezdődött, mert februárban megkaptuk, hogy kell menni a seregbe, és az a

hónap azzal telt, hogy ide meg oda, kihez búcsúzni, meg a csajoktól miként, és a pénz, amit gyűjtöttünk, mert pia, meg vacsora és a többi, és amikor jött az idő, akkor előtte a hepaj három napig tartott, és én három napig nem jártam otthon, aztán, amikor hajnalban nagy vidáman haza botorkáltam a cuccért, mert reggel indult a vonatunk, anyám a konyhában ült a széken és várt és én akkor kezdtem, hogy anya, én mostmár elmegyek katonának, összecsomagoltál, vagy ilyesmi, ő azt válaszolta, már három napja kisfiam, amitől én elnémultam és így maradtam egész úton, hogy az üvegnek sem nyitottam ki a szám, ami körbe járt, mert, hogy anyám annyit várt rám, és így lettem kiskatona, hogy pusztulás volt nekem az a kezdés, de azt hiszem a katonasággal ez a helyzet, mint a csajokkal volt az általános iskolában, hogy kinéztem magamnak egyet és próbáltam vele, hogy így meg úgy, ahogy másoktól hallottam, meg egyszer a disznóólnak tetejéről láttam is, amint a szomszéd a szilvafának támasztja a csajt és csinálja a döntést, szóval próbáltam én is mindenfélét gondolatban, és elképzelttem, hogy így meg úgy, aztán, amikor ott van a helyzet, hogy éles, akkor taknyolódunk, mert megijedtünk tőle, de a végén csak sikerül valahogy valami, még ha nem olyan jó, ahogy beszéltek vagy láttuk, aztán a következőknél belejön az ember, és néha nem is tudja abbahagyni, szóval a seregtől is az elején így begerjednek a csávók, aztán már semmi az egész, igaz a csicskát, azt nem csiptem az első hónapokban, de aztán, úgy egy év után, amikor nekem állt, akár folytathattam volna, jól belejöttem, és azt lehet is csinálni, csak oda kell figyelni, és nem is volt frankó, most már tudom, hogy semmi bajon nem lett tőle, volt olyan amire már jól emlékszek belőle, a haverek, meg hogy rend, meg mi, szóval, hogy figyelni kell, és azt mondom, lehet csinálni, csak most az a kérdés, hogy kivel, amikor nem lesz kit besorozni a seregbe, mert mind kevesebb gyerekek születik, tele van ezzel a rádió meg a televízió, ami igaz is, mert ha ilyen lett volna a helyzet, akkor anyámék sem passzióznak a családi ágyban, hanem gondolkodnak egyet és lehet, elmennek inkább a moziba, ami akkor még olcsó volt, ma már nem ilyen könnyű a fiataloknak, hogy válasszon, de ezt most hagyjuk, a lényeg az, hogy fogynak a gyerekek, akiket majd be lehet sorozni, és ez lehet jó is, csak akkor a haza védelmére a nyugdíjasokat viszik a seregbe, amikor azok is fogynak, isten nyugossza a fatert, ő előbb katonás volt, de kifogyott belőle idő előtt a szív, hogy elvitte, és ha a nyugdíjasokat se, akkor gondolja, hogy az okosok onnan fentről mennek a seregbe, akik miatt a fiatalok nem csinálnak gyereket, mert nem jut lakásra, meg a többire, ami még hiányzik a kajától a cuccig, meg ilyesmi, hogy nincs meg a kilátásuk a jövőre nézve, hát az okosok azok nem mennek, azok ülnek a székükön, és majd küldenek maguk helyett másokat, és akkor már itt a megoldás, a zsoldosok, akik pénzért csinálják, igaz, mi is kaptunk valami aprópénzt, a zsoldot, de mi nem számítottunk hivatásos katonának, ezért a jövő megoldása az olyan katonaságé, amelyikre felteszik a nagy táblát és veszik a nagy pemzlit és rámeszelik, hogy hivatásos, és jól megfizetik őket, de azt is miből, nem a zsebükéből, az okosokéból, ebben biztos vagyok, de nem mondom tovább, mert megint csak körbe járok velek, amitől elszedülök és fáj a fejem tőle, csak még annyit, hogy hazafiságról beszélnek, nekünk a seregben azt mondták, hogy a haza szolgálata becsületbeli vagy állampolgári kötelesség, vagy ilyesmi, de milyen ez, amikor ott van benne a zsozsó, én megmondom, hogy milyen, olyan mint a foci, nagy pénz, nagy foci, kicsi pénz, kis foci, és tényleg így van majdnem mindennel, mert az is baj, ha van lóvé

valamire, meg az is baj, ha nincs, mert itt vannak a drogosok, igaz, én még nem találkoztam velük, de lehet, bár nem dohányzom, hogy megpróbálnám ezt a dolgot, ha futná rá a bukszából, de hogy nem futja, én úgy harcolok ellenük, hogy nem vásárolok, mert mi mást tehetnék, és így van ez az alkohollal, meg a többi káros szenvedéllyel, csakhogy így van ez azokkal is, amelyek nem rossz szokások, mert azokról is leszokik az ember, ami jó, mert az nem volt egy probléma, hogy koncert vagy mi, és Pestre menni, színházban is láttuk az Istvánt Vikidállal, aztán, hogy bringázni a Mátrába, azok jó bulik voltak, tudja négyen, öten haverek szalonasütés meg főzőkolbász fokhagymával fóliában, meg sör között volt, volt, hogy két napig is kinn maradtunk sokszor, a bringát azóta eladtam, jól bírta a terepet, arra csinálták, és fizettek is érte, pedig arra a fater előlegezte a lóvét, rögtön amikor elvégeztem az iskolát, azzal, hogy amikor munkába állok, visszatörlesztem neki a rám eső részét, még az első évben a katonaság előtt, ami így is történt rendesen és ezért valahogy az a bringa a kettőnké volt, pepecselt is vele eleget, én meg jártam velem, most már nincs, egyikük se, és így volt a videóval, mert kazettát venni már nem tudtam, maradt a kölcsönzés, aztán arra se ment, meg kellett a pénz itthon is és eladtam, aztán a mozi itt nálunk, hogy megszűnt, átjártunk a szomszédos C.-re, de most, hogy a buszárak megnöttek, mert a jegy azelőtt se volt már olcsó, ez is lemaradt, a művelődési házban semmi, már mióta a diszkóba is fizetni kell, meg én nem is olyan nagyon szeretem azt a rőtöyögést, hát marad a televízió, és ezért nem látom úgy, ahogy maga kérdezte, hogy a sok tévénézést csökkenteni kellene, mert akkor mit csináljon aki fiatal, és így van mint én, meg a többiek, hogy még ezt se nekik, akik pedig tehetik, azok meg csinálják az éjszakát, és vannak elegenden, csak-hogy ezzel is baj van, és megmondom, hogy miért, én nagyon szeretem a filmeket, a legjobban pedig a természetfilmeket, és láttam egyet a vidrákról, akik nappali állatok voltak, de környezetszennyezés, meg miattunk, az emberek miatt, éjszakai állatoké lettek és kipusztulnak, azt hiszem, hogy a fiatalokat is mi, emberek pusztítjuk ki a nappalokból, mert, hogy ott éppen mit csinálhatnának, hát nem sokat, és akkor az éjszakai életre kényszerítjük, aztán az átvirrasztott, álmatlanul töltött éjszakák után nappal meghalnak, a nappal már nem az övéc, vagy valahogy így, érti, amikor leszűkül az a térség, amiben élnek, és nem jó nekik, az állatok elmenekülnek onnan, és ettől előbb utóbb kihalnak, vagy valamilyen egész más állat lesz belőlük, ami már nem az, mint amilyen azelőtt volt ...

a környezetvédelemről ez jut eszembe, ahogy a szomszédunkban, tőlünk átlátni hozzája, Máris neném cipekedik a padlásra és a nyolcvan évével mássza a létrát, le és fel, ölében a felhasogatott tűzifával, hogy csak néztem, mi történhetett a szegénnyel vénségére, mert ilyet még nem láttam soha senkitől, hogy az udvarról valaki felhordja a tüzelőjét a saját padlására, amiért is átmentem, aztán a végén én is segítettem neki, mert azt mondja, hogy valakik a hivatalból környezeti tanulmányt, vagy valami ilyesmit fognak nála csinálni és attól fél, ha meglátják a tyúkol mellett azt a kicsi fáját, nem kapja meg a segílyt és akkor mi lesz vele, elesik attól a valamicske pénztől, így hát én is beálltam és jól kellett siessek, hogy többször forduljak, amíg ő egyszer, mert nem hagyta rám, hogy egyedül csináljam, aztán meglettünk, felsepertem az udvart és neki is meglett később a segílye, na, már most a természetvédelem úgy jön ide, hogy előbb az emberre kellene vigyázni, mert milyen dolog az, amikor valaki ennyire fél, és ki van szolgáltatva, hogy szegény, mert ha vigyázunk az

emberre, akkor az vigyáz a természetre és aztán a természet is vigyáz majd az emberre, de ez valahogy fordítva van, beszélünk a természetnek, meg a környezetnek a védelméről és elfelejtkezünk az emberről, mert aki nyomorult vagy éhes a gyomra, és ezek vannak többségben ezen a földön, annak először nem a természet jut eszébe és annak a védelme, hanem az, hogy saját nyomorúsága ellen védekezzen, de úgy áll a helyzet az iparral is, mert az a legszennyezőbb, amelyik szegény és nem jut neki a drága védőberendezésekre, hát így vagyunk mi a fűvel, a fával, a virágokkal vagy a levegővel, hogy kicsi fiúk vagyunk mi hozzá, ha szegények vagyunk és egyre jobban elszegényedünk, én nem csodálom, hogy egyre többször mondjuk a rádióban, hogy mind piszkosabb ez az ország, meg a főváros, aztán én azt hiszem, hogy ilyen a dolog a durvasággal meg az erőszakos cselekmények mai sokaságával, amik ugyanúgy terjednek, mint a szegénység, tudja, már régen nem történt velem semmi, aminek örültem volna, legalábbis az utóbbi időben semmi ilyen, és ezt gondolom, hogy ez azért is van, mert eldurvultak körülöttünk a körülmények, amilyenben én is vagyok, és ebben nincs öröm, pedig öröm, az kellene, a másik dolog meg olyan, mint ahogy anyám mesélte nagymamáról, akit én nem ismertem, mert késői gyermeke voltam az apámnak, és a mama már régen meghalt, szóval róla mesélte az anyám, hogy a mama nekem mindig azt mondta, hogy kicsi foltincám, amire én nem emlékszem, olyan kicsi voltam, de azt aztán, hogy foltincám, soha senki se mondta nekem az életemben, pedig jó lett volna, persze hogy anyámék szerettek meg minden, és ez az ami kellene a világ dolgaira, hogy szeretet, az kellene, meg egy kis öröm, de hogy azt mint és hogyan kellene csinálni, nem tudom,ilyent nem tanultam ...



Kovács Bodor Sándor: A város /sorozat/ I.

Lóska Lajos

A salgótarjáni Tavaszi Tárlat megnyitója

Bár a képzőművészetre fordítható állami, megyei, alapítványi - ami most a legdivatosabb, hiszen mindenre pályázni kell - támogatás egyre szűkösebb, mégis úgy tűnik, hogy a magyar képzőművészek kiállítási lehetőségei nem rosszabbak az 1997-es esztendőben, mint korábban. A megnyitó szövegét írva sorra vettem - és most maradjunk csak az országos seregszemléknél - az idei, tavaszi és nyári kiállításokat. Április közepén nyílt és jelenleg is nyitva van a *Vigadó Galériában* a *Magyar Szobrász Társaság Nő* című tárlata. A salgótarjáni *Tavaszi Tárlattal* szinte egy időben rendezik meg a *Műcsarnokban* a *Magyar Szalon* című seregszemlét, sőt a nyáron nyíló pécsi *XV. Országos Kisplasztikai Biennálé* anyagát is begyűjtötték már, és akkor még nem szóltam a különböző egyéni tárlatokról.

Úgy érzem, nagyon fontosak ezek az országos rendezvények, melyek egyúttal egy régió művészetét is bemutatják. Ilyen természetesen a *24. Salgótarjáni Tavaszi Tárlat* is, amelyen valamennyi klasszikus

műfajban - szobrászat, festészet, grafika - kivitelezett mű megtalálható.

Ha csupán röpke pillantást vetünk az alkotásokra, akkor is megállapíthatjuk, hogy nemcsak helyi képzőművészek szerepelnek a bemutatón, hanem az ország különböző részeiből érkeztek alkotások a kiállításra. Sőt, a rendezvényhez való kötődésnek ékes bizonyítéka, hogy nagyon sok művész visszatérő vendég, tehát nem először mutatkozik be Salgótarjánban.

Ezek után érdemes talán néhány művészről és művéről is megemlékeznünk. Kezdjük az e régióba tartozókkal. Mindenképpen ki kell emelnünk az egyéni úton járó, helyi tradícióból és a gyerekrajzokból egyaránt építkező *Földi Péter* különösmitikus műveit, továbbá *Lóránt János* festményeit. Szinte állandóan visszatérő alkotó *György Csaba Borgó*, *Stefanovits Péter*, *Szűts Miklós*, a metafizikus műterembelsőket készítő *Váli Dezső*, *Krajcsovics Éva*. A ritkábban szereplők közé tartozik a sajátos elmúlás-hangulatokat megfestő *Vojnich Erzsébet*, de meg kell emlékeznünk *Bikácsi Daniella* munkáiról is.

A képgrafikai anyag a legszámottevőbb a bemutatón. Ez azonban nemcsak a grafikusművészek figyelemreméltó aktivitásából következik, hanem a sokszorosító technikák jellegéből is, továbbá abból a prózai tényből, hogy egy nyomatot könnyebb szállítani, mint egy többmázsás szobrot. A magyar grafika számos meghatározó személyisége szerepel tehát a bemutatón: az újhullámos, színes, expresszív rajzokat készítő *Szabados Árpád*, továbbá a Salgótarján több mint tíz éve kiállító, szitaemulzióval festő *Halbauer Ede*, a finom, irányított gesztusokkal dolgozó *Kovács Péter*, az síkgeometrikus hagyományokat folytató *Matzon Ákos*, vagy éppen az 1995-ös nagydíjas, az egyszerre ökológikus és minimál munkákat készítő *Olajos György*.

A szobrászati anyag számát tekintve a legkisebb, de színvonalát tekintve minden-

képpen számottevő. Hadd utaljak itt *Sejben Lajos* és *Várnagy Ildikó*, *Jószay Zsolt* munkáira, vagy a megyében élő *Csemniczky Zoltán* drótplasztikájára.

A kiállítás anyaga, mint minden országos seregszemléé természetesen sokszínű, változatos, de - és ez az egyik fő erénye - állapotrajzot is ad a 90-es évek honi művészetéről.

Külön öröm, hogy öt szlovák művész is szerepel a bemutatón.

Befejezésül azonban le kell szögez-nem, hogy igazán azok a művek figyelemreméltók és színvonalasak - és szerencsére sok ilyen van a tárlaton - melyekkel az alkotók a képzőművészet nyelvén, tehát a színekkel, a formákkal, a vonalakkal, a tömegekkel és az arányokkal szólnak a közönséghez.



Gyurián Tibor salgótarjáni üzemi fotóiból

A rajz teremtő ereje

Végiggondolva a képzőművészeti műfajok hosszú évek alatt kialakult bemutatkozási fórumain, nem tudok másik műfajt, amelyiknek olyan sokrétűen kialakult, rangot szerzett és rangot adó kiállítási fórumrendszere lenne, mint a grafikának, a rajzművészetnek.

Ennek a műfajnak a természetes osztódással újabb és újabb ágabogai jelennek meg, és különösen ebben az évben volt gazdag a termés. Az idén rendezték meg a miskolci grafikai biennálét, a békéscsabai tervező grafikus biennálét. A hetedik nemzetközi elektrografikai biennálét, amelyet nem állandó helyszínen rendeznek, 1996-ban – más országok után most először nálunk – Szombathelyen volt látható. Budafokon – szakmai tanácskozással kibővítve – negyedszer rendezték meg a szobrászrajz biennálét. A Kisgrafika Barátok kisgrafika és exlibris országos pályázati anyagát az Iparművészeti Múzeumban mutatták be, Újpesten a *Kisgrafika '96* kiállítás volt látható, a Vigadóban *Különös nyomatok* címmel nyílt tárlat a nyár végén.

S ráadásként az év végére is maradt ünnepi ajándék: a VIII. Országos Rajzbiennálé.

(Csak zárójelben kérdem meg, vajon nem lenne szerencsésebb az azonos évekre eső miskolci és salgótarjáni biennálé közül valamelyik időpontját egy évvel elcsúsztatni?)

Az előbbi felsorolásból, az eltérő kiállítási programokból is látszik a műfaj sokszínűsége, amely a felhasználást, a kifejezési eszközöket tekintve, a méret szerint, sőt az új technikára is érzékenyen tagolódik. Ennek a gazdagságnak és minden vizuális művészeti tevékenységnek az alapja a rajz: az ember legősibb individuális és közösségi közlést hordozó rögzített képlete. Ember és ember között a hangok és gesztusok után és mellett a vonal megszelídítése, alakítása: a rajz teremtett kapcsolatot, formálta ki a különböző írásrendszereket is. Ősi, természetes eszközként tovább él a gyermekrajzok őszinte, tiszta világában, mágikus, varázslatos erejét pedig művészetnek nevezzük.

A különböző műfajokban alkotó művészek részéről a rajzbiennáléra a legnagyobb az átjárás. A kiállító művészek közül a grafikusok vannak a legtöbben, mellettük festők, szobrászok, textilművészek rajzai láthatóak. A résztvevők körének összetett-

sége alakítja, rányomja bélyegét az egész kiállítás karakterére.

Az eredeti elgondolás, hogy minden külső technikai beavatkozás, praktika nélkül a legoriginálisabb, rajzos, vonalas fekete-fehér alapképletű művek készüljenek bemutatásra, talán sosem valósult meg, de az évek során egyre távolodunk is ettől.

Szalay Lajost idézem: „*A kontúrrajzzal, vagy tollrajzzal, ezzel a spártai szűkszavúsággal homéroszi ékesszólást kell fedni.*” Erő, önbizalom nincs, vagy csak kevés ehhez a spártai szűkszavúsághoz?

Egyre nagyobb szerepet kapnak a határcsetek, a grafikai technikák alkalmazásai, amit egy-egy megismételhetetlen vonallal, gesztussal egyedivé téve előttünk áll az egyedi rajz, függetlenül attól, hogy mi majdnem azt hisszük: a szemlélt kép akvarell, pasztell, festmény, kollázs. Rosszul hiszünk, nem jól látjuk, helytelenül gondoljuk...

Valóban? Ismét Szalay Lajos szavaival töprengem: „...*vonalba foglalni az igazságot úgy, hogy olyan intenzitással beszéljen a létezésről, mint amilyen intenzitással tud beszélni saját magáról a létezés maga.*”

Vajon jó-e, kell e feszegetni az eredeti értelemben vett egyedi rajz határait, éppen akkor, mikor – mint a bevezetőben is utaltam rá – a művészi kifejezés, közlés, közzétételének árnyalt, több lehetőség közül választható fórumai jöttek létre a grafikán belül is?

Lehet persze azt mondani, hogy a kiírásoknak kell egzaktabban fogalmazni, a kiállítási zsűrinek szigorúbban válogatni. Meg azt is, hogy miért kellene korlátozni a művészi kísérletező kedvet, ami azt úgy sem viseli el.

Nem könnyű kérdés, de talán nem eredménytelen – eredményt remélve – gondolkozni rajta.

Egyszer végre érdemes lenne olyan biennálét rendezni, ahol valóban csak a rajz életető eleme a vonal játssza a főszerepet, a tus, a grafit, a fekete és fehér, s ahol a rajz festőiségét nem a színesség jelenti. Akkor a mai kiállításához képest persze gazdagabbak és szegényebbek is lennének. Gazdagok, ha aszkétikusabban, eszköztelenebbül készítve is bravúros, tartalmas rajzokat látnánk, szegényebbek, ha arra gondolunk, hogy például erről a kiállításról is át kellene irányítani képeket más fórumokra a legértékesebbek közül is.

Ezek a töprengések nem mondanak el-lent annak, ha megállapítjuk, színvonalas kiállítást láthatunk a múzeum termeiben. Nincs domináns irányzat (nem hiba), az anyag fő vonulatát az egyenletes, megbízható teljesítmények jellemzik.

Molnár László József bravúrosan finom minuciózus lapja bámulatba ejtő és tiszteletet parancsol a szinte szerzetesi szigorúságú, fegyelmű alkotói magatartás előtt.

A gyermekrajzok frissességével szólnak *Hevesi Nándor* rajzai, *ef Zámbo István* valamikor ugyanerről a töről sarjadt képei-nek jelrendszere, kiérlelt konkrét és szürreális tárgyi elemei mai valóságunk „új magyar népművészetét” írják le, kicsit kajánul, játékosan, meg komolyan.

Almásy Aladár fantasztikus címadásairól tudjuk, hogy képeihez alig van közük, sokkal inkább határtalan fantáziájához. De míg derűsen mosolyogva a tartalmukon gondolkodunk, addig a szöveg mögé bújva már lebilincseli nézőjét, fogva tartja, s észre sem vesszük, hogy már a vonalak, a foltok eseményeire figyelünk. *Kovács Johanna* meséi a máról nagyon is valóságos történetek, amelyek nem gyermekeknek szólnak.

Kovács Péter Felhők című lapjain a képező közepét és nagyobb részét sötét folt

uralja, kiszorítva, két oldalhoz nyomva a vonalakat.

Kovács Tamás Vilmos groteszk képén hóna alatt hegedűjével, mint aki jól végezte dolgát, kioson a hegedűs, magára hagyva a kábult, reménytelen alakot, áldozatot.

Lírai, meditatív, érzékeny alkotások *Gallusz Gyöngyi*, *Székhelyi Edith*, *Maracs-kó Gabriella* munkái. Gallusz bujkáló fényei, árnyékai, áttetszően selymesen szövik át a képet.

Gaal József képeit fojtott feszültség feszíti, gúzsba kötött figurái kiszámíthatatlanok.

*Szabó Tamás*nál a fenyegetettség érzése a szimbolikus általánosítás helyett individualizálódik, személyessé válik.

Olajos György Posszeidon-képén a tenger végtelenjéből kimetszett hullámozó vonalak áramlók, áradók szinte morajlanak.

Varga Éva finoman erotikus rajzai par excellence szoborrajzok, ha jól emlékszem egy plasztikai sorozat elő- és utóképei.

Stefanovits Péter a *Himnusz*ból vett idézettel szólítja meg még egyszer a nézőt a Millecentenáriumi évében. Az emlékek és emlékezések kusza erdejében elfelejtett értékeket, jeleket talál a művész.

E néhány mű és alkotó felemlítése a művészek érzékenységéről győz meg.

Az életérzések, s nem csak a sajátjaik megfogalmazásával, a verbalitást háttérbe szorítva a rajz eszközeivel szólnak életünkről.

Végezetül hagy emeljek ki még két művészt. *Kótai Tamás* az előző biennálé Csohány Kálmán-díjasaként több nagyméretű képét mutatja be. A műgonddal szerkesztett mívesen előadott lapokon az ismerős jelek természetes egyszerűséggel mindig izgalmas kontextust teremtenek. A VIII. Országos Rajzbiennálé anyagából emlékezetes élménye marad sokunknak – számomra biztosan – *Földi Péter Karakterek I-V*. című, *Vincze László* műhelyében készült merített papírra diópáccal készített képsorozata. A szerző nem csak itt szülőföldjén nem ismeretlen, képeinek eredeti festőisége, bárhol jelennek meg, érdeklődést keltenek. Madárfiókáit karakterizálja, akik most születtek; még gyanútlanok, kedvesek, érdeklődők, tétovák-tanácstalanok, elgondolkodók. Ártatlanok. Mennyire mások, mint idősebb, ránk, felnőttekre jobban hasonlító társaik.

Kívánok Önöknek élménytadó kiállítást!



Gelencsér János grafikája



Erdei Sándor szobra 1997 -11- 12